

نورخانى غالب

منتدى اقرأ الثقافى

www.igra.shlamontada.com

نەمىرى لى نەدەيدا

ئاوينىمى ژيان و بەرھەمى كۆمەلىك شاعىر

سۇند 1998

ئۇرخانى غالىب

نەمىرى لى ئەدەبىدا

ئاوئىنەى ژيانو بەرھەمى كۆمەلىك شاعىر

سوىد ۱۹۹۸

نورخانی غالب

نعمتی لہندہ سہدا

چاپس یہ کہم، سوید ۱۹۹۸

ISBN 91- 973354- 6- 0

چاپس دورم

سلیمانی

تیراژ: ۶۰۰ دانہ

چاپخانہ و نوٹفیسیتی نازاد

ناومرۇك

- پېشەكى ۱۸۷۹-۱۸۱۶
- چەند وشەيەكى پېويست ۱۹۵۰-۱۸۶۷
- نالى ۱۹۴۳-۱۸۷۳
- حاجى قادىرى كۆيى ۱۹۴۸-۱۸۷۵
- لەيادى سەدەمىن سالرۇزى كۆچى دوايى ۱۹۵۲-۱۸۸۱
- حاجى قادىرى كۆيى ۱۹۶۳-۱۸۹۰
- پىرەمىرد ۱۹۷۶-۱۸۹۸
- مەلاي گەورەي كۆيە ۱۹۶۵-۱۸۹۸
- زىنومر ۱۹۹۷-۱۹۰۲
- موختى پىنجوئىنى ۱۹۴۸-۱۹۰۵
- ئەسىرى ۱۹۵۲-۱۹۰۸
- مەلا ئەسەمدى مەھوى ۱۹۷۳-۱۹۱۰
- قانىع ۱۹۷۲-۱۹۱۷
- حەقىقى ۱۹۹۱-۱۹۲۰
- بېكەس ۱۹۷۳-۱۹۱۰
- بەختيار زىنومر ۱۹۷۲-۱۹۱۷
- شىعرى بارزان ۱۹۹۱-۱۹۲۰
- مەمەند ئاغاي فانى ۱۹۷۳-۱۹۱۰
- شىخ لەتىفى خەلىد ۱۹۷۲-۱۹۱۷
- مەژار كوردستانى ۱۹۹۱-۱۹۲۰

- کۆچی دوايى مام ھەژار.....
- شیعرو شاعیر.....
- ھەنگېرانەھى تویرالیک له واتاکانى شیعرو شاعیر.....
- سەرچاومکان.....
- ژینامەى ئەو شاعیرو ئەدیبو نووسەرانەى لیژەدا یادیان کراوەتەر

پیشکشہ بہ :

مروّقی کورد

نورخانی غالب

یهك دوو وشه ی پیو یست

خوشک و براییانی هاو زمانم، خوینهرهوهی بهنرخ و هیژاو دهلالی کورد:
یهکک له هویانهی سهری ئیمه بهرزبکاتهوه نهوهیه که خوای پر
بهخشش کۆمهلیک پیایوی بهوهفاو خزمهتگوزاری پی بهخشیوین، ئهگهر
روومان بی لهناو گهلانی خواپیداو و پیگه یوهکانو خواناس بو
کردوهکانی جیهاندا خوومان دهرخهین ههر له سایه و پهنا ی بههره و
لیهاتوو یی ئهه زاتانهوهیه که گهنجینهیهکی گران بههیا یان بو بهجی
هینشتووین.

سورشتییه ئیمه بهسهریهستی خولقاوینو رهخساوینو ههر دهبی
نازایی و نازادی و گهردن کیلی بژینو بدوین. لهکاری سوود خو بو
دهین ناههقی دهکین که ناشی و نابی راستی لهکس وهشیرین تا لهچ
لاوه لومه و سهره نهشت نهکرن.

ئهه به پیی دهستهلاتو بهگۆیرهی سنووری توانینی خۆم بو نهوهی
ویژدانی خۆم ئاسوده بکهه، وهک کوردیکی ههست کردوو بههره و
نازارو ژانی ژێردهستهیی و چهوساندنهوهی نهتهوهیی و ههیشه ماف
پیشیل کراو و حاشا لیکراو و دلشکاو لهلایه ن گزیکارانی داگیرکهرو
زاله و مونا فیق و دروژنی ئیستیعمار "ئهگهر عهره ب یان تورک یاخود
فارس" بوون لهکس شاراو نهیه، زمان و گهلچهرو فرههنگ و دابو
نهیریته رهسهنی ههزاران ساله ی ولاتی کوردهواریمان لهلایه ن ئهه
داگیرکهرو کورد کورد کورانهوه قهدهغهیه، تاوانه بخوینین و بنووسین و
بدوین و بپوشین و ببهخشین..!

سهرباری تا رادهیهک زالبوونی ئهه ههلو و بیری ئیمپریالیزمیه کورد
ههرگیز لههیچ دهورو زهمانیکدا لهژێر سایه ی فرمان و قهله مپهوهی ئهه
نهتهوه زالو چهوسینهرو برا هاودینانه! نهیویراوه قورسان که
گهورهترین و پیوژترین بهخششی خودایه، بهزمانه خواپیداوه

كوردىيەكەي تەفسىر بىكاو بنووسىتەو، چ جاى باسى كوردو
 كوردستانو دوردو ژانى ژىردەستەيىو چەوسانەوئى نەتەوئىي...
 بەمىشكى كولو چاوى لىلو ترسنۆكى خۇيان، بىن ئەوئى لەگەل نەفسى
 خۇياندا ھەلۋىستى شەمەو ھەيا بىكەن پىيان واىە فەرمان تەنياو تەنيا
 لە لوولەي تەنگەرە دەرەچىو تىرۋو توندوتىژىو ھەرا نانەو
 كۆتايى بە ھەموو شتىك دىنىو مەرامى پىسيان دىتە دى...!
 خوا فەرموئەتەي: "لەرادەبەر ناخەينە سەر كەس".

لەرۋەپەرئى ئەم چەند پەلکانەدا چەند شاعىرىكى دىسۆزو ھەلکەوتو لە
 گەل چەند باسو خواسىكى دىكەتان دەخەمە بەردەست كە ھەمىشە
 رۇژانى ژيانى خۇيان بۇ پاراساتنى بەرژەمەندى كۆمەلو ئازادى
 نىشتەمانو سەربىلندى مىللەتەكەمان تەرخان كەردبوو.

بىر ھۆشرو ھەستى پاكى ئەم شاعىرانە لەناخەرە منيان ھەژاند كە دوو
 قسەو نىو بىخەمە بەر نىگاي چاوى خوينەرانى ئازىزو ئەدەب دۇستان،
 بە قەولى كورد: "دىيارى شوانكارە شىنگە يا ئالەكۆكە". ئەگەر ئەم
 ۋەفادارىيە قەرزىك بى بە ئەستۆي ھەموو خاۋەن قەلەم ھۆشيارو
 رووناكىرىكى كوردەو ئەوا ۋەك خوينەرارىكى كورد بەو شەپۆلى ئەو
 قەرزە كەوتوۋمو دەخولزم توانىيىتم كەمىك ئەو قەرزەم داشكاندەيىتەو
 لەپال ئەم بارى سەرنچو لەم بۆچۈنەمدا خەزمەتتىكى گچكەو بە كەلەم
 كەردىن كەمىك پىۋىستى سەرشانم بەجى ھىنايىن. لەناخەرە دەرگاي
 سەينەم لەسەر گازی پىشتە بۇ ۋەرگەتنى رەخسەو بىرۋاپ بۆچۈنسى
 دۇستانەو برايانە، ئەمە ماناي ئەو نىيە بىن فىزى خۇم پىشان ئەدەم،
 نەخىر... بەلكو نووسراۋەكەم لە ھەلەو پەلەو ناتەواۋى بەدەرنىيەو
 پىۋىستەم بە ئامۇزگارىو تىشك خستەنە سەر لايەنە چاكو ناچاكەكانى
 ھەيە.

لەكاتىكدا ئەمە دەل ئىم كەس لەخۇۋە دەرگاي مالى خەلكى نەلەقەننى،
 پىۋىستە وايە، يان ئەدەبىيانەتر وايە: بىن لە دەرگادان كەس سەر بەمالى

كەسنىكى دىكەدا نەكات، ئەمە بەگىشتى و لەسەر ئاستى رەخنەگرتن لە روانگەى كارى ئەدەبىيدا تايبەت. جگە لەوەش ئەو نوسەر و ئەدىب و رۆشنپەرەنى كە بەرھەميان بئو دەكەنەو بەيگومان دەم دەست چاوەروانى سەرھەلدانى رەخنەى مەزوعى عىلمى راستەقىنەى بئى گرىو گۆلو ھەلۋىستى پىنۋوسى دەروون بىگەردن. ديارە ئەوانە شت بۇ جەماوەر دەنۋوسنو ھەرگىز لەگەل ئەودا نىن كە شت ھەر بۇ خۇيان بنۋوسنو بئالۋىكەنەو، بەلكو دەيانەوئى بەدىوى راستەقىنەدا جەماوەر لە رىئازى راستى و رۆشنپەرى و ھونەرى و رىيائى خۇيان بەئاگاين.

ھەلدان لە پىناوى ھەرچ نياز و مەبەستىكى پىرۆز با زۆر بچوكىش بئى مەزۇف خەنى و گەرە دەكات، تۆش تەنيا و تەنيا بە خەمەتكردن دەتوانى جەمەرو ھونەرى خۆت دەرخەى و پلەوپايەى خۆت سەرخەى و گەرەى و چەلەنگى و نەمرى بۇ خۆت بىستىنى.

دەسا نووسەران و بەھونەران، خۆنەرانى رووناكپەرى ئازا و كارامەو قەلەم رەوان، تەكاتان لىدەكەم كە ئەگەر ئەم وتارنەم لەلاتان بئى خىرو لە زارتان بىتەم تالو تەفتو كال بوون چەندى بۆتان دەلوئى بەنيازى پاكى و رىيائى چەوتو لارىيم بۇ راست كەنەو و ناشىرىنى و ناشىاويم بۇ ھەلگەنەو بەمخەنە سەر راستە شەقام. بە ھىمانەو لەسەرخۆ راستى رادەى ھەلەو پەلەو پىزى كارەكەم پئى بلىنو قۆرتو كەندالو خوارىم بۇ پىرەكەنەو بە پارچەيەكى شۆختر بۆم پىنە بەگەزو كوپانە فرىاوم كەون. تا ئەم رىنگەى بە قەولى مامۇستا ھەزار (۱۹۲۰ - ۱۹۹۱) بۇ "زىندو و راگرتنى مردو و باشەكانمان" گرتوومەو شانم و ھەبەر ناو و بىكەمە رىبەرى خۆم لىنى لانەدەم مەشك و ناو و زو و بىرى خۇميان پئى بىسپىرم، يان چىتر باسى خاوەن ناوان و وىژەوانانو ھۆزانان لەبەر باشەو كەو نەكەم.

دەست و باھۆ ھەلەن، بەلام رەنج و بۆمەو كارم گەند نەكەن، وەك برىنپەر ئازارم نەمەن. ھىواخاوم لەبەر تىشكى روونى ئەدەبى و ھەنگو زمان

كە بەشىكى ھەرە گىرگى ھىزىزى ھەر گەلۈ نەتەۋەيەكە لە رەۋتى
شارستانەتى مۇقايەتى لە جىھاندا بدىقتە بەرباسو رەخنەو
توژىنەۋەو وردبۈۋەنەۋە. جا ھەر خوينەرۇك يان ھەر كەسىك بە چاۋىكى
بىلەنەنەۋە بەرژەۋەندى گشتىيەۋە ئەم چەند روۋپەرەنە دەخوينىتەۋە
شتىكى لەدەست دى كە كردى شىۋاۋى رىزۋ سوپاسە.
بە شادىقان دەسپىرم.

مۇرخانى غالب
ئاب- ئەيلۈۈل / ۱۹۹۵
لەندەن

شاعری کورد نالی

۱۸۵۶ - ۱۸۰۰

نالی

سو پاسو قەدرى حورمەت بۇ ئەر كوردە تىگۈشەرو ھەلەكەتوانە كە بە زمانە شىرىنو خۇايدىاۋەكەى خۇيان نووسىيۈ، بەرھەمى باشرو نايابيان بۇ بەجى ھىشتووين كە بەلاۋارو بوركانى غەزەبى رىقو تورەيسى كوردخۇران ھەرەسى نەھىناۋە ئەگەر ەرەب يان تورك وەيا فارس بوو. مزو تۆۋ گشتەمان ئىستا لەساي نووسىنەكانى پىشىنەمان خىۋى زمانو ئەدەبىياتى كوردىنو بە ئەپەرى شانازىيەۋە دەنوسىن.

خوينەرى ھىزا:

خۆت لەمن ساختەر دەزانى كە بابەيكى ھەژلىرى وەك من ئاسايى، ئەر شاعىرە گەۋرە گرانە بەناۋەى (نالى) پى ئىژن سەردەرى ئى ناكەم، بەلام بەھەر حال بە پىنى ھىزو بېستو دەستەلاتى خۆم لەم يادەدا چەند دېرو وشەيك دەربارەى ئەر زاناو بلىمەتە دەنوسىم بەداۋى بوردنەۋە دەيخەمە بەرچاۋى دلو دىدەى خوينەۋارى ھاۋزەمان.

مەلا خەرى نالى، لە بنەمالەيكى زەحمەتكىشى جوتكارو ھەژارو لە خىلىكى جافى دەشتەكى چەكەخوارو لە گەلىكى خاكەسەرو نەخويندەۋارى لادىيى لە گوندى "خاكو خۆل" چاۋى ژانى ھەلەناۋەو فرزەندى بۇرە پىاۋىكى شارەزوۋرىيە كە ناۋى ئەحمەد شاۋەيسى نالى بەگ بوو، بۇ زىدە فراۋانى ئاسۋى بىرى "خاكو خۆل" ى بەجى ھىشتو چوۋە قەرداغو سلىمانى، لەۋى ھەندى خويندەنو نووسىن فىر بوو. لەجىنى خۇيدايە لىرەدا پىۋىستە ئەر راستىيە بخەمە پىش چاۋ كە يەكەمىن سەرچاۋە يەكەم كەسو ئەدىبىك كە باسى نالى بلاۋكردۇتەۋە كىتبى (انجمن ادیبان كورد) ى ئەمىن فەيزى نەمر بوو. مامۇستەو ئەفسەرو ئەدىب. ئەمىن فەيزى^(۱) بە رەحمەت بى سەرەتا دەچىتە سەرباسى (نالى) و ئەۋجا كۆمەلىك نمونەى ھەموو بابەتەكانى شىعەرى كوردى نالى تۆمار كوردوۋە بەچەند وشەيك دەربارەى دولوۋو نووسىۋە : " نالى بۇ ئىفای حەج چوۋتە حىجازو لەۋى ھەرەق كەزەمتى

فەخرى رەسول قەسىدەيەكى موکەممەل و موتەوەلى نەرزەم کردووە، ..
 چوووە تە ئەستەمبۆل و لە ئەسنای سوحبەتا لەگەڵ ئۆدەباو فوزەلای
 ئەوئ گەئى ئاسارى فيکرو فەتانەنى نواندووە و زۆر مەزھەرى تەو جەو
 بووە. (٢). ئەو زانیاری و ئاگادارییەى ئەمەین فەیزى دەربارەى نالى که
 لە (ئەنجومەن) ه کهیدا داوینى لەزەت خوئىیەكى ئەوتۆى تیندا نىیە
 که لەم شوینەدا باسى بکەین. ئەوێ مایەى سەرئو و رەخنەى ئەوێە
 که خاوەنى کتیبى (ئەنجومەنى ئەدیبانى کورد) نرخی بە باسەکەى نالى
 نەداوە، تەنانەت نەیتوووە نالى شیعریشى بە تورکى و فارسى و عەرەبى
 هەیه، وای نیشان داوە که نالى هەر بە کوردى شیعرى نووسیوە. لەبەن
 دەست ئەمەیشەو نرخی گەرەبى باسەکەى نالى و کارەکەى ئەمەین
 فەیزى لەو هەدايه که دەلئى: "زەکای نالى نینکار ناکرئ، لاکین ئەوەندەى
 سەنایەى لەفز ئیستعمال کردووە پیاو رەنگە بلئى شیعرى ئەو نەتیجەى
 عیلمو ئیشتیغالە" (٣) بیربۆرێ ئەدیبو نووسەرەکانمان لەبارەى میژووی
 لەدايک بوون و مردنى (نالى) یەو جۆراو جۆرن، بەگفتى مامۆستای زانا
 ئەلە ئەدین سوچادى لە کتیبى (میژووی ئەدەبى کوردى) دا ژمارەو
 سالى (١٧٩٧ - ١٨٥٥) ى بە سالى لەدايک بوون و نەمانى نالى تۆمار
 کردووە واته: دەبئ نالى (٥٨) سالى ژیا بئ! (٤) ئینجا زۆر دڵسۆزانە
 پێشەکییەکی جوان و نایابى بۆ رازاندۆتەو نووسیویەتى و دەلئى: "لە
 ئاسمانى خەیاڵەتا بازى بئ پەروا، لە زەوى زارى نوکتەزانی دا
 سکهیەکی خوش رەوا، زەوقى بەخاکى پاکی شارەزور پشکوتو،
 خوئىشى بە چەشمەزارى پەر نیگارى کوردستان دڵ تینو! شەیدا
 بەدووبو قسەو باسى بەرزەو، زانا بە گەوهرى مەعنای مەعنای جۆراو
 جۆرى سەد تەرزەو.. هەندئ قسەى رەوان و گەوارا وەکو ئاوى ساف،
 هەند و تەى رەقو قايم وەکو تەلیسمى قاف، هەندیکى شووشە نەباتیکە
 پئ ئەلئى (جناس) ئەمە بۆ لاف! (٥).

نەقىنە دىندارى لەلەي نالى :

خۆشەويىستى ئافرىت لە گولزارى تەپو پاراۋو بۇن خۇشى ديوانى نالى شىتىكى پىرۋو نەمرە، جىگە شۇنىكى بلىندو دىيارى بۇخۇى گرتوۋە، پايمە مەقامى شىعەرى دىندارى غەزەلى نالى ئەۋەندە بەرەزە، ئەۋەندە مەشۋوقەكەى خۇش دەۋى رىگەى پىندەدا كە دلو جگەرى پارچە پارچە بكا :

خەنەۋىسى كرەۋە پەنجەى بەخۇنەۋى نالى زارم
ئەمە رەنگى شەھەت بى كە كوشتەى دەستى دىندارم^(۱)

ئەمە دەمەى كە لە قەرەداغ بوۋە نالى پابەندى دىندارىكى بى ھاۋتا بوۋە، ناگرى عىشقى (حەبىبە) ناۋىك ۋەكو خۇى وتوۋىتەى " (حەبىبە) (مەلىۋا) مەلى ئاۋا!"^(۲) كە خەلگى گوندى مەلىۋە بوۋە لە نەزىك قەرەداغ. لە دلى بورىان ۋەلەردە دەمارەكانى گىيانىدا بەجۇرى بلىسەى سەندەۋە ھورۋى بۇ ھىناۋە نالى خىستۋتە ناۋ دەرياي غەراماتەۋە سەرچاۋەى كانىۋى رۋى شىعەرى تەقاندەۋە ئىلھامى زەۋقى پى بەخشىۋە. تەنەت لە ئاسمانى ھەندەرانىشدا ۋاى لى كەردۋە كە لە ژيانى ئاۋارە بوۋەكەى بۇ حىجازو شامو ئەستەمبۇل، ھەرگىز لەدلو گىيانى بۇ ماۋەى ساتىك لە بىرۋى يادۋ خەيالاتىدا نەچۋتەۋە... سۆزۋ خۆشەويىستى ۋەفادارى خۇى بەرامبەر بە (حەبىبە) ى دىلخۋازى دلبەرى لە شىعەركانىدا بەجى ھىناۋە.

لەباغچەى شەنەى باۋ سەرۋەى نەسىمى فېنكە رۇشنى بەرەياندە، لە لالەزارى پەر نەرمەگىيە بەھارستانى ئەدەبىياتى بەھىزى ديوانى نالىدا چەپكىك شاگۈلى جوان گولبۇز دەكەين. قەرمۋون لەگەل مەن تىكىستى غەزەلى (نەمردن) ەكەى كە لە ۋلاتى غەربىنەۋازى بۇ (حەبىبە) ى شۇخى نازدارى نوۋسىۋە بخۇننەۋە كە تىايدا چۇن دلى ژىلەمۋى گۈلى گرىانى ھەلستەۋە چۇن خۇننەۋە زوخاۋى بەھۋى دەۋرى لەيارەۋە

چەشتوو، وئىراي ئەمانەش خۇش خزمەتى لە مردن بە ئاوات
خواستوو:

نە مردم من ئەگەر ئەمجارە بى تۆ
نەچم، شەرت بى، ھەتا ئەمخوارە بى تۆ
دەروونم خالىيە، ھەك نەي دەنالى
ھەوارىكى چ پەر ھەوارە بى تۆ!
بىنايىم كۆتەر ھەلئايى بەرووى كەس
مۆژەم يەك يەك دەلئى بزمارە بى تۆ
ھەموو ئەعضايى ئالينم دەنالى
سەرپام مېشلى مۇسقىارە بى تۆ
قەسەم بەر شەربەتى ديدارى پاكەت
شەرابم عەينى ژەھرى مارە بى تۆ
لەكن تۆ خارو خەس گولزارە بى من
لەكن من خەرمەنى گول، خارە بى تۆ
لەكن من با وجوودى ناسرۇ ئەجناس
كەسى تئيدا نىيە ئەم شارە بى تۆ
ھەتا تۆم ئاشنا بووى، ئاشنام بوون
ئەمىستا موو بە موو ئەغيارە بى تۆ
ھەموو رۆژى لەتاو ھىجرانى ئەمسال
تەمەنئاي مردنى پئىرارە بى تۆ
لەحەسرەت سەرروى قەددەت چاوى "ئالى"
دوو جۆگە، بەلكو دوو رووبارە بى تۆ

بەلى ئالى لە ستايشى دۆستى ھاورازى بۇمان دەرکەوت كە تا چ
رادەيەك خەمو خەفەت دەرگای دلى گرتوو.

كورد دەلى "جام كه پرىو لىنى دەرژى" ئەم بە پىنچەوانە. ھەر بەردەوامە لە دەربرىنى ھەستى خۇشەوېستىر پتر پى دەنئىتە مەيدانى عەشقەو. ئالەى شىعرى ئالى دەنگى شالۇرىكى خۇش ئاوازە لە بەھەشتى دىئاي شىعردا، لە دەرۋونىكى پىر جۇشرو خۇشەو پىر بەدەم ھاوار دەكاو دەچرىكىنى:

ھەر پەرچەم پىشانىيە فەكرى شەرو رۇژم
ھەر گەردەزو زولفە ئەمەلى دورو درىژم

بەلگەيەكى تر ھەر بۇ ئەم مانا مەبەستە ئالى فەرەوويە:

سەر بەردەبازى رىتە، تەن تەختەبەندى جىتە
دال مەيلى خاكى پىتە. رۇح مالى خوتە، بىبە

ئالى، لە بازىرى غەراتمىياتدا كەم كەس تۈنئويەتى دەستى ئەوى ھەين، لە پاشان لە بارى جىنئاسرو وردەكارىدا بە بىرىكى زۇر ورد ھاتۇتە دىئاي غەرامىيەو تىايدا ئەبىانە ئەسپى خۇى لنگ داو. خەيالى تىژى بە گەلى شۈينى ناسكى ئافرەتدا رۇيشتو. پىم وايە ھىچ شاعىرىكى كورد بە غەيرى شىخ رەزا (۱۸۳۷-۱۹۱۰ز) و عەبۇللا بەگى مىسباج ئەلدىوان (۱۸۵۹-۱۹۱۲ز) لە دەستى نەھاتووم نەيۋىراو وەكو ئالى بەين ترسو بەپى پەردە لە دەسفى ئەندامى مېنە تاو داتە قەلەمى يان كەس ئەوئەندەى "ئالى" بادەى شەرابى ژىئانى دلدارى نەنۇشىوم سەرخۇشى ئەو مەيدانە نەبوو.

ئەو شىعەرى بۇ شاعىرى نۆدەرى كورد (مەستورە ۱۸۰۴-۱۸۴۶) ماھ شەرف خانمى كچى ئەبۇلحەسەن بەگى ئەردەلانى ھەلپشتوو كە دەنۋوسى دەلى:

ئەم سىرە جىيە مىڭلى شەھابى، نەسوابى!
 دورپىكە وىڭى دورى سەمابى، نەسمابى!
 وەك خەيمە بە پەردىكى دور ئاستۇنە بەپابى
 دامىنى بە ئەنواعى گۈلۈ مول خەملابى
 گەنجىكى تىدا بىن كە تەلىسىمى نەشكابى

ئالى پىايونكى رەندى راست بىژۇ قسە لەروو بوو. لەقسەى پىروپوچو
 خەرافىياتو پىياوى بىن ئاومرۇڭى دل قىرۇڭى گەوچو نەقام بىن باك بوو،
 بە چاوينكى كەم تەماشاي سۇفىلىكە مەلای مىژر لەسەرو جىبەى
 لەبەرى دنيا پەرسىتى كىردووە ھەموو لايەنە خىراپو گەندو بىن
 كەلكەكانى جوداوازى چىنايەتى و لەخۇبايى بوون و فىلېبازى و
 جەردەيى و درۇزنى و رىيائى و نەتەبايى و نىو رووداوى ئالەبارى
 كۆمەلەيەتى دەرخستوو، بەلام ئەم خۇى لە نەرو و تاقىمى ئەوان جىا
 كىردۇتو بە پىچەوانەى سۇفىياتى تەرىقەت كە كارو كىردووە رەفتارىان
 لەسەر بىنگو بناوانو ماناو يەكسانى و ھاوبەشايەتى ئەو سەتاو. (تالېم
 گشتى خىلەبازو ھىچى بۇ خودا نەبوو).

ئەو شاعىرو زانا شارەزورى يە بەراوردى خۇى لەگەل سۇفىياندا
 كىردووە لە مەقامو وەسفى خۇيدا ئەم شىعرە دەلى:

"ئالى كە وىقارى نىيە، بىنباكە لە خەلقى
 سۇفى كە سلوكىكى ھەيە. عوجبىو رىايە

لەناو كوردەوارى دا رىشى پانۇ قىژى درىژ نىشانەو رەمىزى
 دەرۋىشىيە، دروشمى وىقارو گەورەيى و عىشقى ھەقىقەتە. بەلام ئالى
 لە رىشرو نىشى مامە سۇفى گيان گەيشتو، بۇى دەرگەوتو، بەرەى
 سۇفىيان چەند خۇققەبازو دەرگەلكارو دەست بىرو قىروفىلاوى يە ھەر بۇ

رياو مەريايى خزمەت دەكات. بەلام بۇ قازانچى دنيای خۇي! ئەوھتا
 ھەزەرتى ئالى سىفاتی چروكى و سۇد رەوشتى خراپى دى ھەيە داويەتا
 پال چىنى سەر بەمىزەر و دەستەو تاقىمى ئەھلى تەرىقەت. بېروان
 لەبارەى سۇفى دزو درۆزنەوھ چى دەلن و چۆن تالى مووى ريشى
 دەرويش لەگەل رايەخى زېرو رەق دەشوبەينى و بەراورد دەكات:

ريشەكەى پازو دريژە، بۇ ريا خزمەت دەكـــــــا
 ظەھيرە مەرکەس بە طولو عەرضى ريشيدا ريا

مانا ديارو رووگەشيەكەى ئەم شيعرە ئاشكرايە، (ريا) ى نيوھ شيعرە
 دىپرى دووھ وادەگەيەنى: ريشى مام مەلای مېشك تەزىو دەشتى وەك
 تىپو شالتمى جەوالى ھەرزى لەسەرى بېرىن. ريشى پازو قىزى بىر
 نەتاشراوى كرېژاوى پەر لە ئەسپى دەھيلنەوھ گوايە تۆبەكارو تاقىم
 ئەھلى دلن! بە فەرموودەى كورد. "بزنیش ريشى ھەيە" ريشى ما،
 شىخى كەوا شۆپو شال بەسەر و كۆلكە مەلای مېزەر زل ھەر ريشى ما،
 بزنەو ھى وىقارو گەورەيى نىيە حاشا. ئەمە لەراستىيەو دوورە
 مەبەستيان لە فريودان و ھەلخەلە تاندنى خەلكى ساويلەو بى سەودا
 ھاندانىان بۇ سەر ريگاي چەوت و ئاژاوەگىپىو شەپو شۆپ دروسد
 كردن و دوورخستەنەوھيان لەبىرى كوردايەتى و لەبەرژومەندى گەل
 نىشتەمان بووھ.

بەم چەشتە چينەكانى خەلكو جەماوەر لەباوېرو وىژەو فەرھەنگە
 ئاكارو رچەى نەتەوايەتى خويان بىوھرى بکەن و بيانكەنە دىلو كۆيلە
 خويان تا ھەويا ئامانجەكانيان كە بريتىيە لەكارى تەوش دژوان
 ئالەبارو لەناو گەلو كۆمەلدا بلاو بکەنەوھو كەلتووور و مېژووې ژيان
 رىو رەوشتى ئەوان لەبەين بەرن كە ئەمانە پيسترين ميكروبوو ژەھر
 زالويەكەن لەناو خوینى پاکی گەلو ولاتەكەماندا.

شانازی و فەخری نالی وەکو شاعیرێک بە خۆی لەزۆر دێرە شیعریدا
 نیشانەییەکی زەقی کەم ھاوتای ئاشکرای پێوە دیارە. نالی خۆی
 دەگەیەنیتە پلەو پۆپەییەک لە شیعردا کە لە مەقامی کۆشک و تاج و
 تەختی شادابن. لەم شیعرانەی بەرمویدا کە مەدحی خۆی تێدا کردووە
 خۆی لە ھەموو کەلە شاعیرانی تر لە بەرزتر دادەنێ، بەلام کە بۆ ھەندێ
 لە شاعیرانی فارسی و عوسمانلی دێتە خواڕووە، ئەوەند ھەیە ئەوان
 دینیتە ریزی خۆی و کەس لە خۆی گەورەتر دانانێ. ^(A)
 ھەرموون بزائن چۆن لە مەدح و وەسفی خۆی دواو:

ظابطی طەبعم سوارە، ئیدیعیای شامی ھەبە
 موحەشەم دیوانە، داوای تەختی خاقانی ئەکا

یان دەنوسنی و دەلێ:
 شیعیری خەلقى کەسێ ئەکا تە شیعیری من بۆ نازکی!
 کەسێ لە دیققەتدا پەتک دەوێ لەگەڵ ھەردا ئەکا!

نالی ئەم وێنەیە بە جۆرێکی دیکە لە مەدح و وەسفی پایە بلەندیتی
 شاعیریتی خۆی دا کێشاوە، شارەزایی و زانایی و بلیمەتی خۆی بەیان
 ئەکا، ھەری دەخات دەستەلات و بێرشتی شیعر گوێنی بە زمانەکانی
 کوردی و فارسی و عەرەبی ئەوەندە بالایە خۆی لە ھەموو کەس بە شاعیر
 تر دادەنێ، بە واتایەکی دی خۆی لەگەڵ زمانەکانی فارسی و عەرەبی
 لەدوو تاکێ تەرازیو دادەنێ، لە ھەموو شیاندا بە دەستەلات و
 سەرکەوتوو، خۆی لە کەس بە نزمتر دانانێ:

نیستطا عەر قووەتی طەبعم، بە کوردی و فارسی
 عەرەبی، ئیظھاری چالاکیی و چەسپانی ئەکا

نالی خۇي مەلا بوومو مەلای چاكيش بوومو شارمزاى كولتوورى
ئىسلامو يۇنانى كۆزو رەوانبىئىيىتى غەربىي كەلەپوورى ئەدەبىي
كلاسيكى و فارسى و كوردو غەربىي گەنجىنەى زمانى ھەر سىيانىان
بوو...^(۹) لە شىعرىكى دىدا ديسانەو ھەر لەم روومو خۇي
دەگەيەنئىتە ئەرپەرى گەورەيى و بلىمەتى كە تەختى سولتانى و
سەردارىيە، بەلام بەشىنەيەكى چالاكانەتر ئەسپى خۇي لە جىھانى
خەيالو ژىرى و مەيدانى مەبەستەكانى شىعەردا تاوداوه.

فارسى كوردو غەرب ھەر سىم بەدەفتەر گرتووه
نالى ئەمەرقى ھاكىمى سىنى مۆلكە، دىوانى ھەيە!

نالى لە شىعەرەكانى خۇي رازىيە، لافى لەخۇيايى بوونىشى ئى ئەداو
چونكە دەزانى شاعىرو تىگەيشتووه. شىعەرى نالى يىر كەردنەو ئاسق
فراوانىيەكى يەكجار قوول، چاوى غەورسى ورد يىزو ژىرو داناي دەوى،
يان چاكتەر بلىن بەبى نالى خۇي كەس بەچاكى ناتوانى لە واتاو
تەعبىرى شىعەرەكانى ھالى بن. فەرموون ببىنن خۇيشى لەم بارەو چى
نوسىو:

بەحرى غەزەلم پەر لە سورە گەورە ئەمما
غەوراسى سۆيى يەئنى بە تەعمىقى بزانە

نالى تەمەنى دىناى بۇخىرو خۇشى ئىنسان دەوى، ماناي ژيان لای نالى
خۇشەويستى و خەباتو رەنج و خزمەت كەردنە. چى لەو خۇشتەرە پىاو بە
قەدەر خەبرى زىندە بژى بۇ ئەوەى زىاتەر لە پىناو سوودو قازانجى
بەرزى مۇقايەتى تىپكۇشى و چاكە بكات، چى لە بەختيارى و
كار كەردن و بەرھەم پىشكەش كەردن و بنىادنەن پىرۆزترە كە بەنى ئادەم

سۆن ترکی ئەدەب بارگامی مصطفی سربو
نظر گامی الهی جلوہ گامی کبریا سربو

سولتان که گوئی لەمە ئەبیت قاچی هەلنەکیشتیتەوهو شیعرەکی نالی
زۆر پێ خوش ئەبێ. ^(۱۰)

گیانی نیشتمان پەرورە و کوردایەتی کردنی نالی لەناوەڕۆکی نەژادی
شیعرەکانیدا وەکو رەنگاو رەنگی پەلکە زیڕینە خۆیان دەنۆزن. پاش
گەرانو پشکنین لەچەند سووچ و قوربانیکی دیوانەکیدە نموو بەلگەی
قەلای سۆزو خوشەویستی نالی بەرامبەر بە خاکی کوردستانی
نیشتمان، بە تایبەتی لەم غەزلو قەسیدانەدا کۆدەبنەوهو هەستی
رەوانی میلی خۆی دەردەبێ. "قوریانی تۆزی رێگەتم.." تاقمە
مومتازەکی ئەحمەد پاشا.... "تافەلەک دەوری ئەدا.." ^(۱۱) ئەم دێرە
شیعرە ئەوه ئاشکرا دەکات نالی ئەوپەڕی شانازی کردووه بەوهی که
کۆردە.

ئەگەرچی کوردی دەوری شارەزوری قەسوتم، ئەمما
وسیلەم طەیبەر حیلمی شەفیعو فەضلی مەننا

لێرە بە پێشەوه گوتمان نالی لە سلیمانی پەرت دەبێ و ئاوارە و لاتانی
هەندەران دەبێ پاش زیارەتی مەرقەدی پێرۆزی پێغەمبەر (ص) و تەواو
کردنی حەجەکی دەگەڕێتەوه بۆ شام. لەوێ بێر لە چوونەوهی بۆ
مەلەبنو نیشتمانی دەکاتەوه چامەیهکی ٤٣ بەیتی بۆ "سالم"
عەبدولرەحمان بەگی ساحیب قرانی، دۆستی ئازیزی دەنۆسن بۆ
سلیمانی که هەمووی هالو هەوال پرسینه لەرووداوهکانی سلیمانی،
"بەراوەیهك زووخواوی دەوری هەلنەپێژێ، لەوانەیه ئەو کەسەش که
ئەمڕۆ ئەیخوینیتەوه پڕ بە دل ماتەمی دایگرێو لەناحی خەمدا نوقوو
بێ" ^(۱۲) سەرەتای چامەکی دەکاتەوه دەلی:

قوربانی تۆزی رینگەتم ئەى بادی خوش مەرود!
ئەى پەيكى شارمزا بە ھەموو شارى شارمزرود!

"سالم" یش بە بەچامەيەكى (٣٦) بەيتى ۋەلامى ئەداتەو. دەينى
جەورو سستەى دەستى تورکە داگىرکەرو چاۋچنۆک ۋە پياۋخۆرەکان
ماوہى نادەن بېتەو بە خاکى کوردستاندا ئەمىش يەکسەر تى
ئەتەقینى بۇ ئەستەمبول.

ئەنجام

نەمانتوانى لەم کورە نووسینەدا کە بە مەبەستى خوشەويستى و نالى
دۆستى خرايە بەرچاۋ بەسەر لایەنە گەرەو گرانەکانى شيعرى نالىدا
تى نەپەين. کە زۆرینەى زۆرتان دەزانن تا رۆزگارنى دووروچەند
ۋەچەو نەسلى ديش دەشن "نالى" ھەر تۆزینەو قسەى لەسەر بکرى.
سالى لەدايک بوونو مردنى "نالى" تا ئىستا نەپراو تەو ھەر جىنى
گومانو ليکۆلینەوہ. ئەم بليەتە پشوى دوايى ژيانى لە ۋلاتو
زىدى مەلەندى غەوارەو لاوہى کۆتايى ھات. جەستەى موبارەكى لە
"ئۆکسۇدلرى ئەستەمبولى پايتەختى ئيمپراتورى عوسمانیەکاندا بە
خاک سپاردراو. بەلام تا ھەتايە ئاکارو رەوشتە باشو بەنرخو بە
مايەکانى بۇ گەلى کورد دەينى و ناژاکى. ھەزاران سلو و درودى پيرۆز
لە رۆحى رەوانو رازو نيازى دەرۋون پاکی ھەناوى ھەموو ھۆزانو
ويژرەو ھونەرۋەرۋ ئەفیندارانى ژيانى کامەرانى ديموکراسى
نەتەوہکەمان، بۇ مامۇستاي گەرەو مەنن، شاعىرو سوارچاکی سى
کوچکەى بابان، مايەى تارىفو فەخرو شانازىو کوردو خاکى پيرۆزى
کوردستان نالى شارمزرودى.

١٩٨٢/١١/٤

تاران

پەراوېزى سەرچاۋەكان:

۱- ئەمىن فەيزى كۆپى دەورۇش قانر ئاغايە، يەككىكە لەو كوردە تىنكۇشەرو بەناۋايانگانەى كە لەشارى سەلىمانى لە سالى ۱۲۷۸ رۇمى، ۱۸۶۲ زايىندا لەدايك بوومو ئەستىزەى تريفەدارى ژيانى درەوشاۋەتەمە. ئەدىبىكى پاىەبەرزو بەرمەند بوە.

ھەروەتر شارەزايمكى تەلولى لە زانستى ماتەماتىكدا ھەبوو. ئەفسەرىكى تۇپچى بوومو نىشانەى گەشتۇتە مەرلىو. لە سالى ۱۳۲۷ ى كۇچى، ديوانى "شعاعات" ى بە زمانى توركى لە چاپخانەى "نىشان بابكيان" لە ئەستەمبولى چاپ كراو، دوا پلەى خويندنى لە سالى ۱۳۱۰ ى رۇمى، ۱۸۹۴ زايىنى لە قوتابخانەى ھەربىيەى شارھانە لە ئەستەمبولى تەراۋ كرىو. لە ۱۳۲۰ رۇمىدا كراو بە سەركردەى فەرچو نىزىراۋەتە ڧارى "مەدىنە" ى ئاۋچەى ھىجازو لەۋنە بۇ مەككە. لەۋى زيارەتى كرىوومو - نىزىراۋەتە ھندستان -، ماۋىيەكىش لە سەلىمانى قوماندانى ليوا بوە.

ئەم پىاۋە لەنىو شاعىرانى كورددا شۇنىكى تايىبەتى و پاىەيەكى بەرزو لەنىو بەرمەى شىعرى شىخ رەزا (۱۸۳۷ - ۱۹۱۰) دا گرتو، وا ديارە لە گەل شىخ رەزاي تالەبانى دا ھارۋىيەتى و نۇستايەتەكى توندوتۇليان ھەبوو. لەۋى شايستەى باس بى تەنيا ئەم تاكەى بەكورىيە، باقى شىعرەكانى بە توركى و فارسى گوتوۋنى:

كە تەشرىفى شەرىفى ھات لەمىن فەيزى بە ميوانى
لەغۇمەى شوكرى نەرتاچم مەگەر خۇم كەم بە قورىانى!

ئەمىن فەيزى سالى ۱۹۲۹ زايىنى لە ئەستەمبولى بە رەھمەتى خەۋى نەمر شادبوو. لە پاش مەرگى ئەم سامانە زانستى و ئەدەبىيەى بۇ بەجى ھىشتوۋىن كە لە دوا لاپەرەى (ئەنچەن ادبىيات كورد) دا ئاۋيان تۇمار كراو.

۱- اجمالى نتائج

۲- ھۋاى نسيمى

۳- تفرقه رياضية

۴- شعاعات

۵- انجمن ادبيات كورد

تكاىە بۇ ئەم مەبەستە پىوانە:

(*) عملی که مال باپیر (۱۸۸۵-۳۰-۱۱-۱۹۷۴) شاعیره ناو ونبوووهکانی کورد، سلیمانی چاپخانهی راپهرین ۱۹۷۳، لاپەر ۳۲.

(*) ئەمین فەیزی بەگ، ئەنجومەنی ئەدیباتی کورد، ئەستەمبۆل، چاپخانهی تەرجومان حقیقت، رەبیعولئەوێ سالی ۱۳۳۹-۱۹۲۰.

ئەو دانە کتێبەیی که لە لامە (فۆتۆکۆپی) یەو ئی کاک سەباحی غالبە.

۲- هەمان سەرچاوه، نووسینەکهی ماموستا فەیزی- مان هیفایە سەر شینووی ریننوسی نوێی کوردی بەبێ ئالو گۆپی زمانەکی.

۳- هەمان سەرچاوه.

۴- ئەلانەدین سوژادی میژووی، ئەدەبی کوردی، چاپی یەکەم، بەغدا، چاپخانهی هەعاریف، ۱۹۵۲، زەنگۆگرافی کتێبخانهی زانیاری، لە سەردهشت، س ۱۳۶۱- ۱۹۸۲.

۵- هەمان سەرچاوه.

۶- ئەو شیعەرانی نالی که لەم تۆژینەوهیەدا توشیان دینی لەدیوانی (نالی) وەرگیراون. مەلا عەبدولکەریمی مودەریسو فاتیح عەبدولکەریم، پێداچونەوهی محەممەد مەلا کەریم، لەچاپی بۆلۆکرهکانی کۆپی زانیاری کورد، بەغدا ۱۹۷۶، لاپەرەکان ۲۷۱، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۴۸۳، ۲۷۶، ۲۷۷، ۳۹۵، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۴، ۵۶۵، ۱۲۸، ۱۰۲، ۱۰۴، ۵۷۷، ۴۸۰، ۳۶۷، ۴۸۲، ۵۱۷، ۱۷۴.

۷- دیوانی نالی، لاپەر ۱۲۲.

۸- دکتۆر مەرف خەزەندەر، نالی بە دەفتەری ئەمڕیدا، بەغدا، چاپخانهی (بابل) ۱۹۸۱، لاپەر ۱۲۱.

۹- محەممەدی مەلا کەریم، "نالی لەکلۆژۆژنەیی شیعەرەکانیەوه، بەغداد، چاپخانهی ئەکادیمیای عێراق، ۱۹۷۹، لاپەر ۱۷.

۱۰- ئەلانەدین سوژادی، میژووی ئەدەبی کوردی، چاپی یەکەم، ۱۹۵۲، لاپەر ۲۱۷-۲۱۸.

۱۱- مەلا عەبدولکەریمی مودەریسو کۆپرەکانی، دیوانی نالی ۱۹۷۶، لاپەر ۱۷۴، ۳۴۰، ۳۷۰.

۱۲- پێشەکی، دیوانی نالی، بە قەلمی فاتیح عەبدولکەریم، بەغدا چاپخانهی بۆلۆکرهکانی کۆپی زانیاری کورد، ۱۹۷۶، لاپەر ۵۶.

حاجی قادری کوئی
۱۸۹۷ - ۱۸۱۶

مەر کوردن ئەگەرچی پاکی مەردن
پامالی زەمانە مەحوی کردن
مەر مانەوێ بێ ئەواو مەزلوم
وەک بوونی خەرابەزاری مەشئوم
گەر باعێسی ئەمە دەپرسی کامە
شەرتیکە کە بۆ هەموو تەمامە
ئەو شەرتە بەکوللی ئیتفاقە
گەر مەرعه شو وانە، گەر عێراقە

حاجی قادری کۆیی
مه‌شخه‌لیکی بیرى نه‌ته‌وايه‌تى

۱۸۹۷-۱۸۱۶

سه‌ره‌تايه‌کی پینویست

کەسێک بە ته‌واوی ئارمەزو ویستی خۆی روو بکاته رینگه‌ی خۆبه‌خت کردن، به‌خوێنی گیانی خۆی کهرامه‌تو ئابرووی میله‌ته‌که‌ی بیاریزیو به‌ ژیا‌نی ژێر ده‌سته‌یی قایل نه‌بێ، هه‌میشه‌ به‌دڵسۆزترین رۆله‌ی گه‌ل ده‌ژمێردرێت. چونکه‌ هه‌لبژاردنی ئه‌م رینگه‌یه‌ له‌سه‌رووی هه‌موو پله‌کانی دیکه‌ی هۆشیاری مرۆفایه‌تیه‌وه‌یه‌.

هه‌ر شۆپشگێڕێکی بو‌یرو له‌خۆبردو به‌گیان روو بکاته مردنو تۆله‌ی خۆی له‌ دو‌ژمنی بستی‌نیت‌ه‌و له‌پیناوی ئازادی نه‌ته‌وه‌که‌یدا تیبکۆشی، له‌ راستیدا خزمه‌تی ته‌واوی مرۆفایه‌تی ده‌کات. چونکه‌ سه‌ره‌رازی ئینسان له‌هه‌ر گۆشه‌یه‌کی دنیا‌دا سه‌رکه‌وتنه‌ بۆ ته‌واوی میله‌تانی چه‌وساو‌ه‌و که‌م ده‌ستی سه‌رزه‌مین. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ سه‌ره‌برزیو به‌خته‌وه‌ری هه‌ر میله‌ته‌یکه‌ش به‌را‌ده‌ی ئاماده‌یی رۆله‌کانیه‌تی بۆ گیان‌بازیو خه‌باتی پچراندنی زنجیری سته‌م به‌نده‌ایه‌تی.

شاعیری مه‌زنی کورد حاجی قادری کۆیی، نیشتمانپه‌روه‌ریکی دڵسۆزو رۆله‌یه‌کی هه‌ستیا‌ری سه‌ده‌و نیوێکی به‌ر له‌ ئیستای کورد بو‌وه‌و مامۆستا "هه‌ژار" گو‌تویه‌تی "ئێستاش هه‌ر ئه‌وپایه‌ به‌رزه‌یه‌".

له‌سه‌رتاپا ژیا‌نیدا، هه‌میشه‌ له‌ خزمه‌تکردنی گه‌لو نیشتمانه‌ له‌ت له‌ت بو‌وه‌که‌یدا، چه‌ندی له‌باربو‌ویی درێفی نه‌کردو‌وه‌و سستی نه‌واندو‌وه‌و هه‌رگیز چا‌وی له‌به‌رژه‌وه‌ندی خودی خۆی نه‌بو‌وه‌و. شیعهرمکانی حاجی شاهیدی ئه‌وه‌ن که‌ رۆلێکی گه‌وره‌و گرنگی له‌ ته‌ته‌له‌و یه‌کا‌لا‌کردنه‌وه‌ی خو‌وپه‌موشتی کورده‌والیدا بینی‌وه‌و. بێ پێچو په‌نا شانی دا‌وه‌ رۆله‌ی کۆلنه‌ده‌رو به‌هه‌قی گه‌ل بو‌وه‌و. ئازاو دلێر، خۆپا‌گرو له‌گیان بو‌ردو‌و بو‌وه‌و، پارێزه‌ری مافی نه‌ته‌وه‌که‌ی بو‌وه‌و، به‌رموشتو کرد‌وه‌و جوانمه‌ردی

خۆی سەلماندو، ھەروەھا تا کۆتایی تەمەن لەسەر داوای رەوای
سوور بوو کۆلی نەداو:

قورپی کوئی کەم بەسەرما لە غیرەت
خەرم نایە لەداخی مولکە میلەت
ئەگەر وەك من خەبەردار بی لە مەولەت
لە حەیفای خۆ بەخەنکێنی بەبێ پەت
بەقسەیی چاکە بەستیان بەگرم
تەرکی ناکەم بە لۆمە تا بەمەرم

حاجی ھەمیشە نامادەیی خۆبەتکەری رینگای رزگاری کورد بوو. بە
شیعرە ناگیرنەکانی جۆشی دەخستە گیانی خەلکی غافلی کوردستان.
وەك نەشتەرێك لەبێ ئاگایی و رییای دەکردنەو و هانی دەدان ئاگری
بزووتنەوێ کوردایەتی دژی ملھوپان و داگیرکەران خۆش بکەن و وڵاتی
کوردەواری لە تورک و عەجەمی رەگەزپەرست و دۆژمنی دێرینەیی کورد
پاک بکەنەو. ھەروەھا یەکە شاعیرە لە سەرھەڵدانی شیعرێ
کۆمەلایەتیدا. شیعرەکانی پەند و عیبرەت بۆ چارەسەرکردنی کەم
کوپی و کێشەکانی جەماوەری کوردستان لەرووی کۆمەلایەتی و
کوردایەتی و رۆشنیرایی.

زۆربەی شیعرەکانی ئاسانو ساکارن. بەتایبەت ئەوانەی لەبابەت
نیشتمانپەروری کۆمەلایەتی و گوتوونی. ئەوێ پێویستە بیلێم،
ئەمیش وەكو شاعیرەکانی ئەو رۆژگارە گەلێك وشە زاراوەی قورسو
قەبەیی بیانی لە شیعرەکانیدا بەکار ھێناو، بەلام و اتاکانی
نەشاردۆتەو کە خوێنەرێك بە گران تێی بگەن.

ژیاڼی حاجی قادر

حاجی قادر ۱۸۱۶ ز وەکو دهلین له‌گوندی "گۆږه‌قەرەج" ی نزیکی شاری کۆیه پینی ناو‌ه‌ته جیهانه‌وه. گۆږه‌قەرەج که‌وتۆته خۆرئاوای کۆیه، نه‌مه‌ژ وێرانه‌و چۆلۆ هۆله. ناوی باوک‌و دایکی حاجی جینی ده‌مه‌ته‌قه‌مو گومان لیکردن نییه، چونکه بۆخۆی له‌دیڤه شیعرێکی دیوانه‌که‌یدا نه‌م شاهیدی‌یه‌ی داوه‌و ده‌نووسی:

باوکم نه‌حمه‌د بوو ناوی، فکرم دئی
خه‌لقی لادی بوو دایکی من فاتمی

حاجی قادر، سه‌ره‌تای خۆیندنی لای مه‌لا نه‌حمه‌دی باوکی بووه، ماوه‌یه‌که‌یش لای حاجی نه‌سه‌مه‌دی کۆیه‌و مه‌لا نه‌حمه‌دی ئۆمه‌ر گۆمه‌تی‌دا خۆیندوویه‌تی پاشان بۆ خۆیندنی زیاتر، وەکو خۆی ده‌لنی "به‌ پێ‌خاوس نه‌که‌وشم بوو نه‌ کاله‌ک" له‌گه‌ڵ هاوڕینی گیانی به‌ گیانی حاجی مه‌لا کاکه‌وللای جه‌لی زاده "۱۸۲۴-۱۹۰۸" بۆی چۆته‌ ناوچه‌ی باله‌کایه‌تی. هه‌روه‌ها بۆ خۆیندنۆ تیکه‌لاو‌بوونی خه‌لکانی کورد زۆر شوینی گرنگی کوردستان‌ی وه‌ک: هه‌ولێر، که‌رکووک، سه‌لیمانی، سه‌رده‌شت، سه‌بلاخو شنۆ... هتد گه‌راوه، دۆستی گه‌لی پیاوی مه‌زنی وه‌ک حاجی مه‌لا عه‌بدوللای جه‌لیزاده، که‌یفی جوان‌پۆیی، نالی، نه‌مین ناغای هه‌وێزی، "نه‌خته‌ر" حه‌مه‌ ناغا، ئیبراهیم نه‌فه‌ندی هه‌یدمه‌ری، فه‌تاح نه‌فه‌ندی، حاجی محه‌مه‌دی "حاجیه‌ گه‌وره" بووه.

یه‌که‌م رۆژنامه‌ی کوردی، رۆژنامه‌ی کوردستان ۱۸۹۸ ز که به‌راستی سالی کۆچی دوا‌ی حاجی قادری کۆیی راگه‌یاندووه، له‌ژماره‌ سێ ی ۲۸ ذو‌الحجه‌ی ۱۳۱۵ (ریگه‌مۆتی ۲۰ مایسی ۱۸۹۸) ی چاپی قاهیره‌یدا، هه‌والی کۆچی دوا‌یی حاجی قادری به‌روونی باس کردووه له‌گه‌ڵ

بلاوکردنەوێ شیعری "زەمانە رەسمی جارانی نەماوە" ی حاجیدا
بلاوکردۆتەو.

لەلایە پەرە سینیدا نووسیویەتی دەلی: "عالیمەك ژ سوپاهی سالا دی وەفات
كر رەحمەتا خودی لێیە، خودی گونەهین وی بخەفرینە، ناڤی وی
حاجی عبدالقادر بی". ئەمە بەلگەی بەهیزی یەكەم سەرچاوەی
نووسراوە بۆ رەواندنەوێ هەموو بیروباوەرە جۆرەجۆرەکانی دور لەم
مێژوو. بەلێ سەبارەت دەرخیستی کۆچی دوایی حاجی قادرەو
تریفەییەکی روونی خستۆتە ناو گۆشەییەکی تاریکی مێژووی
ئەدەبیاتەوێ تەمە و نسی بۆ شارەزایانی وێژە کوردی و گشت
حوینەرانێ ئاشکرا کردو سەلماندی کە حاجی سالیك بەر لە دەرچوونی
رۆژنامە کوردستان، وێلا ١٨٩٨ دا تۆماری ژبانی پێچاوەتەو.
ئەمیش بەوێنە نالی هاوڕێی، لە زیندو وڵاتی لاوەکی چڕنۆکی تیژی
مەرگ لەئەوکی گیرەبەن و گیانی بەرزو نەمەری لە "چالی گۆڕنۆکی وونی
یەك لە قەبرستانەکانی ئەستەمبولدا" بەخاك سپاردو.

بابەتەکانی شیعری حاجی

کۆمەلێك لە شیعەرەکانی بۆ یەكەم جار لەلایەن خوالیخۆشبوو مامۆستا
"ئەو پەحمانی سەعید" مەو لە ساڵی ١٩٢٥ لە چاپخانە "دار السلام"
ی بەغدا چاپ کراو، لەلایەن ئەدیباانی بە ئەمەكو دڵسۆزی
گەلەکەمانەو چەندین توێژینەو چ بەشیوەی کتێبو چ وەکو گوتار،
دەربارە ژبانی و شیعرو شاعیریتی ئەو زاتە نووسراو، بەگشتی
لەشاعیرە ناوێرەکانی ترمان زیاتر تیشکی رووناکییان خستۆتە
سەری و گرنگی و بایەخی زۆرتریان بە بەرەمە هونەرییەکی داو.
ئەوێ شایستەو شایانی و تە زانای گەورە کورد. مامۆستا مەسعود
محەمد لە ساڵی ١٩٧٣ مەو تا ١٩٧٦ لە سنی بەرگدا لەسەر شیعری
شاعیریتی و داستانێ حاجی قادری کۆیسی بە شیوەییەکی فراوان
نووسیویە. شاعیر لەماوەی ژبانییدا، چ لە کوردستان و چ لەو وڵاتی

دەربەدەری و پەرەگەندەیدا بێ ترسو پەروا تونیویستی نالای
 دیموکراتی و پێشکەوتنخوازی. لەدژی چینی ئاغا و دەربەگە... هتد
 بلند بکاتو، بۆ رزگارکردنی کۆمەڵی کوردەواریمان لە چەوساندنەوەی
 نەتەویی و بۆ پێشەو بەردنی ئادەمیزادی کورد بەرو کۆمەڵگایەکی
 پێشەسازی و دیموکراتی و سەرەخۆ هەنگای هەلگرتوو.

حالی ژبانی کوردەواریمان بە دەست هەلکەوتی نالەباری دۆژمنانی
 کورد و داگیرکەران کوردستانەو، مەودای نەبوو تا گەلی کورد
 چارەنووسی خۆی دیاری بکات و بێت بەخاوەن هیزو رینگە بۆ
 فرمانڕەوایی و حوکمرانی خۆش بکات. باوەڕی قاییم لەسەر ئەوەیە بەر
 لە پێداویستیەکانی دیکەی دامەزراندنی دەسەلات، یەکەم بەرەڵسەست
 نەبوونی بەرژمەندی ئابووری بوو. بەدوا ئەوەدا نەبوونی یەکیەتی و
 برابەرەتی کورد بە هەموو چینهکانییەو، هیزی بەرەڵسەست لە پێک
 نەهێنانی مافی نەتەوایەتی که دامەزراندنی دەسەلاتێکی کوردییە
 لەسەرانی سەری کوردستان سوچێکی گەورە و قەبەیی بەگلەرو ئاغا و مەلا و
 شیخی تێدا بوو. هیزشی توندو تیزژی حاجی بۆ سەر ئەو شیخە
 فێلبازو مەلا دەغلەکارو ئاغا بێکەلتو ریاکارو عوام خەلەتێنانە بوو.
 کە بەتەنگ سوودو قازانجی کۆمەڵەی کوردەوارییەو نەهاتوو و هەر
 خەریکی خۆلستەو و وەرگەو گیرفان پێکردن بوون - ئێستە زێدەتر
 تووشی گرفت و بەرەڵسەستی شەڕ و هەرازی خۆکوژی ناوخوا بووین... کە
 رۆژانە دێتە بەر چاوی بینەر - هەلبەتە هەر کوردێکی دڵسۆز لە ئاستی
 خۆییدا تێڕامانی هەبێ، دەتوانێن ئەم تەرزە نەخۆشی و پەتایە لەبەین
 بەرێ، هەر نەبێ کەمێ لەسەر بەرزی و سەرەخۆیی کەسایەتی خۆمان
 دەپاریزێت.

شىكلى تەكىيە خانەقاھى شىنخەكان
 واقىعا رەنگىنە ئەمما بۇريان
 لەم ھەموو شىنخو مريدانى رىا
 تاكەكى ناچىتە مزگەوتى خودا
 مەسجىد مىجرابى مېنبەر بى كەسە
 ھەر مەپرسە خالى چۇنە مەدرەسە
 خانەقاو شىنخو تەكىيەكان يەكسەر
 پىم بلنن نەفەيان چىيە ئاخەر؟
 غەيرى تەعلىمى تەنبەلى كردن
 جەمەى ئەملاكو خەزىنە كۆكردن
 دەفەيەك ئىمتىحانايان ئاگەن
 تىيگەن زەھەرن يانەترياكەن

يان دەنووسىو دەلى:
 صۇفى عبادەتى ھەموو بۇ مەكرورىيە
 گەر شىئىرى نەم بەگوى بگرى پەشمە تاعەتى

لە چەند شوئىنى دىكەى ديوانەكەيدا وەك خەنجەرى دەبان خۇى
 لەكالايدا ئاگرىو بە گوپتر لىيان دىتە وەلام پىياندا ھەلە دەخوئىو
 دەفەرموئى:

ھەد شىنخو مەلاو ئەمىرو خانى
 بۆلەزەتى عەيشو زىندەگانى
 لەولاو ئەوان بە حىلەسازى
 لەم لاو ئەمان بە تەقلەبازى

قوربان بهمه موو ولاته مردا
تا مولکس ره عیه پاکس فهوتا
یهکیان ئهوهی تو دهیکهس نه یان کرد
غه میان نه بوو کورد ئه گهر هه موو مرد

وتمان حاجی دژی مه لاو شیخی نهرانو نه خوینده وار بووه. به لام زۆر به
رینزو حورمه تهوه ناوی مهولانا خالیدی نه قشبه بندی (۱۱۹۳-۱۲۴۲)
هیناوهو نووسیویه:

قوطبی زه مانه خالد وهك من بووه ئاواره
بئ قه درو قیمة توشان، بئ خانومانو بئ نان
مه ره ئه وه ل جه نابی مهولانا
نه قشبه بندی رهوانی الا الله

یهکی له ره خنه شیعریهکانی حاجی ئهوهیه که سنی له زمانو دابو
نهریتی کولتوری میلی نه تهوه کهس خوی پشتی کرد وهك خوی دهلی:
"له دایکی پرسپاری کهن؟" ئه و ناکهس به چه و نارمه سن و چه رام زادهی
له کوئ هینا، واته باوکی نادیاره چونکه دایکی به حهرامی ناوسوئی و
نیشی نابه جینی کردبووه. له هه مان کاتیشدا شیعره که بانگ هینشتنیک
ناشکرای شانازی کردنی حاجیه به کوردایه تی و زمانی شیرینی
کوردیهوه.

خه نجهری تیزژی زمانی له کالان دهرینئ و دهلی:
له کوردی هه زناکا مه رکهس،
مه لئین بۆچی و یا چۆنه
له دایکی پرسپاری کهن
که ئه و بۆچهی له کوئ هینا؟

کاریگری یه کینکی دی له توانجه کانی شیعری حاجی که دهیگریته
کۆمه لانی خه لک ئهوهیه که دهنووسی و ده لێ:

ئهگەر کوردی قسه ی بابی نه زانی
موحه قهق دایکی حیزه، بابی زانی

حاجی له م بیه ته دا وردم کارییه کی جوانو ناسکی به کار هیناوه لهوه دا
که (بابی زانی) ئاگاداری و تیگه یشتن ده دا یان ده توانی (بابی زانی) به
(بابی زانی) یش بخویندریته وه واته: باوکه که بیداره له کاری نابه جینی
ئافره ته که. به لām لیره دا مهبه ست هوشیار بوونه وهیه له که سی دووه می
به رامبه ره که له گیانی بن ئاگایی.

له نینوان (بابی نه زانی) و (بابی زانی) یش دا جیناسی لاحیق هیه.
حاجی قادر له ماوه ی ته مه نی ژیا نیدا ژنی نه هیناوه، له م به یته دا ئاوا
دلدا نه وه ی خۆی کردوه: .

ئه وه ی شاعیر نه بن کۆیره وه حاجی
له سایه ی شیعره وه بابی کورانه

جاریکی دیکه ش بن ژنو مالو مندالی خۆی ئاشکرا کردوته وه
گوتویه تی:

مه مر منم ئیسته وارثی عیسا
بن ژنو مالو بن کورمه مه ئوا

ليزهدا نەم بېرە شيعرانەي دىننەمە، كە بۇ ئىستا زياتر دەست دەدەن، تا
لاوانى كورد بەهرەي ئى وەرېگرنو دلو مېشكىو بىرو ئاوەزىيانى پس
زاخاو بدەنەمە:

تا رېك نەكەون قەبىلى ئەكراد
هەروا دەپنە خەرابە ئاباد
ئەنواعى مىللەل لە گەورە تا چوون
خەملىو مەمالىكى وەكو بوون
يەك بەرگزنو يەك زمانو يەك رەنگ
بىن غەيبەتو غەيبو عارو بىن رەنگ
هەر كوردن ئەگەرچى پاكى مەردن
پامالى زەمانە مەحوى كردن
هەر مانەمە بىن نەولو مەزلوم
وەك بوومى خەرابەزلى مەشئوم
گەر باغىسى ئەم نەپرسى كامە
شەرتىكە كە بۇ ھەموو تەمامە
ئەو شەرتە بەكوللى ئىتتىفاقە
گەر مەرەشرو وانە، گەر عىراقە

حاجى ئەو شيعرەي خوارمەوي بۇ تىكپراي بەرەي ئادەمىزاد
ھەلبەستقووە. داوامان ئى دەكات شوین زانىارى بکەيون، چونكە زانىرو
زانست بەردى بناغەي ژيارو شارستانىيەتو پىشکەوتنى کۆمەلن، هەر
بەزانستو ھونەر مىللەت پىشیدەگەوئ. ھەموو گۆپانوَ بەرەو پىشەمە
چوونىك بە رادەي زانىارى و بىرکردنەمە بەندە، گومان نىيە
بىرکردنەمەش پىوېستى بە پەروەردەکردنوَ زانىارى مەوزوعى و
بابەتیاە ھەيە.

بۇچى قەرموويەتى نەببولئەمىن
 "اطلبوا العلم ولو بالصين"
 نىرو مى لەم ھەدىتە قەرقى نىيە
 گەر مەلا نەھى قەرموويەتى نىيە
 تۆۋەن قەرقى قەن بە چىتە لەۋە
 گاۋرە، ھىندىۋە، ۋەياخود جۈۋە
 لازمە خول بخقى ۋەكو بەرداش
 ھەموو قەرنىك نەگۈپى نەمرى مەعاش

لەكۆتايىدا ھەزاران دروود نەنيرىن بۇ گىيانى ھەرگىز نەمرى حاجى
 قادىرى كۆيى...
 سەرچاۋەكان؛

-نامەيەكى دەستۋ خەتى مامۇستا ھەژار موكريانى
 -كۆمەلەي شىعەرى حاجى قادىرى كۆيى، كۆكەرەۋ نامادەكردنى بۇ
 چاپ، عبدالرحمن سەيد بەغداد، چاپخانەي دار السلام، ۱۲۴۴-
 ۱۹۲۵ز.

-مەسعود مەمەد، حاجى قادىرى كۆيى، بەشى يەكەم، چاپخانەي
 بلاۋكردنەۋەي كۆپى زانىارى كورد، بەغداد، ۱۹۷۳.
 -دكتور كمال فۋاد، گۇڧارى "روناكى" پاشبەندى كوردى رۇژنامەي
 "النور" ژمارە ۱۸۰، ھەينى ۲۳ ي مائىسى ۱۹۶۹.
 -دىۋانى حاجى قادىرى كۆيى، گوردو كۆۋ بلاۋكراۋەي گيو موكريانى،
 ھەلىۋر، چاپخانەي كوردستان، ۱۹۵۲.

لەيادی سەدەمین ساڵەى كۆچى دوايى
 حاجى قادرى كۆيىدا
 حاجى قادرى مەشھۇر ديموكراتىخوازو رابەرى بىرى
 نەتەوايەتى

حاجى قادىر، لە ١٧ ي مانگى شەعبانى ١٨١٦ لەدىنى "گۆڭ قەرەج" لەدايك بوو. گۆڭ قەرەج گوندىك كەوتۆتە رۆژئاواى شارى كۆيە، كە ئىستا ويرانەيە. شاعىر لەم دېرە شىعەرەيدا مېژووى لەدايكبوونى خۆى بى گىرەو كىشە پى راگەياندىووينو دەلى:

"بەئەمىرى رەب العالمىن (سەرمان)
 وەلا دتمە لە حەقەدى شەعبان"
 عىد الرعاء ئەيام طەورى زەورم
 نونھال رۆژ طوبايى ظەورم"^(١)

پىويستە بلىم ناوى دايكو باوكى حاجى قادىر، ھەر وەكو مېژووى لەدايك بوونەكەى، جىنى مشتومر نىو حاجى بۆ خۆى لەدېرە شىعەرىكى دا دەلى:

باوكم ئەحمەد بوو ناوى فەكرم دى
 خەلقى لادى دايكى من فاتى"^(٢)

سەرەتاي خویندنى لەلاى مەلا ئەحمەدى باوكى بوو، سەردەمىكىش لە مەزگەوتى موختى لەلاى "مەلا ئەحمەدى ئۆمەر گونبەتى" و لاى حاجى كاك ئەسەمدى كۆيە خویندوويەتى. ژيانى شاعىر زۆر سەختو دژوار بوو لەشارىكەو بۆ شارىك، لە گوندىكەو بۆ گوندىك عەودالى

خویندن له گهڼ هاورېنى خویندنى "حاجى مهلا کاکهولای جهلى زانه"
(۱۹۳۴-۱۹۰۸) بۇ خویندن چووته ناوچهى بالهکایهتى:

لهبیرت دى زهمانى چوپنه بالهک
بهپى خاوس، نهکمرشم بوو نه کالک

حاجى بهرهشوه نهوهستاوهو بۇ فراوانکردنى ئاسوی بیرو
تیکهلاوبوونى لهگهڼ رۆشنییرانى نهوسای کورد، گهڼی همریمى
کوردستانی وهك: کمرکوک، هولیر، سلیمانى، سابلخ، سمردهشتو
شنؤ.. بهسر کردوتهوه.

جگه له حاجى مهلا عولای جهلى زانه، دوستو هاوولای گهڼی له گهوره
پیاوانى وهك: کهیفى جوانپووى، نالی، ئەمین ناغای حەویزی (نهختس)
حهمه ناغا، ئیبراهیم ئەفەندى حەیدەرى، فهتاح ئەفەندىو حاجى
محەمد "حاجییه گهوره" بووه..^(۳)
حاجىوبیری نهتهوايهتى:

حاجى قادس، له رۆژگارنكى گهڼی چهتوونو بارى ناههموارى كۆمهلگای
كوردەواریدا ژیاوه. ئەمەيش رەنگدانەهوى لهناوهروكى بهرههه
شاعیردا داوهتوه. بۆیه سههلهبهرى دیوانى حاجى، بیرو
نايدولۆژیهتى - پيشكەوتنخوازنهیه، بۇ گۆرڤنى بارى دواکهوتووى
ژیانى کورد که هیچ دەسهلاتیک لهدهست خۆیدا نهبووهو زهههونى
داگیرکەرى زالمو برا هاودینیهکانى بووه! حاجى قادر لهبهه نهوهى
مروفتیکى زیرهكو تاقیکردنههوى زۆر بووه. ههروهه شیعیرى
کۆمهلايهتى وههستى نیشتمانىو بیرى کوردایهتى لهپاش نهحمەدى
خانیههوه بىن دهنگو ئاسمانى کوردەوارى کشو ماتو هیچ
روخسارنكى دیاریکراو بهههستى نهتهوه پههستى نهتهههه کوردیدا
پهیدا نهبوو بوو.

عومرى ئەمانەت مۆلەتى بەھاجى قاسىدا ئەم بۇشايبە گەرەيە بە
شىئەرى كۆمەلەيتى شۇرۇشكىرى يىرى نەتەوايتى بۇ لاۋانى كورد پېر
بىكەتەرەم لەخەمى غەلەتە بىن ئاگايان راجلەكى.

ھەلەبەتە بەھەرى شاعىرىتى بۇ ھاجى ھۆيەكى گەرە بوۋە كە بېچتە
بىچى بىنەۋانى ژيانى پېر تەنگو چەلەمەي گەلەكەيەۋە. ھاجى، ھەمىشە
رۇلەكانى مىللەتە بۇ تىكۇشانو خۇگۇشكردن بە زانىيارى ۋە گىيانى
دىمۇكراتى ۋە كارى سوۋد بەخش ھاندەۋە داۋاي كوردەۋە كە كارىك
بەكەن تابارى ناھەمۋارى ژيانى دۈكەمۋوتوۋى لىناۋ كوردەۋە نەھىلنە
خالىو نەتەۋە لەژىر يىرى دىلىتى ۋە نەزانى رزگىر بەكەن.

ھاجى قاسىن پاش ئەھمەدى خانى (۱۶۵۰ - ۱۷۰۶) ۋە لىنىۋەي
دوۋەمى چەرخى نۆزەدە، بەدەبەزىنەرى قوتابخانە شىئەرى نىشتەمانى
لە ئەدەبى كوردىدا دىمۇمىزدىت. ھاجى تۈنۈيۈپەتە شىئەرى
نەتەوايتى شۇرۇشكىرى كۆمەلەيتە، بەيىرىكى بەھىزى نۆۋە
بەسپىننى. ھاجى بايەخىكى زۆرى بە ناۋەرۈكى شىئەرىكانى داۋە،
ھەلى داۋە ئايدۇلۇزىتە تىكى پىششكەوتوۋى تىدا پىشان بەدات.
گەرەمى زەكەي ھاجى لەسەرچەمى شىئەرىكانىدا رەنگى داۋەتەرە،
ئەۋ خاۋەندى شىئەرى ھەمەجۇرى ۋەك شىئەرى غەرامى، سىتايىش،
سروشت، كۆمەلەيتە، نىشتەمانى ۋە سىياسى بوۋە.

دەلەن شىئەرىكانى ھاجى لەلەيەنى ھونەرىيەۋە لاۋان. رەنگە ئەۋ
بۇچۈنە راست بىن، بەلام ھۆى ئەۋ ساكارىيە شىئەرى نەتەۋەيى ۋە
كۆمەلەيتە يەكانى، ھى ئەۋە بۇ ئەۋە كە ھاجى ھۇشيار كوردەۋە
ۋەرياكردەۋە كۆمەلەنى خەلىكى لەلەدا پېر مەبەست بوۋىن، بۇيە
ئەۋەندە گەنگى بە ۋەدەكارى ۋە ھونەرى شىئەرى نەداۋە. بەلام بەگۈيرەي
شىئەرى كلاسىكەكانى، ۋاتە غەزەلەكانى لەروۋى ھونەرىيەۋە بەھىزى پېر
بەلاغەتن.

حاجی، پایه‌یه‌کی بَلندی له ئاسمانی شیعوو ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا بوخوی گرتوو. ره‌وایه‌تی ئهم پایه بَلندییه‌ی وه‌نه‌بی ته‌نیا به‌هوی شیعره نیشتمانی و نه‌ته‌وایه‌تیه‌کانیه‌وه بووین و به‌س، به‌ئکو له‌شیعره کلاسیکیه‌کانیشی هوی پایه‌به‌ری ئه‌و بوون و له‌شیعره غه‌زه‌لییه‌کانیدا هیچ شتیکی له‌هاوچه‌رخه‌کانی که‌متر نه‌بووه بگره له‌هه‌ندی روودا له داهیناندا له‌وان پینشکه‌وتوو تر بووه. پینم وایه نه‌گهر حاجی له‌شیعره ته‌قلیدییه‌کانیدا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوایه، نه‌ده‌کرا وایه جوژه که‌ره‌سه‌و وینه شیعیریانه‌و بکه‌ویته ناو جیهانی شیعیری نیشتمانی و ئه‌و به‌رییه‌ی نه‌ده‌نواند، که‌واندویه‌تی.

حاجی و شیعری ئه‌فینداری

حاجی، له‌سه‌ره‌تاوه وه‌ک شاعیره کلاسیکیه‌کانی ئه‌و ده‌مه، له‌بابه‌تی شیعری ئه‌فینی و غه‌رامیاتدا غه‌رقاوه سه‌ری له‌ه‌وای عیشقا خالی نه‌بوو. له‌وه‌سفی ئافه‌رت، جوانی سه‌روشتو ستایشدا قه‌له‌می به‌رشتو ده‌ستی ره‌نگینی هه‌بووه. حاجی له‌م سه‌ره‌تای شیعر و ته‌نیدا په‌یڤه‌وی قوتا به‌خانه‌ی شیعری بابانی کردوو، که‌ له‌چاره‌کی یه‌که‌می سه‌ده‌ی نوژده‌دا سه‌ری هه‌لداوه که‌له شاعیرانی وه‌ک نالی، ساله‌و کوردی پینشپه‌وی بوون.

ئهم چهند شیعه‌ری خواره‌وش نمونه‌ی ئه‌وجۆزه شیعه‌ری حاجی، که‌ له‌ سه‌ره‌تای لاوتی له‌سه‌ردانی سابه‌لخ به‌سه‌ر ناوچه‌ی لاجاندا تیپه‌په‌وه ئهم شیعه‌ری به‌سه‌ر گوله‌"ی خوشکی قه‌ره‌نی ئاغادا و تووه".⁽⁴⁾

هه‌ر ئیره هه‌تا به‌هه‌شت ئایینی لاجان
 ئاهه‌سته به‌ر نه‌ک وکو دیوانه‌یی هه‌رزه
 تادا خلی خه‌لووت نه‌بی، ئه‌نجا به‌ره‌کاله‌ت
 خاکی قودومی ماچ بکه به‌م تازه که‌ ته‌رزه

"في الجملة" وەكو خاالى رۆخى دلبرەى (حاجى)،
 دلپەندە دەسا، بادى سەبا ھەستە، مەلەرزە!

لەو دوو دېزە شىعرانەى خواروودا لە سەر پيادا ھەلدانەكەى بەردەوام
 دەبن، دەردەكەوئى كە كچىكى خوشويستووھو كچەش ژىوان بۆتەووھو
 حاجى تووشى غەمەو پەژارەيەكەى بئى سنوور كەردووھ. لەشىعەرىكى تردا،
 كە نازانرئى ئايا باسى ھەمان كچ دەكات يا يەككىكى تر، حاجى
 بەويئەيەكەى پەر خەمەو دلپكى پەروشەو باسى دلخوازەكەيمان بۆ
 دەكات:

نەپايەت بەكوژن وەللە لە ماچى لىوى خوش نابم
 ئەوى خوا حەزەنەكا نابن، ئەوى قەوماو، قەوماو
 لە حەققى قەدەمى (حاجى) قەوى كوئى كەم بەسەر خوما
 دلنەكم بەو لە دنيا دا ئەويش بەيئەكە تۆراو

ئافرەت لە بۆچوونى حاجى دا

ئەو زەمانەى كە حاجى تىدا ژياو، كورد لە كۆمەلگايەكەى تەسلىو تەواو
 دواكەوتوو خىلەكەى دا ژياو، حاجى لەناو دەيان شاعىرو ئەدىبى
 كوردى ئەو رۆژگارە، يەك شاعىرە، شوپشىكى گەورەى بەرامبەر دەرگای
 داخراوى جىھانى ئافرەت بەرپا كەردبئى و ئالای رزگارىو مافى ژنانو
 سەرفرازى ئافرەتەى بەرز كەردبئەو، وەكو مەسەلەيكە داواى مافى
 يەكسانىو پارىزگارى كەسايەتەىو پشتگىرىي ئەو بەشەى كۆمەلەى
 كەردبئى، لەباسى زولفو چاوو خەتو خالەو كەردبئەى بابەتەىكى
 گەورەو خستووئەتە سەر لىدوانى كىشەكانى دىكەى ناو كۆمەلە. كە
 بىنگومان ئافرەت لەھەر نەتەوئەيەكدا بئى نىوئەى كۆمەلەكەيەتەىو رادەى
 سەربەستى ئەم نىوئەيەش تەولوكمەرى سەرفرازى نىوئەكەى ترە.

حاجى كە ھەستى بەم دىيىلى شەھەزەنگو گرفتارىيە كىردۈۈ ۋەك شاعىرىكى شۇرۇشكىرى بى ۋىنە، ۋەك مۇۋىكى راستىگۇۋ رابىرىكى تەلەسم شىكىنى سەردەمەكە، ھاتۇتە مەيدانى نىشتەمان پىرومىيەمۇ توانىۋىيەتى ھەستە پىرۇزەكەى خانى ۋە كۆۋرەى دەۋۋى سالى ھاپىنى بېنىتەمۇ جۇش، ناۋەزۇكى ھۇنراۋەكانى بۇ بۇزاندەمۇ چارەسەركىنى گەلى لەئىش ۋە ئازارەكانى ئەم سەردەمە تەرخان بىكاتو داۋاي زىادىۋىنى زانستى ۋە خۇ چەكدار كىردن بىكات - بەم چەكە پەسەندە بۇ ئەۋەى بەمۇيەۋە رىگا رۇشن بىكىتەمۇ ئاۋاتەكانىيان بىننە دى.^(۱)

بەردى دەچىتە ئاۋ بىناۋانى مەسەلەكەمۇ ئامازە بۇ ئەم ئاتەۋاۋىيەنە دەكات كە كۆمەل دۇۋچارى بۈۋە. بەزىكىردەمۇ دىۋى زانستى نەھىشتىن نەخۇندەۋارى ۋە ھاندانى قوتابىيان بۇ خۇندىنى بەزى، پاراستىنى گەنجىنى مىللى، رىزگرتىز ۋە بايەخدان بە شاعىران ۋە زانىيان، شەلقاندىنى گۇمى مەنگى كۆمەلەيتى بەرامبەر بە بارىدۇخى تالى ئافەت نەھىشتىنى جىياۋازى ۋە ھابەشى كىردى ئافەت لەكارى كۆمەلەيتى سۈۋدەخىش نەخشەلدان بۇ گىشت بۈۋەكانى ژيان... ئەمانە ھەمۇ راۋ بۇچۈۋى ۋە ئۆستى مەردانەى حاجى قادىرى كۆمى بۈۋى. لەم رۇزگارەندە حاجى يەكىكى پىشەنگ بۈۋە لەم كەمە خەلكانەى بىرۇ خەيالى ئەم جۈرە بىركىدەۋەيان ھەبۈۋە. حاجى ۋەك مانگى چۈلرە، بەكىدەمۇ رىگەى تارىكى رۇشن كىرۈتەمۇ. بىۋچان تىكۇشاۋە، شەخۋىنى كىردۈۋە لەسەر بىرۇ باۋەرە پىشكەۋتۈۋەكانى سۈۋر بۈۋە.

پىش ھەشتىك ئەم راستىيەى بە خەلەك راگەياندۈۋە كە خۇندىن بەردى بىناغەى پىشكەۋتۈۋە شارستانىيەتى ۋە بەردەۋامى ژيانە. ئەم بۇ ھۇشيارى پىشكەۋتۈۋە ئازادى گەل، خۇندىن زانستى بەھىزى دىنامۇ دەزانى. ئەم ھەم لەم كاتانەۋە بانگەشەى فىركىردن خۇندىنى ئافەتەى

كوردى كوردو، ھەر لەو روانگەشەيەو ھېرشى توندى كوردۆتە سەر
ئەو كۆلكە مەلاو مېشك تەزىوانەى كە كۆيرانە روانىيانەتە مەسەلەكەو
بەلايانەو ناپەوا بوو كە ئاتفرەت خوئندەوار، چاوكراو ىەكسان بى
لەگەل پياودا.

ئەو بىرو را بەجىيانەى كە حاجى بەناو خەلكدا بلاوى دەكرەو، تا
رادەيەك دەورىكى بەرچاوى لە ھۇشياركردنەوئى ئەو بەشەى كۆمەلدا
بىنيو، بەلام ئافرەتى كورد تا ئىستاش ھەر بارىكى ئەوتۆى بۆنەلوا
كە لە كۆتى دىلىتىو چوارچىوئەى مال رىگارى بى. ئىستاش ئافرەتى
كوردەمان بەردەوام لەدەست ئىش و ئازارى نەخوئندەوارىو
پاشكەوتووى دەئالەننىو لە كۆمەلگاي باوكايەتيدا دەچەوسىنەرتەو.
ئىستاش پياوانى كورد كۆنەپەرستانەو بە ئارەزووى كامى دليان
مامەلەى ئافرەت دەكەن.

بۆچى فەرموويە نەبىوئەلەمىن

اطلبو العلم ولو بالصين

ئىرو مى لەم خەدىسە فەرقى نىيە

كەر مەلا نەھى فەرمو دىنى نى^(۷)

حاجى بەھۆى بەرەنگاربوونەوئى لەگەل شىخە ھەژار چەوسىنەركانى
كوردستان، بەناچارى نىشتەمانو كەسو كارى، بەگفتى مەلا رەئوفى
خەويىزى لە سالى ۱۸۳۹ دا بەجى ھىشتەو^(۸) لە ئەستەمبولى
پايتەختى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى گىرساوتەو، ھەر لەويش كۆچى
دوايى كوردو ەو بەخاك سىپىردراو. دەريارەى كۆچى دوايى حاجى،
يەكەم رۆژنامەى كوردى، لەلاپەرە سنى ى ژمارە ۳ ى ۲۸ ى "ذو الحجة"
ى ۱۳۱۹ رۆمىدا بەرامبەر بە ۲۰ مايسى ۱۸۹۸ دا، بەم شىوئە ھەوالى
كۆچى دوايى حاجى راگەياندو ە "عالىمەك ژوسرا حبىء سالا دى
وہفات كر رحمتا خودى لىيە، خودى گونەھىى وى بىغفرىنە، ئافى وى
حاجى عبدالقادر بى"^(۹) چونكە حاجى لە زمانەكانى كوردى، عەرەبى،

فارسی و تورکی شارمزا بووه، لهو دهچن لههوالو رووداو هکانی شو
 رۆژگار به ناگا بووین، له نزیکه وه له رنګه ی زمانی تورکیه وه
 شاره زایی هه بوو بئ له باری رۆشنجیری و زانستی شو دهو چاخه ی
 نهو روپا.

ههروه ها پئ دهچن نزیکه له بنامه نه ی به درخانیه کان، تیکه لاوی له گه ل
 گه وه پیاوانی نهسته مبولو خویندنه وه ی "مهو زین" ی خانی
 (۱۶۵۰-۱۷۰۶)، هه موو بووین به هو ی مشتو مالکردنی بیری
 نه تهوایه تی و شو ریشگی پئ له بیری حاجی دا، شایانی باسه که "غیره تی
 میلی" دیوانیکی شیعی بووه که لهو زه مانه له لایه ن حاجیه وه
 کۆکراو ته مو^(۱۰)

زمان له شیعی حاجی قادر دا

جگه لهو وشه قورسو زاراوه قه بانه ی که له زمانه کان دیکه وه کۆی
 کروونه ته وه، که هه ندئ جار ده بنه رنګر له رنګای خویندنی ئاسایی،
 ده نا حاجی به زمانیکی ساکارو ناسک شیعه ره کانئ نویسو وه، زۆر له
 خۆکردنی تیدا نییه و نزیک بوته وه له زمانی رۆژانه ی خه لکی، هه لبه ته به
 تایبته له شیعه نه تهواییه کانئ. له رووی ته عبیره شه وه، حاجی
 له راستی دا په پره ی بن زاراوه ی بچووکئ "کۆیه" و "هولیر" و
 "که رکوک" ی کردو وه. سوو دیشی له وشه و زاراوه ی شیوه
 دیالیکتیه کانئ دیکه ی سو رانی و موکریانئ ئه رده لانی و هر گرتو وه.

دوا قسه - پینده چن به ره هه میکی ئیجگار زۆری له شیعی کوردی له پاش
 خۆی به جئ هینشتبئ و کۆ نه کرایته وه، حاجی خۆی له شیعی ریکیدا
 ده لئ:

ئه ی ره فیکانی و ته ن، زۆر غه زه لم ما وه له مو ئی

له که نا رنکه وه ته قه دیره و مکو هه لیکه مو ئی

وه ک سه فینه بگه پئ بیخه نه بهر به حری قسه م

حه فیه وه ک من له غه ربی بهریتو نه ته مو ئی^(۱۱)

سەرچاھەکان:

۱- نووسراوی مەلا رەئوفی سەلیم ناغای ھەونزی، بېوانە دیوانی حاجی قادری کۆیسی. ساخ کردنەوی محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانە "دار الحریة" بەغدا، ۱۹۸۹، ج ۱۰-۱۱.

۲- کۆمەلە شیعری حاجی قادری کۆیسی، عەبدولرەھمان سەعید، چاپخانە "دار السلام" بەغدا ۱۳۴۴، ۱۹۲۰، ج ۲۸.

۳- مەسعود محەمەد، حاجی قادری کۆیسی، بەشی یەکەم، چاپخانە "بلاوکردنەوی کۆبی زانیاری کورد" ۱۹۷۳.

۴- ئەلانەدین سوجاد، میژووی ئەدەبی کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانە "معاریف، بەغداد، ۱۹۵۲، ج ۳۱۳.

۵- دیوانی حاجی قادری کۆیسی، گیسوی موکریان، چاپی سێیەم، چاپخانە "ھولیر، ۱۹۶۹.

۶- فەریاد فازیل عومەر، ئەدەبی کوردی، چاپی دووەم، بەرلین، ۱۹۸۶.

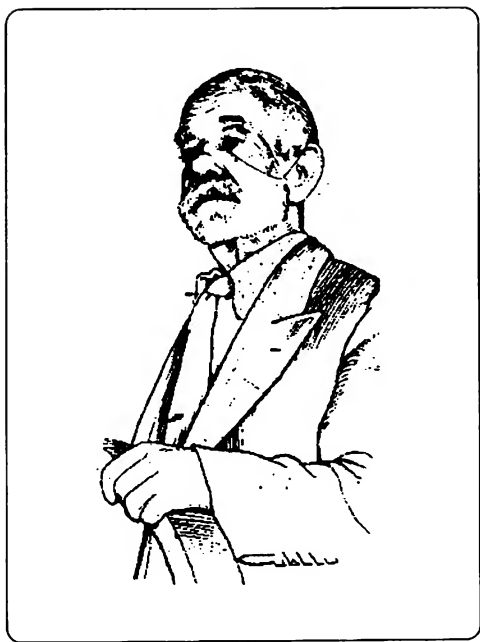
۷- گوالبێژێک لە دیوانی حاجی قادری کۆیسی، ئەم کۆمەلە شیعەرە لەگەڵ شیعری چەند شاعیریکی وەک: مەلا محەمەدی کۆیسی، شێخ ئەحمەدی سەرلاوایی، حسەن سەیف القضاة و خالە مینو.... لەلایەن ھەیفە ئاوەندی کۆمەلە (ژ. ک) موە، خاکەلێوەی ۱۳۲۲- ۱۹۴۳ لەشیوەی سیپارمێک چاپکراوە. کتێبخانە "سەیدیان سەر لەنوێ چاپی کردۆتەو، بەلام میژووی سالی لەسەر نییە، ل ۴۴.

۸- محەمەد مەلا کەریم، دیوانی حاجی قادری کۆیسی، چاپخانە "دار الحریة"، بەغداد، ۱۹۸۹، ج ۱۰-۱۱.

۹- د. کەمال فوئاد، کوردستان یەکەمین رۆژنامەی کوردی، ۱۸۹۸- ۱۹۰۲ بەغداد، چاپخانە (الاخلاص)، ۱۹۷۲.

۱۰- ھەمان سەرچاوە پەرلۆنزی ژمارە ۷.

۱۱- ھەمان سەرچاوەی پەرلۆنزی ژمارە ۸، ۲۵۲.

پیرمیرد
۱۸۶۷-۱۹۵۰

ئەمىر بىرەمىرى (۱۱۲) سالەى لە داىك بوون و (۲۹) مىن سالى كۆچى
دوايى نىشتەمان پەروەرو شاعىرى بەنىو بانگ ((پەرمەرد)) تىببەپەرى كە
لە ۱۹ ھىزىرانى ۱۹۵۰ دا لە سلىمانى كۆچى مالئاوايى لە ژيان و دىناى
ھەرمەن كەرد. جار جار پىويستە ئاويرىكى دوا مانەوى بەدىنەو
بەسەر ھات و تاقىكەردنەو ئەزمونى كەلە پىاوانى پابوردووى
گەلەكەمان بەنىنەو ياد، كەلەم ھەل و دەرھەت و بۇنانەدا چاويان ئى
نەقونجىنن تا چاكتەر بەلاوانى ئىستەو نەوى دوا پۇژى مىللەتەكەمان،
لەرىنگاى جۇر بەجۇرى پاگەيانەنەو بەناسىنن.

بەسەر كەردنەوى ئەو ئەدىب و شاعىر نووسەر و خاوەن پىرانە ماىەى
خۇشى و بەختەمىرى و كامەرانى، ئەو لايىكەردنەو يە نىشانى
دلىسۇزى و ھەفا كارى مىللەت دەرەخات. بەلنى پەرمەرد لە ماوہى
ژيانى خۇيدا توانى لە پىويستى يەكانى سەر شانى بەجى بەنىو گەلى
كارى ئەدەبى و نىشتەمانى بۇ جەماوەرانى گەلەكەى پەخساند كە خەبات
بۇ پاراستنى و چەوساندنەوى نەتەو يى دا بكات.

پەرمەرد يەكەكە لەو شاعىر نووسەر ئەدىبە گەروە خەمەتگوزارو بى
ھاوتايانەى نەتەو كەمان كە شوىنىكى بالاو پاىەيىكى مەزنى لە
مىژووى ئەدەبىياتى كورد دا بۇ خۇى گرتەو. دىارە مامۇستا
پەرمەردى نەمىرىش ھەك پىاوە گەردەكانى مىژووى تىكۇشانى خەباتى
مىللەتەكەمان گەرمكى بوو پىش ئەو مەرگ پاپىچى بكات، ھەك باقى
مىللەتانى تر ئاوات و ئامانجى نەو بوو پەزگارى گەلەكەى بە چاوى
خۇى بىيناىە.

نەوجا با لا لە مامۇستای نەمر ((پیرەمێرد)) بگەینەوه؛

پیرەمێرد-ناوی ((توفیق)) کوپی ((مەحمود ئاغا)) ی کوپی ((هەمزغا)) ی مەسرهفە باپیری واتە: ((هەمزغا)) سەرەك وەزیرانی دوایین فرمانداری دەولەتی ((بابانیەکان)) بوو، لەو دەمە ی دا کە دەستەلاتداریتی لە ژێر دەستی فرمانروایی ((نەحمەد پاشا)) دا بوو، لە هەمان کاتیشدا وەزارەتی دلرای بیینیو بۆیە ناوی بە مەسرهف نەمر کردبوو.

پیرەمێرد، لە ساڵی ١٨٦٧ز دا ^(١) لە گەرەکی ((گۆیزە)) ی سلیمانی چاوی بە کوردستانی نیشتمانی هەڵهیناوه، لە سەرەتای چوونە قوتابخانە ی دا ی مەلا حسینی گۆجە خویندویتی و ئنجا دەچیتە حوجرە ی زانای گەرە مەلا سەعیدی زەلزلەلەیی و لەوێش بۆ فەقینیەتی. بۆ خویندن ناوچەکانی سلیمانی بانە و.... گەرپاوه، کۆلیجی حقوقی لە ئەستەمبول تەواو کردووە. لە ساڵی ١٨٩٨ز لە گەڵ شیخ سەعیدی حەفید زانە دا (باوکی شیخ سەعیدی حەفید زانە دا) (باوکی شیخ مەحمودی نەمر)، دەچێ بۆ تورکیا لەوێ دەبن بە میوانی پادشایی، بۆ ساڵی دوایی لە گەڵ خوا لیخۆشبوو شیخ سەعید دا زیارەتی (مەککە) یان کردبوو و بوو بە حاجی توفیق، لە لایەن فرمانداری عوسمانیانەرە نازناوی (بەگ)) یە تیشی پێ بەخشراوو بوو بە حاجی توفیق بەگ لە ١٤/ ئیلولی ١٨٩٩ دا بەهۆی زیرەکی و هۆشیاری یەو دەستەلاتداریتی ئەو کاتە ی ئەستەمبول (سولتان عەبدوحەمید) فرمانی شاھانە ی بۆ نەمر دەچێ و دەبێ بە ئەندامی مەجلیسی عالی ئەستەمبول لە پاش تیکچونسی کۆمەڵە ١٩٠٥-١٩٠٨ لـ ئەستەمبول پارێزەری و پۆژنامە نووسی بۆ خۆی هەڵەبژێری و یەکەمین جار-

ئىمتىياز-ى گۇفارى (پەسلى كىتاب) بە ئىستۇۋە گرتوۋە. پۇژنامەى كورد-ىش خاۋەنى-ئىمتىياز-ەكەى ئەم بوۋە، يىنجە لەمەيش لە گەل (فائق ھەبرى بەگ) رۇژنامەى ((ئەقدا)) و ((سەرىستى)) لە ئەستەمبول و ((فەرھەنگ)) و ((شەفەقى سورخ)) لە تاران نارىۋە.

لە پاشان چۆتە رېزى خزمەتگوزارى يەكانى مىرى و لە (۱۹۰۹) دا بە پلەى ئائىقامى ((چۆلە مىزگ)) ۋەزگىراۋە، ھەر بەقائىقامى شارەكانى قەرەموسل و بالاۋا بيت الشىباب و گموش كوى و اطەبازارى^(۷) گىرلەۋە، لە سالى (۱۹۱۸) دا كراۋە بە پارىزگارى ((ئاماسىە)) دواى گۇرپانى بارى كوردستانى خواروۋ، گەشەكردنى بزوتتەۋەى كوردايەتى و پىئويستى ئەو قۇناغە بە گەۋرە پىياۋى ۋەك پىرەمىرد لە سەرەتاي بىستەكانەۋە گەراۋەتەۋە بۇ سالىمانى، بە گەلىك كارى كۆمەلايەتى و پۇژنامەنۋوسى يەۋە خەرىك بوۋە. تا دوا ھەناسەى تەمەنى خزمەتلىكى فرەو كەم ھاۋتاي نەتەۋە وولاتى خۇى كىردوۋە، گەلىك گوتارو نووسىن و پەخشان و پەندى كوردى و لىكۆلىنەۋەى دەربارەى مىژۋى ئەدەبى لە لاپەرەكانى لە پۇژنامەى (ژيان) و (ژىن) دا بىلۈكردۈتەۋە كە ھەموۋى زادەى بىرۋاۋەپى خۇى بوۋە. بە تاقى تەننى ماۋەى چارە سەدەيەك پتر توانى بە كارامەى و ۋەستايانە (ژيان) و (ژىن) دەرېكات. مامۇستا سەجادى لەو بارەيەۋە نووسىۋىيە دەلىق: ئەۋى چاۋى ئىمە بىكاتەۋە ئەۋەيە كە پىرەمىرد لە ھەموۋ ژمارەيەكيانا بەباسى كۆمەلى، ئىدارى، حقوقى، نىشتەمانى، تەئرىخ و ئەشخاۋ، گالتەۋ گەپ كە ئەمانە لە زادەى فەكرى خۇى بوۋن ئەينەخشاندىن^(۸)، جگە لەو يادگارە ئەدەبى يانەى، گەلىك كىتەب و دانراۋى بە ھاۋدارتارى بە چاپ گەياندوۋن. ۋەك:

۱- مەولەوى لە دوو بەرگدا لە سالى (۱۹۳۵) لە چاپى داوه.
 ۲- ((مەموزىن)) ھى ناودارتىن شاعىرى كۆنى كوردە، دواىن شاعىرى گەورەى كرمانجى ژوروو (ئەحمەدى خانىيە (۱۶۵۰-۱۷۰۶) كە لەدىيالىكتى بۆتانهوه كوردويە بە ھوايەت و لە سالى ((۱۹۳۵)) لە چاپى داوه.

۳- ((دوانزە سولرەى مەريوان))^(۴) كە چىزۆكىكى واقىيەى و داستانىكى بەرزى جوامىزى و پىنشەمەرگەى كوردى دەورى (بەبە)كانە، لە سالى ۱۹۳۵ لە چاپى داوه.

۴- ((مەحمود ئاغاي شىوھەكەن)) داستانىكى كوردىيە لە سالى ((۱۹۴۲)) لە چاپى داوه.

۵- ((كەمانچەژەن)) ھوايەتىكى ئەلمانىيە كە كراوھ بە توركى ئەم ھات كوردى بە كوردى و لە سالى ((۱۹۴۲)) لە چاپى داوه^(۵). ئەھوى شايمەنى باسە چاپى ئەم ھەموو كىتابانە لە چاپخانەكەى، چاپخانەى ((ژىن)) بوو. جگە لەوانە يادگارى زۆر شاعىرى كلاسىكى پىنش خۆى بە خوێنەرمان ناساندوو سەرلەنوێ زىندوو كوردنەو ھەك بىسارانى و ھەل دىوانە و ئەحمەد بەگى كۆماسى و دەيان ناودارانى كوردى لەسەر لاپەرەكانى ژيان و ژىندا تۆمار كوردوو.

لە ۱۹۳۹-۱۹۴۹ بە ئەو پەرى دىلسۆزىيەو لە نەخشەن و جوانكردنى لاپەرەكانى گۆتارى گەلاوێژ داچ بە شىعروچى بەچىزۆكى چى بەباس و گووتارى مێژوو و ھاويەشى كوردوو. كاتى كە كۆچى دوايى كرد لە لاين خەلكى شارى سەليمانىيەو بەدلى غەم و پەژارەو گيانى پاكى بەرێ كراو براىە دەست گەردى (مامە يارە). گۆزانى شاعىر (۱۹۰۴- ۱۹۶۲/۱۱/۱۸) لەم گووتارەى دا رۆژى ھەينى، ۱۹۵۰/۸/۲۵، كات ژمىرى

چوارو نیوی پاش نیوهرۇ، که له سانهوی کوپانی سلیمانی له
کۆبونهری چلهی ماتهیمینی کۆچی مالوایی پیره میزددا خویندی یهوه
دهنووسن.

گردی یاره بۇ شانازی نهکا؟.. ئیستا بووه به مهیدانی پهیکهری دوو
په مزی پالەوانی نه تهوکه مان: په مزی یه کهم هی پالەوانی دهست و
شمشیر که له ناو گۆره پاکه کهی مامه یاردا نهژی. ئهو مامه یاره که
له رۆژه په شهکانی دیلی و بن هیوایشا یه خهی هه لئه تهکان، نهیوت ((لای
عرش که رهکانی کۆیه مه منیژن)) چونکه عرش که رهکانی کۆیه، به
دهستی ناپاکی (خیانته)، خاکی به بهیان به ئیجگاری له بهندی دیلی
توند کردبوو، به هینانه ناو شاری ئوردووی (پۆمی)، چاوی پیره میزدی
ئهو سهرده مه سالمی نیشتمانپهروریان پر کردبوو له گریانیک که
هه رگیز جۆش و کۆلی دانه مرکیتوه!

په مزی دووم، ماموستا پیره میزد، له شه فهرتوو که کی تۆ گردی یاره ی
پی خسته فهر، فهریک که مایه ی شانازی به تهانته بۆ بیرهش که
گۆرشی مامه یاره نمونه یه کی، چونکه تۆ نوینهری باب ته تیکی به رزتری
له هینزی چهک، هی هینزی قهله می!... خوای گهره گه لی له پینش چهکا، له
سهره تای داهمی نانی ههستی دا، قهله می دروست کرد. پیتی ووت:
بنووسه! ووتی: چی بنووسم؟ ووتی قسه ی جوان بنووسه! بیری چاک
بنووسه! باوه رسی راست بنووسه! اشهد ان لا اله الا الله... هتد^(۱).
ماموستا قانع، شاعیری راپه روی لادی و چه رساو هکان وهک چون
سۆزی خوشهویستی دایکی نیشتمان ی وای لیکر دبوو هه میشه جۆش و
کۆلی دهروونی دهه ژاندو بۆ خه لکی زهحه تهکارانی جۆتیارو مرزیر
پاله و کرێکاری دهنووسی، یان زۆریکی زۆری هه لبه ستهکانی دلسۆزان

بۇ خۇشەويىستى زىمان و كوردستان گوتوونى . سىمىرەپاي ئەمانەش
ھاوبەشى شىنى دوايسى پىرەمىردى كوردوومو بەم جۆرە دىرە دلى
دىروونى ھەلپشتووه :

حاجى تۇفيق بەگ پىرە مىردى مەشھور
مامۇستاي زاناي كوردى خوارو ژور
كام پىرە ئەو پىرە بە ھۇشيارى
عومرى رابولرد بە فېدلىكارى
كام پىرە؟ ئەو پىرەى بە (ژيان) و (ژين)
گشت كوردستانى پر كورد لە زانين
كام پىرە؟ ئەو پىرەى ھونەرى نواند
بۇ كوردى نووسين ئەو رچەى شكاند
كام پىرە؟ ئەو پىرەى پەندى پىشىفان
كورد بە مامۇستاي بىگانەو خویشان
بەلام، پىرە مىرد ئىشى گرانە
چون خالەى نەستەى گشت شاعيرانە
قەلەم نۆبەتە بىرە نەست و برد
بنووسە مىژور بۇ مامۇستاي كورد
قەلەم مىردانە ھاتە سىر جەولان
لەسىر ھوى كاغەز گەھەرى رژان
بەپىتى ئەبجەد ھاتە گەت و گۇ
(مامۇستاي كورد و خاومەن ژينم رۇ) (۷)

چەلى ماتهەمىنى كۆچى دوايى پىرەمىرد كە ((۲۹)) سال لەمەو بەر بۆى
 سازكراپوو، ئەحمەد ئەخۇلى (۸) شاعىرىش بە شىعەرىكى سىياننەزە
 بەيتى شىنى بۆ دەكاو تىايا خەم و پەژارە و دل تەنگى خۆى دەردەپەئى و
 دەلى:

ئەى فەلەك تاكەى لە دەست تۆ، شىنى تۆ، گىيانى تۆ؟
 تابەكەى نەبەرتەمەو ھاوارى تۆ، ئالانى تۆ؟
 خالە: مردى، نامرى ھەرگىز لە گىيانى مىللە تا
 ناوى تۆ، نىشانى تۆ، كەردارى پاىانى تۆ
 بوو بە نەخشى بەرد لە دلدا، زەحمەتە كوئىر بىتەمە
 يادگارو رەمزو ناوى ((ژىن))ى تۆ، بۆ ژيانى تۆ
 ھەر لە گردى يارى يارەت، مەلبەندى جوانى و بەھار
 باقىيەو باقى ئەبى، نەورۆزى تۆ، سەيرانى تۆ

لە كۆتايى دا دەلىت:

خوات لەگەل خالە، بنوو بى باك لە تەغەنى پۆزگار
 پەنج و دوو پۆزىكى تر ئىمەش ئەبىن ميانى تۆ^(۱).

۱. ب ھەورى، مامۇستائو ئەدىب و شاعىر لە بارەى چەلى ماتهەمىنى
 پىرەمىردەو لە ژىر شادىپى (بۆ شارى ئەدەب) دا بە گوتارىكى جوانى
 ناياب و پارچە شىعەرىكى بەسۆزى ھەژدە بەيتى بەشدارى كۆبونەو كەى
 كەردو، كە لاواندەنەو كەى دلسۆزانەو بەكول بۆى دەگرى، ئەمەش
 نمونەيەكى بابەتە ئەدەبىيەكانىتى: (ئەمەق پۆزى بىر ھىنانەو)

كۆستى شاي شاعىرو ئەدەب و پىرەمىزدە، ئەمۇ پۇژى لىپىرەينانودى
مەرگى خاۋن دوانزە سوارەى مەريوان و كەمانچەژەن و پەندى
پىنشىنان و خاۋەنى ژيان و ژىنە، ئەمۇ يادى ئەو پۇژەيە كە بۇمباي
ئەتۇمى مەرگ پاىيەى ئەدەبى كوردى بە مردنى پىرەمىزد لە رانەمو
پەمان.

پىرى سك سوتتاۋى تۇم و من شەۋىش بىدارم
بۇ نىشانەى شەۋ بىدارى دەنگەكەى نووساومە
يادى مەرگى بىكەس و زىۋەر، بە جارى پىرەمىزد
ئاۋىتەى خوينەمە تىكەل تانوزەى عومرى ماومە..^(۱۰)

ھەر بە ھۇى كۇبۇنەۋەى چلەى ماتەمىنى شابازى شىعرو ئەدەب،
مامۇستا پىرەمىزدى پەحمەتى، ((عەبدولرەحمان بەگى بابان))^(۱۱).
ھاۋبەشى كىرەۋە.

پىرە فىكىرى نازك و وردت خوايى و دەھىيە
ۋىنەيەكى بەرزو پەۋناكى زمانى مىللىيە
نامىرىت، زىندىۋىت بەشىعەرى تازەۋە پەنگىنەۋە
بەيتى شىرىنى ((مەموزىن)) مېژەۋى بەنگىنەۋە^(۱۲).

كەم كەس ھەيە شىعەرى ((نەۋرۇز))ى شاعىرەكەى خۇى نەزانى و لە
بەرى نەبى و لە ناو كۇپۇ كۇمەلدا باسى نەكا، ئەم شىعەرى يەككە لە
شىعەرى ھەرە ديارو بە نرخەكانى، نەك ھەر چۆتە دلى شىعەرى دۇست و
پىرەمىزد دۇستانەۋە، بەلكو چۆتە سەر زارو ناو دلى ھەرە زۇرى
خوينەران و نەخوينەۋارانى كوردەۋارىيەۋە كە بوۋە بە جۇشتەرىن
سروودى مارسىلىزى شۇپشگىنرانەى كوردو كوردستان. ئەمە دوايىن

شيعىرىتى كە بۇ نەۋرۇزى گوتىنى و كاتى دانانى شيعىرىمكە دەگەپىتەمە
 بۇ دووسال پىش مردنى واتە سالى ۱۹۴۸. پىرەمىرد لە مىژۋى نوئى
 كورددا يەكەمىن كەس و شاعىرىك بوو كە (نەۋرۇزى جەژنى نەتەوايەتى
 كوردى بوزانەمە، لە نەۋرۇزى ھەموو سالىكدا ئاگرى نەۋرۇزى
 دەكرەدە، زۆر جارىش لەم بۇنەدا تووشى كىشە پەلاماردان و
 بەرەركانى ئاپاكەن و كۇنەپەرسەت و دەروون ژەمراويان دەمەت، لە
 بۇژانى نەۋرۇزدا ئاھەنگى ھەر گىپراۋە لە گەل لاۋە خوئىن گەرمەكاندا
 ھەلپەپكى و زەمانەندى ساز كردوۋە.

ئەم شيعىرە سۆزى ئەقەن و يىرى سىياسى ھەستىيارىكى نىشتەمانپەرۋەرى
 پىشكەوتنخۋازى كوردە بەرامبەر بە جەژنى نەۋرۇزى كۇنە سال.
 شيعىرى نەۋرۇز سەرەتاكەى بەم تاكە دەست پىدەكات:

ئەم بۇزى سالى تازەمە نەۋرۇزە ھاتەمە
 جەژنىكى كۇنى كوردە بە خوشى و بە ھاتەمە
 دوايىشى بەمە دىنى:

پىنى ناۋى بۇ شەھىدى وەتەن شىۋەن و گرەن
 نامەن ئەوانە وان لە دلى مىللەتە ئەژىن^(۱۲).

ۋەك گوتەمان شيعىرىمكە بۇ نەۋرۇزى ۱۹۴۸ پىشكەش كراۋە، ئەشنى ئىم
 دىنرەى خوارەۋەى نىشانە بى بۇ خەنكاندى چوار ئەفسەرە
 قارەمانەكانى كورد كە لەبەرەبەيانى ۱۹/ھوزەيران/۱۹۴۷ لەلايەن
 شايتەى نۇكەرى ئەلقە لەمستى بەرىتانىاۋە، لە بەندىخانەى ناۋەندى
 بەغداددا لە سىدارە دران. ئىمە واى بۇ دەچىن كە لىرەدا دەست نىشانى

سالى (پار) تيا كردوو بىگومان مەبەستى ئەو كارەساتە جەرگ بېرە
 بووۋە كە (مستەفا خۇشناو، مەمەد قودسى، خەيروللا ئەبدولكەرىم،
 عزەت ئەبدولعەزىن) يان تىندا حوكمدران بۇيە گوتتويەتى:

چەند سال گۈلى ھىۋاي ئىمە پىپەست بوو تاكو ((پار))
 ھەر خوتىنى لاۋەكان بوو گۈلى ئالى نەبەھار^(۱۲)

قسە ھەزارە يەككى بەكارە)))، نوسىن لەسەر پىياۋىكى ۋەك ئەم زاتە
 چەندى لەبارەۋە بنوسرىۋ بگوترىۋ ھىشتا ھەر كەمە.
 ديسان پىشپىنان واتەنى: ((نويۇزكەر نورىنە، ئىشكەر شىرىنە)))، ئا بەم
 شىۋەيە پىرەمىزدى نەمەر پاش (۸۳) سال تەمەنى پىر تىكۇشان و
 ھەلەدان لە ۱۹۵۰/۶/۱۹ بەھۋى نەخۇشى گورچىلەۋە دلى پىر پىاۋەتى
 لە لىدان كەوت و كۇچى دوايى لەژيان و لەجىھانى شىعرو ويۇرە كردو
 لەسەر ئەسپاردەي خۇي لە گردى (مامە يارە) كە كەوتۇتە خۇرەھەلاتى
 سلىمانىيەۋە مەرگ تەرمى نازدارى بە خاك سپاردو چۈەكۇشى
 سروشتى داىكى نىشتەمان و ناۋى چۇتە لىستەي ئەو نەمرانەي كە
 لەمىژۋى مۇقايەتى كورددان و ھەموو سالىكىكى بەۋپەپى رىزەۋە
 ئاھەنگى بۇ دەگىپن. شايانى باسە پۇژىك بەر لەۋى كۇچ و بار بىكات
 ھەندى پەندو ئامۇزگارى بۇ بەجىن ھىچشتووين، ھەمومان لەۋە
 بەمگايىن كە لە مىژەۋە ھەست كراۋە دەردى ھەرە گەرەي دواكەوتوۋىي
 بارى ژىسانى كۆمەلى ۋولاتەكەمان نەخوتىندەۋارىيە. لەۋەسىيەت
 نامەكەي دا پەي بەۋ راستىيە بردووۋە دەلى:

ئامۇڭگارېم ئەۋەيە بخوئىنن، كوپۇ كچ تا خوئىندەوار نەبن بىن سوودە،
ھەموو شتەك بە عىلم و فەنەۋەيە ۋەكو ۋتوۋمە:

لاى من بە خوئىندەۋارىيە، ئاە خوئىندەۋارىيە
ھەر مىللەتنى كە فەنى نەبن نەردى كارىيە
ئاخ خۇزگە خوئىندەنىش ۋەكو من ئارەزوۋى ئەكەم
بىيىنم و نەبىتە گرىئى قورسى كفنەكەم!

ئامۇڭگارېم ئەۋەيە بە شوئىن مائە مەكەن...^(۱۰) لە كۇتايى دا ھەزاران
سلاۋ ۋىروۋدى پىچۇز لە گىيانى پاك ۋ رەۋانى ((پىرەمىرد))ى بە ئامانچ
نەگە يىشتوو.

سەرچاوە پەرەوێزەکان

۱- مامۆستا عەلانەدین سەجادی، میژووی ئەدەبی کوردی، ج ۲، بەغدا، چاپخانەی مەعاریف، ۱۹۷۱-۴۵۷،

۲- گوتاری مامۆستا عەلانەدین سەجادی، لە کەتێبی یادی ((پیرەمێرد)) دا، ئەو نووسراو شیعرانەن کە لە ئاھەنگی چلە کۆچی دوایی پیرەمێرد دا خوێندراوەتەرە لە سلیمانی، لە سەرئەركی (یانە) سەرکەوتن) و لە ژێر چاودێری مامۆستا عەلانەدین سەجادی دا لە چاپ دراوە، بەغدا، چاپخانەی مەعاریف، ۱۹۵۱-۱۳.

۳- یادی پیرەمێرد سەرچاوەی پێشوو، ل ۱۸.

۴- ئەم چیرۆکە بۆ جاری دووەم (مامۆستا محەمەد رەسول ھاوار) بە چاپی گەیاندۆتەرە. بڕوانە ((دوانزە سوارە (مەریوان))، سلیمانی، چاپخانەی ژین، ۱۹۵۹. ھەرەھا لە لایەن عەبدولرەحمان نورجانەو کراوە بە عەرەبی-بڕوانە (الفرسان الاثنی عشر مریوان) بغداد مطبعة اللواء، ۱۹۵۸. تکیە بۆ ئەم مەبەستە تەماشای کتێبەکی (لیکۆلینەو) بێبلوگرافیای چیرۆکی کوردی) مامۆستا عومەر مەعروف بەرزنجی، ل ۳۵، پەرەوێزی ۲۴ بکەن.

۵- مامۆستا عەلانەدین سەجادی، میژووی ئەدەبی کوردی، ج ۲، بەغدا، ۱۹۷۱، ل ۴۷.

۶- یادی پیرەمێرد، ل ۷۴، ۷۲.

۷- یادی پیرەمێرد، ھەر ئەو سەرچاوەیە، ل ۹۲، ۹۱، ۹۰.

۸- ناوی ئەحمەد کوپێ دەروێش کوپێ عەبدوللا ئاغایە، لە سالی ۱۹۱۱، لە گەرەکی ((دەرگەزێن)) ی سلیمانی لە دایک بوو، ناز ناوی شیعری (ئەخۆل) ە یەكەم ھۆنراوەی لە سالی ۱۹۳۰ دا دانراوە بە ناو

نیشانی (بینخوا) و له پوژنامه ی ((ژین)) دا بلاوکراوه تهوه، نهوی شیاوی
گوته شاعیر سر به ریځای قوتابخانه ی کلاسیکه.

ماوه ی (۴۰) سال کار به دهستی میری بووه، به پیت ریځخسر (مرتب)
له چاپخانه ی شارهوانی سلیمانی و نهوجا به نووسری دادگا (المحکمه)
داهه زراوه. وهله سالی ۱۹۷۰ دا خانه نشین کراوه، دوو سالن بوو له نازو
نیعمهت کراو باوکی به پیر بانگوازی فرمانی سوپایی یهوه دهچن و کرا
به سهریازی (جهنگی کیتی جیهان) یو شهید کراو نهگه پرایهوه.
په یومندی یهکی به تینی لهگه ل هم نه دیب و نووسرو ناودلرانه هه بووه
(گوران، بیکس، شیخ نوری شیخ صالح، بیخود، شیخ سهلام، هردی)،
له هر هه موویان زنده تر پیرمیزد به هو ی نهوی که ماوه یه که به رنوه بهری
روژنامه ی ((ژین)) بووه. له بابته شیعو نه ده بیاته وه سودی زوری لی
وهرگرتووهر خزمایه تیشیان هه بووه، خویندنی سهرتایی له قوتابخانه ی
خومالی دای ماموستا (ملا فاطم) قورنانی پیروزی تهواو کردوه
له پاشان قوتابخانه ی دهولته و تا پو لی چواری سهرتایی خویندوه،
نیر له بهر هر هؤو سه باره تیگ بووبی که نیمه لیسی بی خه بهرین
نهیتوانیوه نریزه به خویندن بدات.

۹- یادی پیرمیزد ل ۱۰۴-۱۰۵.

۱۰- یادی پیرمیزد، سهرنج ا.ب. هوری، یه کیکه له نووسرو شاعیره
دهرکه وتووهرکانی کورد. ناوی راسته قینه ی نه بو به کر کوپی شیخ جهلال
کوپی ته هایه، خوشکمزای شیخ سهلامی شاعیره. له میژووی نه ده بی
کوردی دا سهرناو، (تخلص) ی نه ده بی ا.ب. هوری، بووه، له سالو
۱۹۱۵ دا له گوندی سیتکه له ناوچه ی شاربازیر، له دایک بووه، تانیستا
چه ند بهر هه میکی له بابته نه ده بی یه کاند خستوته بهر ده ست

خوینهرانی کورد سالی ۱۹۲۵هاتۆته سلیمانی و چۆته قوتابخانهی زانستی ئیواران و لهسالی ۱۹۳۵دا چۆته قوتابخانهی مامۆستایان و لهسالی ۱۹۳۸دا بۆته مامۆستای سهرهتایی لهمهلهبجه. لهپیننجوین و سورداش و سلیمانی مامۆستایی کردوه. لهسالی ۱۹۶۶ که بهرپوهبهیری قوتابخانهی ((کانی ئاسکان)) بسو خانه نشین کراو له بهر به یانی ۱۹۷۹/۴/۸ چاوی ئارامی لیک ناو له سلیمانی نیژراوه، ئهوه پێویسته بێم به بۆنه ی چله ی ماته مینی خودالی خوشبوو (ب.ههروی، یه کیتی نووسهرانی کورد- لقی سلیمانی پاش نیوه پۆی روژی پینج شه ممه، ریکه وتی ۱۷ مایس ۱۹۷۹ کۆرپکی شوخیان لههۆلی یه کیتی گشتی نه قابه کانی کرێکارانی پارێزگای سلیمانی ساز کرد. ژماره یهکی زۆر له نه دیبان و نووسهران و خانمان و پیاوانی شاری به شکۆ سلیمانی به پهرۆشه وه لهو کۆرپدا ئاماده بوون و دلیان کردبوو به هیلانه ی خهم و په ژاره.

۱۱- عه بدول په حمان به گ کورپی ئه حممه به گی کورپی خالید به گی کورپی سلیمان پاشای کورپی ئیبراهیم پاشای بابانه، لهسالی ۱۲۹۶ه- ۱۸۷۸ز له سلیمانی پای ناوته سه ر جیهان. دوا ی چل روژ باوکی به ره حمه ت چووه. روژی ۱۱- مایسی ۱۹۶۷ز گولی ژیا نی هه له وری و بۆ دوا جار خوا حافیزی ئی کردین. وه له گردی مامه یاره له ته نیشت پیره میز ده وه به خاکی پاکی نیشتمان سه پێردراو کو تایی به ژیا نه پر له ناسۆری یه که ی هات. سالی ۱۸۹۶ ده سستی دا وه ته شیعر دانان، به زمانه کانی تورکی و فارسی و کوردی شیعی گوتوه له شیعر دا ناز ناو (لقب ی،) حزمی بووه تا سالی ۱۹۱۸.. ئیتر ده سستی هه لگرتووه لهو ناز ناوه وه له هۆنرا وه کانی دا ناز ناوی ((بابه)) ی به کار هی ناوه تا دوا یی،

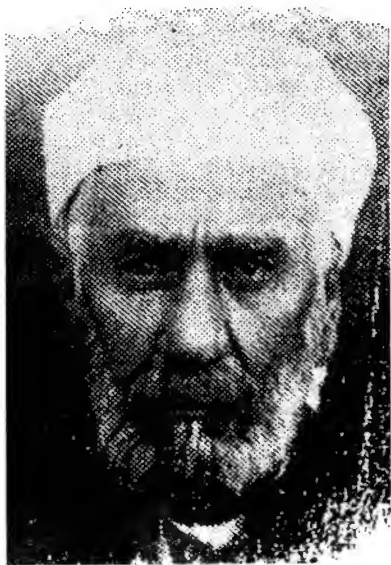
بېروانە نووسىنىڭكى (عبدالرحمن بەگى بابان)ى مامۇستا شىخ
 مەمەدى خاڭ، گۇقارنى بەيان، ژ ۱۸ى تىشرىنى يەكەمى سالى (۱۹۷۴)
 شىيەرەكانى لاي مامۇستا خالە، شىخى بىرپىز بەخەتى كوردى
 سەرلەنۇي نووسىيۇنيەتەو (۲۵) پەرە پىشەكى بۇ نووسىيۇن. (گۇقارنى
 بەيان، ژمارە ۲۱، كانۇنى دووۋمى ۱۹۷۵ ل ۱۰. چاوپىڭموتنىڭ لىگەل
 كاك ئەسەد بەگى كوپى عەبدولپەرھمان بەگى بابان.

۱۲- يادى پىرەمىزد، ل ۸۹.

۱۳- مامۇستا مەمەد رەسۇل (ھاوار)، پىرەمىزدى نەمىر، بەغدا،
 چاپخانى (العانى) ۱۹۷۰ ل ۱۱۹-۱۲۰.

۱۴- بېروانە سەرچاۋى ناوبراۋ، ل ۱۱۹.

۱۵- ھەر ئۇ سەرچاۋىيە، ل ۲۰.

مہادی گہورہ

۱۸۷۳-۱۹۴۳

مه‌لای گه‌وره‌ی کۆیه زاناو بلیمه‌تی کورد

شاعیرو زانای به‌ناوبانگ (مه‌لای گه‌وره) یه‌کیکه له‌ ناو‌دارانی گه‌له‌که‌مان، پایه‌و پله‌ییکی ب‌لندی له‌ناو شاعیرو نه‌دیباری سهره‌می خۆیدا هه‌به‌وه، هه‌میشه وه‌کو نه‌ستیره‌ی دره‌وشاوه‌ی ئاسمان له‌دنای نه‌ده‌دا شوێنێکی زۆر با‌لو به‌رزو پ‌ه‌وژی بووه، مه‌لای گه‌وره به‌ شیع‌ره پ‌ه‌ه‌ستو به‌ سۆزه‌کانی به‌ تاییه‌تی نه‌و شیع‌رانه‌ی که‌ سۆزو خۆشه‌ویستی تی‌ی‌اندا به‌رانبه‌ر گه‌لو نیشتمان‌ه‌که‌ی - به‌ر‌پ‌ه‌وه، خۆی گه‌یان‌دۆته‌ د‌لو به‌روونی هه‌زاران نه‌دیبه‌و نه‌ده‌ب دۆستان.

شیع‌ره‌کانی له‌ زۆرکاتو شوێندا ده‌وترینه‌وه، نه‌م شاعیر بۆشاییه‌کی له‌ جیهانی پ‌انو به‌رینی نه‌ده‌بی کوردیدا پ‌ه‌کردۆته‌وه، وه‌کو هه‌موو شاعیرو نه‌دیبه‌و نوسه‌رانی گه‌له‌که‌مان ناوی زیندوو نام‌ه‌ی، لاپه‌ره‌ی پ‌ه‌وژو پ‌رشن‌گداری نه‌ده‌بی کوردی به‌ر‌پ‌ه‌وژو حورمه‌ته‌وه ناوی ده‌ه‌ینی، تابه‌ر‌ه‌می زیندوو ب‌ی خوێشی زیندوو، هه‌تا نه‌ته‌وه‌ی زیندوو ب‌ی به‌ر‌ه‌می زیندوو. که‌واته له‌مه‌وه نه‌گه‌ینه ئه‌مه‌عه‌له‌ی که‌ ناوی خزمه‌ت گوزار هه‌ر به‌ زیندوویی نه‌م‌ینه‌ته‌وه.

دیوانه‌که‌ی چه‌ند جارێک له‌ لایه‌ن خوا ئی خوش بوو، گیوی موکریان‌ی‌یه‌وه (١٩٢٠-١٩٧٧/٧/٢٤) که‌ دوا‌یین‌یان چاپی چواره‌مین له‌ سال‌ی ١٩٦٩دا له‌هه‌ولێر چاپ کراوه که‌ به‌ (دیاری مه‌لا محه‌مه‌دی کۆبی) ناو به‌راوه‌و، بۆته چرایه‌کی رووناکو تیشکی گه‌یی‌وه‌ته ژێر ده‌وارو ره‌شمالو خێوه‌تی هه‌موو ماله‌ کوردی.

شاعیرو زاناو نیشتمان په‌ره‌ستو هه‌ستیا‌ری به‌رزمان ناوی ((مح‌مه‌د))هو کو‌پی حاجی مه‌لا عه‌بدول‌لای کو‌پی حاجی مه‌لا نه‌سه‌ده‌. له‌ سال‌ی ١٨٧٣ی زایینی له‌ شارو‌چکه‌ی ((کۆیه))دا له‌ کۆشی خیزانیکی خانه‌واده‌ی زانست په‌روهر که‌وتۆته‌وه، پ‌ینج سال‌ان بووه که‌دایکی کۆچی دوا‌یی ده‌کات. له‌ پاشان باوکی په‌روهره‌ی

کردووو خستویتییه بهرخویندن، له ته مەنی ۱۸ سالی دا خویندن ته واد
 دهکات. هونەری هەستیاریتی له حاجی و کەیفی و شێخ رەزاو مەنفی و
 باوکی یەوە فێربوو. له باوکی یەوە سەرناوی سەرۆکی زانیان ((رئیس
 العلماء)) ی بۆ ماوه تەو. هەر له بەر ئەو بوو کە بە مەلای گەرە
 ناوبانگی دەرکردوو. له سالی ۱۹۱۲ دا بوو بە مەفتی کۆیمو له ۱۹۱۹ دا
 بوو بە قازی ئەو شارە. له سالی ۱۹۲۴ بوو بە ئەندامی دامەزراندنی
 عێراق (المجلس التأسيسي العراقي) هەلبژێراو. لهو سەرەمەدا بۆ
 مافی نەتەوا یە تیمان قسە ی کردوو - دوا ی ئەوە ییش کراو تەو بە قازی
 کۆیمو له سالی ۱۹۲۸ دا بۆ دوا یین جار واز له کاروباری دەرۆت
 دینن و بە دانانی کتیبی زانیاری و زانستی ژانی بە سەر دەبات،
 بە جۆرێک کە پلە ی زانی ی زۆ بالا بوو، بە هەشتی حاجی قادری کۆی
 لە نامە یەکی دا کە لە ئەستامبوولەو بۆ حاجی مەلا عبدالله جەلی نوسیو،
 ددانی بە مەرزیتی پایە ی زانیاری و اندا ناو و فرمویەتی:

بە غەیری جەدد ی ئیو کیه دانا

لە کوردستان بناغە ی عیلمی دانا؟ / (۱)

شیعری مەلای گەرە:

ئە گەر سەیرێکی شیعەرکانی مەلای گەرە ی کۆی بکەین و ورد بینەو
 ئەو مان بۆ ساغ دەیتەو، سەر جەمی شیعەرکانی له پیناوی
 راستی و کورد پەرە ویدا و تەوون، بە گژ بیرو باوهری پوچەلی
 کۆنە پەستی و پەرگەز پەستی و چەوساندنەو ی چینیایەتی داچوو.

له نمونە ی شیعری هەناسە ساردی و خەمخۆریدا، نمونە ی شیعری
 (تاکە ی له غەمت) دەست نیشان دەکەم:

تاکە ی له غەمت یە قەحی کراسم بێرم

نێزیکە لە دەرۆ جەسرەتی تر بێرم

بۇ خاھىش خورا له پاشى مەرگم جار جار
 ئامنىستە رووى وەفا وەرە سەر قەبرىم
 گەر مەرھەمەتى بە من ئەكەى سابىكە
 ئەم ماۋە تەجەممولى جەفا چى دىكە
 رۇڭنىكى ئەگەر خودا ئەكا نەتەبىنم
 بىن شەك مەمۇرىيەت لى نە تەرتارىكە ۷۰/ل

شىيەر لاي شاعىر لى رووى مەبەستە ئاۋەزۈكەمە بەھىزە، ئەم شىيەرە
 بىرىتىيە لى ھاندانى رۇلەى ۋەتەكەى بۇ راپەرېن وخۇڭگۇش كىردىن
 ھوشيارى لى بارەى خۇ رۇشنىبىر كىردىن ئاۋە، ئەۋلەى بەلەى شاعىرەمە
 دەپن كەسانى زىنگونىشتەم پەرۋەرىن لى رىنگايەمە دەۋاننى بالى بەم
 لاۋ بەلادە باھائى، ۋەكولەم ئامۇزگارىيەى بەرمەدە دەرى خىستۋە،
 باسى زانىارى كىردۈۋە، چۈنكە تا خۇنىندەۋارۋ دانائۇ پىنگەيشتۋ نەين
 بىن سوۋە، ھەمۇ شەك بە زانىننىۋ عىلمەۋىيە ۋەكولەۋىيەتى:

ئەۋەى زانىيە ئاۋ جەرگى پەلەسە
 ئەۋەى نادانە نازانى چەباسە ۱۴/ل

كەدەلىم ئاۋەزۈك: بەلگەم بۇ ئەۋە ئەۋەيە كە ئەۋ بۇچۈنە زىياتر لەمەلا
 مەمەدەۋە نىزىكە، چۈنكە ئەۋزىياتر بەۋ باسۇ خواسانەۋە خۇى
 مەندۈۋ كىردۈۋە، ۋەبە زاناۋ بلىمەتتىكى كۆمەلەيەتى بەناۋ بانگ بوۋە.
 ئەمەلەلەيەك، لەلەيەكى كەشەۋە ۋەك حاجى قادىرى كۆيى (۱۸۹۷-۱۸۱۶)

گرنگی یهکی نهوتوی به هونهری شیعر نه داوه به لکو زیاتر مه بهستی
 ناوهرۆک بووه. بۆیه شیعرهکانی له باره‌ی ناوهرۆکهوه بههیزه، بهلام
 له باره‌ی هونهری یهوه لاولزه، که نهوه لای مه‌لای گه‌وره وهک شاعیریکی
 به دهسه‌لاتو گه‌وره له باره‌ی هونهری شیعرهوه هل شیعر وتنا به‌دووره.

شیعرهکانی به زمانیکی پهمه‌کی وهاسان وتوونی تا خه‌لکه ساکارو
 سادهمان زوو حالی بکات، نه‌مه به‌گشتی، لهو باره‌یهوه نه‌م چه‌ند دێره
 به وینه دینه‌مه‌وه تا خوینه‌رانی به‌ریز ناشنا بن:

مه‌سته پێشکه‌وه نه‌ی لای کوردی

ئاگات له‌خۆبێ کاروان رابردی

به‌نوری عیلم پێگا به‌دهرخه

به‌زۆی باسک کارێ به‌سه‌رخه

ل ٢٤

نه‌ی لای کوردی نه‌ووری نه‌و چاوم

قه‌وه‌تی دلم جهرگی مه‌ناوم

هیچ فهرقو ناکه‌م له‌گه‌ل مه‌سه‌ودی

خوا بوو پارێزنی له‌ چنگ هه‌سه‌ودی

ل ٣٦

هه‌لوێستی مه‌لای گه‌وره ئیلتیزامه به‌مه‌سه‌له‌ی نیشتمانو

په‌نگدانه‌وه‌یه‌کی ته‌واوی فیکرو مرو‌فایه‌تی و ئاوینه‌یه‌کی روخسار

جوانی بێ خه‌وشه له‌دلی جه‌لی زاده‌ی ناوداری کۆییدا:

ئەبى رىنگارى لە كوردەكان گۆپى
لەئەنتى خوا لە ئەلحدو گۆپى

۲۰.ل

ئىيە ئەولادو جەرگىرناوى مەن
ئىيە نوورى گەلنەى چاپى مەن

۲۲.ل

مامۇستاي گەورە لە پاش خەزمەتىكى فرە، لەتەمەنى ۷۰ سالىدا سەر
لەبەيانى رىكەوتى سى شەممەى ۲۲ى تشرىنى يەكەمى ۱۹۴۳،
كۆچى مالاوايى ئىكرىنو گەرايەوى لاخواي خۆى.

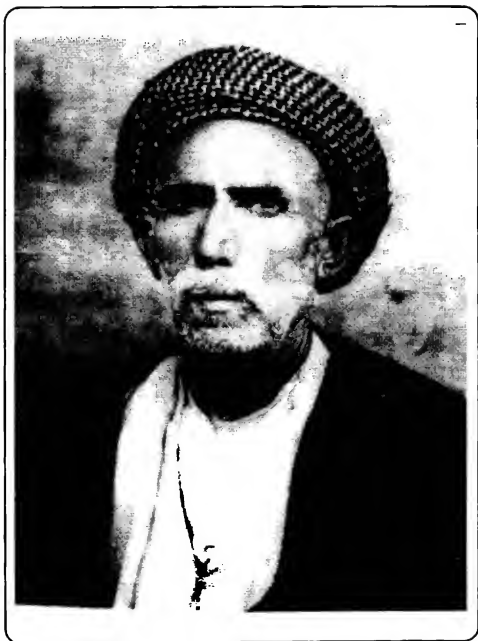
پىنچ كىتەبى كوردىو چولرە كىتەبى ەبزمانى ەمەرىي ەبرەم ەيناون
كە مەمورى زادەى يىرو ەوشى خۆيەتى.

دروود لەگيانى خاوينى مەلاى گەورەو لەمەموو ئەو شاعىرو ئەدىب و
رەوشەن بىرانەى كە نووكسى خامەيان بۆ خەزمەتى راژەى گەلو
مروفايەتى تەرخان كوردو، بۆئەوانەى خاوينى و پاكى وشەى پىرۆزى
كوردى يان لاىە.

سلىمانى/۱۹۷۸

سەرچاوه:

دىارى مەلا مەممەدى كۆزى، چاپخانەى كوردستان، چاپى چولرەمىين، ەمەلىر
۱۹۶۹.

زیور

۱۹۴۸-۱۸۷۵

بادە خۇرى راستى و دىۋانەى ژيانى مەردايەتى

يەكەمىن كوردىك كەلەسەر ژيانوبەرەمى شاعىرو ئەدىبىي بەنىۋ بانگى كورد مامۇستا "زىۋەر" ى نوسىيى و بەگونى دلى خوينەر و روناكبيرانى گەلى كوردى ناساندىن، شاعىرو رەخنەگرومىژو نووسى نەم مامۇستا رەفىق حىلمى (۱۸۹۸-۴-۸-۱۹۶۰) بوو^(۱). دواى ئەم مامۇستاي ھىژا علائەدىن سوجادىش شىۋىنىكى بلىندى لەچاپى يەكەم دووهمى مىژۋى ئەمىبى كوردى "يەكەيدا بۆينچىنەم بىنەمالەم بەسەرھاتى ژيانو پاىەى ئەمىبى تىرخان كوردووم چەند زانبارەمكى زىنەتلى دەريارەى نوسىۋەتەم^(۲). لەپاش نىزىكەى چارەكە سەدىك مامۇستا شاكىر فەتاحىش نامىلكەيەكى لەمەر شاعىرەمە بىلاو كوردەم^(۳).

جابا بىيىنە سەر ئەمە لايەنى ھەندى شىعەرەكانى بنوسىن بۇ ئەمە كەمىك شارەزاي چۆنىەتى ھەلسوكەوتى و پاىەى ئەمىبى زىۋەرمان لە دەلاقەم كىلاو رۇژنەى شىعەرەكانىەمە بۇ دەركەوى.

كورتە پىناسىنىك:

ئەستىزەى گەشى ئەم شىۋىنەمان ناۋى مەلا غەبىۋىلا كوپى مەمەد ئەفەندى مەلا رەسۋلە. لە چارەكى سىيەمى چەرخى نۆزدەمەمدا لە شارى سلىمانى لەدايك بوو، ئەم مەردە گەۋرەيە ھەرلەمەندالىيەمە زىرەكى و ھۆشيارى و ىر تىژى لەسەر سىماى دا دىيارى داۋە، لەسەر پەيپەۋى خويندىنى ئەم كاتەم ۋەك ھەموو مەندالانى دى لە (۷) ھەوت سالىدا نراۋەتە بەرخويندىن، سەرەتا لە ھوجرەى مەلا سەعید خواجه ئەفەندى "دەستى كوردوۋە بەرخويندىنى قورئان و گولستان و كىتەبە وردەلەكان، بەھۋى فەقىيەتەمە گەلىك مەزگەتە شىۋىنى كوردستان گەراۋە، ۋەك سلىمانى، مەريوان، بانە، موكريان، سابلاغ، ھەملىز، كەركەك لەپاشان كە گەراۋەتەمە بۇ سلىمانى لە مەزگەوتى "بىن تەبەق"

له کن عرفان ئەفەندى دەستى کردووه به خویندنى عىلمى عروضو قافىە بووه ، زۆر مشتاقى ووتوێژى و شیعرو ئەدەبىياتى ئەتەوه هاوسىگانمان بووه، زۆر موشتاقى ووتوێژى شیعرو ئەدەبىيات بووه. ئەمانە لەلایەكو، لەو لاكەى كەشەوه هەموو دەمى ژيانى بۆ وریایى و بەرزبونەوى پلەى تىگەيشتنى میللەتى كورد تەرخان کردووه. بۆ خویندن و فیروونی زانستى، لە سالى "١٣١٧" ى رۆمیدا چۆتە ئەستەمبۆل و ماوهى چوار سالى لەوێ ماوهتەوه، لەوێ لەگەڵ پیاوى عالم و ئەدەب پەرورانان تىگەلاوى هەلسوكوتى بووه، هەروەها هەمیشە لەگەڵ ئەو كوردانە كە لەوێ كار بە دەست بوون هاشوێ کردوون. ئەوجا كە هاوتۆتەوه بۆ سلیمانى (سالى ١٣٢٤) ى رۆمیدا هەر لە سولهیمانى كراوه بە مامۆستای مەكتەبى "رشدىه" ى عسكەرى، لە دەورى حكومەتى عێراقیشدا یەكەمجار كرا بە مامۆستای اعدادى ملكى، كە زانستى لە سولهیمانى دانرا، زۆر وەكو چۆن ئەندامىكى تەواو بووه تێیدا هەروەها مامۆستایەكى دلسۆزیشى بووه^(١). هەروا لە دەوریەرى پارێزگای سلیمانى مامۆستایى کردووه، لە پاش نزىكەى سێ سال وانه گوتنەوه، لە سالى ١٩٤٢ دا خانەنشین بووه.

مامۆستا زۆر پیاویكى پیاوانەو دیندارو خواناسو پەروەشت بەرز بووه، زمان شیرینو دەم بەخەندە بووه، لە عەرەبیدا مەلایەكى تەواو بووه، ئەم زمانانەى بەچاكى و پوختى زانیوه: عەرەبى، فارسى و توركى، وەك شاعیریكى زۆر بەرزو بالا بووه لە هەموو جۆرە بابەتیکەوه بەكوردی لە شیعەر دواوه - دلداری، كۆمەلایەتى، پامیاری، ئابورى، فەلسەفە، دیمەنى سروشتى كوردستان. زۆر وەكو چۆن شاعیریكى كوردی بووه، هەروەها لە فارسى و عەرەبى و توركیشدا شاعیر بووه، هیواو خوشى و هەلاتنى خۆرى ئازادى گەلو نیشتمانەكەى لەم خالانەدا دەست نیشان کردووه، بەگژداچوونى زۆردارى، لەناوبردنى نەخویندەوارى، نەهیشتنى هەژارى، حەقیبێژى.

زینور شیعر

مامۇستا زینور وەمکو پەوشرو ئاكارى زۆربەى شاعیرانمان لەمەپەرتى
ھەرزەکاریدا دەمى بۇغەزەل بىردووە، کەدیتە مەیدانى شیعرى غەزەلمو
بەشاكارمەکەى باسى جوانى ئەو کەنیشکە کوردەت بۇ دەکا کەکانى
سۆزى ئەوشیعرانەى پى تەقیو، لەبادەنۆشى دلداریداو بەداوى زولفى
پىچو لوولى دلبەرى شۇخو شەنگى نازدارى یەو گەفتار بوو، ئەمانە
بوونە ھۆ کەمامۇستا زینور ئەم شیعرانەى بۇلئى، ئەو شایان پى
بگوتىو پەنجەى بۇ درىژ بکرى ئەو یە زۆرینەى شاعیر دیرینەکانمان
هەگەل غەزەل خەرىک بوونو بەئاخوداخى دلداری یەو تەلوانەتەو، نەک
بەوینەى "وہل دیوانە" و "نالى" ... تووشى سویروتالى مەعشوقە ھاتىن
بەلکو بەشى ھەرزۆریان بەخەيال بوون بەعاشق، سەرەتای ئەم باسە
دەکاتەوہ دەلئى:

تکانى ئابروى چەمەن بەرووى ئابدالمو

شکانى نرخی نەستەرمەن، بەزولفى مشکبارمو

ھىچ شتىكى دى خەم پەژلەرى دەروونى ناپەوینیتەو ئەم دلۆپى
ئارەقەى پوومەتى دلخوازەکەى نەبى، لەسەر پىندا ھەلدانەکەى خۇى
بەردەوام دەپواو دەنوسى:

عەرق نىيە لە عالەما، کەلابەرى لەدل غەما

جگە لە قەترە ئارەقى لە رەوت کە دیتە خولرمو

فەرەنگ روو زەنگەدمو، عەجەم سىياقو پوس خو

ئەناسرى، کەکورە زو بەپىچى لارو خولرمو^(۱)

قوربانیدان تاکه پنگایه که بۆگه یشتن به سه ره به سستی و کۆمه لێکی ئاسوودیه و به ختمه ور، میلله ت به بی پوهشتویه کیتی بیرو باوه و شوپرشو ته قینه وه، مه حاله رزگاری به ده ست بینن ته گهر له پنگای خه باتیکی پێکی قاره مانه و تیکۆشانی راستینه ی شوپشگێرانه وه نه بی، به ته نیا نه مه به س نییه، ده بی جولانه وه ی خه باتی سیاسی واته: قه له و نووسین و رۆشن بیری و هۆشیاریشی له پال دابی، چه کو شوپرش به ته نیا نه و ده وره کاریگه روگرنگه ناگێرێ، هه ره ها خه باتی سیاسیش ته گهر هینزی چه کداری له گه لدا نه بی ناتوانی رۆلی خۆی ببینیت... ئه م چامه یه ی پارچه شیعرێکی نایابی پر له زانیاری میژووییه، نیشانه ی ددلسۆزی و نیشتمانپه روه ری و هه سستی خۆشه و یستی خا کو نه ته وه که ی له کوره ی ده روونیکی به جۆشه وه ده ره به ری. باوه ری قایم نه وه یه که ئه م شیعره ی له گشت شیعره نه ته وایه تیه کانی دیکه ی زنده تر کوردانه یه، نه وه ی شایانی باس بی ت ئه م شیعره له سالێ "۱۹۲۴ ز" دا بۆ راپه رینه خۆناویه کانی کوردی کوردستان ی باکوور گوتووه که شیخ سه عیدی پیران "۱۸۶۸ - ۲۸ حوزه ی ران/ ۱۹۲۵" سه رو کو پێشه وای نه و راپه رینه شوپشگێرانه یه به وه که سه رکردایه تی ده کرد، ئه م کۆپله ی خواره وه ده خینه به رچاو:

هه ر "فیدای" له "ئینقلابا" چو

پێی مه لێ مردووه، بێ - زیندو -

چونکه بی (هوشویه) موده تیک ی زو

شینری مه ردان له "نه سلی" پهیدا بو

ا قاره مانو دلا و مرانی په سین

"وه ته ن لیجیا" ئه که ن به عه زمی مه تین^(۱)

له مهیدانی کۆمه لایه تیشا مهیلی ئامۆژگاری زۆبووه، له یه کئی له پارچه شیعره په ندو ئامۆژگاری یه کانی دا په خنه له خوورموشتیکی ناقولای کۆمه لهی کوردهواریمان دهگری ئه مه به مانا فراوانییه کهی له هوی ئایینو دابو نه ریتو که لچهره... گه ئی پووکاری دی که رهوشتی مرقایه تی دهگشتی ئه م کارانه ی پئی چاک نییه، وینه ی ئه م بیرانه ی زیور که هه مووی له قازانچو به رهوه ندی کۆمه لهی ئاده میزادایه به هرونی له چه ند جینگایه کی دیوانه کهیدا خوی ده نوین ئی به لگه شمان بۆچه سپاندنی ئه م راستییه له پارچه شیعر ی "ئه ی گولی گولزاری دین..." و "مه عاریف" و "دیاری" و "سئی هاو پئی چاوبرسی". چیرۆکیکی فۆلکلورییه به شیعر دایناوه "خۆت سووک مه که به غائیله ی سه د مه رامه وه" و "زه مانه" دا ده رده کهوئ، له په ندو ئامۆژگارییه کانی ماموستا زیور ئه م دوو شیعره هه لده بنێرینو ده یکه ین به نمونه:

یهک عهیبی خه لک ئه بی نی خۆت سا حنیبی مه زاری

خه لکت له لا خه راره، خۆیش ت و مکو ده واری

چۆن پئی ت ب لیم موس لمان، یا فه ردی نه وعی ئی نسان؟

ده وری له خیره ئی حسان، مه ستی مه ی و قوماری⁽⁷⁾

هه روه ها له پارچه شیعر ی "چاوه که م حوسنت زیاد نا کا..." ی ش سه رنجه مان به لای ئه ر مه لاو شیخه ته مه لو ته ره زه لانه کی ش ده کا که له ژیا نا هه ر بۆه له پیه ی سوو دی تایبه تی خۆیا ن هه ولیا ن داوه و له بیرو باوه رو ئا مانجی پیرو زو له ره با زگه ی ئایینی موس لمانه تی راسته قینه لایا ن داوه، بۆیه وه ک ب لێسه ی ناگر به هرووی ئه وان ده به رز ده بی ته وه که هه موو مه به س تیکیان خۆ په ره ستی و هه ل خه له تان دنو لادانی مه رد م بووه

لەسەر پىنگاي پاستى ژيان كەئەمە نەك پەتاو نەخۇشىەكى پيسو
دەردىكى كوشندەيە، بەلكو نيشانەيەكى زەقى بۇشى و ناتەواويە.

ئەي موبەررېس عىلمى "دېزو فەننى دىيام" پى بلى
تا رەواجى بى لەلاي ئەم خەلكە جوببەي "مىزمەت"
پىگەيەكم پى نيشاندە پىي بژىم لەم "عەسرە" دا
ومرنە من باومر ئەكەم "زەھىد" بە رۆژى مەحشەرت
پىي دەلن ئەم عەسرە، عەسرە "ئىقتىياھى ئىرتىقا"
تۇيش كەچى مەر نووستنە، مەر پاكشانە جەومەرت^(۸)

كە لەمە دەبىتەو، ديسان مەر لەبارى كۆمەلەيتىدا دىتە سەر
بەرېرەكانى و نامۇزگارى كردنى ئەو كەسانەي كە سەرخۇش و مەستى
بادەي مەي و شەرابن، ئەو حۆرە دىتە ناومە قەسەي خىرو چاكە بۇ
ئەولاوانە دەكا كە بانارەق خواردەنەووە خۇيان خەرىك كردووە.
زىومەر وەك مامۇستاو باوكىكى دلسۆز پەويان تى دەكاو دەلنى:

تۆكە سادەي "عەرمق" مەخۇرۇلە
ماو پىالەت "مناقق" وىزۇلە
مىزى قاچت نىيە مەتا راكەي
مەستەكانىش لە بۇ "دەھاق" كۆلە

پەردەى تارىكى ھەلەدەداتەو و دىمەنىكى پوون دەھىنىتە پىش چاۋ:

باومېرىكتان بىن بەشمەرو ھەدەد

خو ھەسەنە ھە "مەجرمان" تۆلە

ھەچى ئىشى بىكەى (غەب) نەبى

وامەزانە ھە سەرزەمەن چۆلە^(۱)

زىمەر ھەكو گوتەمان ھەدەبىنىكى پاىەبەرزو شاعىرنىكى گەورە و بەدەسەلات بوو، ھەشەرى كلاسەزمى كوردى دا ھە پووى بەكارھەنەنى ھونەرى رەوانبىزىيەو شاعىرانى سەر بەقوتابخانەى كلاسەزم وردەكارىيەكى فرە وفرەوانيان ھەكارھەنەو. مامۇستا زىمەرىش يەكىكە ھە شاگردانى دوای قۇناغى "نالى" و... ھە قەتەبخانەى. ھەھونەرەكانى شەعدا زاناو بىسپۆ بوو، ھەمەيدانى عەلمى رەوانبىزى و جوانكارى و ووشە پازاندەو و وردەكارىدا ھەستەكى بالەى بوو و چالاكانە ھەسپ و قەلمەى خۆى تاو داو، "بەراستى زىمەر ھەم باسى جىناسكارىدا گۆى ھونەرى ھەكرەو و بەلاغەتى زمانى كوردى ھەرخستەو، بىگرە تاكى ترانزوى ھەگەل "نالى" دا ھەست كەردۆتەو"^(۱).

ھەم شەعدەيدا بىرنىكى زۆر جوان و وردى ھەبارەى ھونەرى بەلاغەو، ھە زمانى كوردەدا پازاندۆتەو، زىمەر ھەنوسى و ھەلى:

بانەچەتە لای رەقىبان يار ھەنەسى خانە بى

لازمە ھە ئاسكە ھەلا نەبى، ھەلانەبى^(۱)

سینیری ووشه‌ی په‌گه‌زدو‌زی له‌نیوان ووشه‌کانی "له‌و لانه‌بی" دا‌ه‌یه،
 ئەم‌ به‌شه‌ له‌ به‌لا‌غدا‌ پینی ده‌لین "جووت په‌گه‌ز"، "جناس مرکب"
 چونکی دوو ووشه‌کان له‌ پ‌واله‌ت یه‌ك شتن به‌لام هه‌ریکه‌ واتای
 تاییه‌تی خو‌ی هه‌ی. یه‌که‌میان جووته‌ به‌واتای له‌لای په‌قیب‌و
 ناحه‌زان و دوو‌ه‌میان تاکه‌ به‌ واتای "مال" ئەو شو‌ینه‌ی جینی پشوو
 هه‌وانه‌ویه. ده‌لن: یاره‌ نازداره‌که‌م با‌پ‌وو له‌ولا نه‌کا که‌ "لای په‌قیب‌" ه
 پی‌ویسته‌ پوو له‌و لانه‌یه‌ بکات که‌ ماله‌ویه‌تی.

له‌س‌روود و‌گ‌ورانی‌ا منال و‌ق‌وتاییانی له‌به‌ه‌ری شیع‌ری بی‌به‌ش
 نه‌کردوو، ئەم‌ به‌شه‌شی تاد‌ل حه‌زیکا و بی‌ه‌وی به‌شه‌وق و شیرینه،
 مام‌وستا ز‌ن‌و‌مر ئەم‌ س‌رووده‌ی نا‌ونیشانی قسه‌ی شا‌گ‌ردیک: - "دا‌ له
 س‌ی د‌ی‌ر‌دا ده‌ر‌پ‌روه و ده‌لن:

ئیمه‌ منالین و‌ه‌ته‌ن ماله‌انه

مام‌وستا با‌وک، "مه‌کتەب" دا‌یک‌مانه

ق‌وتابی هه‌موو و‌ه‌ك برا‌مانه

کو‌ردی خو‌شه‌ویست نوری چا‌و‌مانه

ئه‌ب‌ن تیک‌وش‌ین ئە‌م‌ر‌ق مه‌ردانه

چون‌کو و‌ه‌ته‌ن‌مان چا‌وی لیمانە ⁽¹⁷⁾

مانای ئەم‌ شیع‌ره ز‌و‌ر‌ پ‌وون و‌کار‌ی‌گ‌ه‌ره، ئەوه‌ی ئەم‌ به‌یتە بخو‌نین‌ته‌وه
 ده‌ست به‌ج‌ن به‌زه‌یی پیا د‌یت‌ه‌وو پ‌ی‌که‌ن‌ینی له‌ بیر ده‌چ‌یت‌ه‌وه، له‌ باری
 گو‌ز‌ه‌رانی ژ‌با‌ندا ئە‌وه‌نده کل‌و‌ل و‌ زه‌بوون و‌ که‌م ده‌رامه‌ت بووه ژ‌با‌نیکی
 کوله‌ مرگی سا‌کا‌ر‌انه و‌ قال و‌سو‌ی‌رو پ‌ر‌ ده‌رده‌سه‌ری و‌ نا‌کا‌می جه‌ورو
 سته‌می ر‌و‌ژ‌گار ر‌ای‌بو‌ارد‌وو. جا‌ری‌کیان یه‌ک‌یک له‌ ئینگلیزه‌کان که‌خا‌وه‌ن
 ده‌سه‌لات بو‌وله‌سلیمان‌ی‌دا، نا‌رد‌وو‌یه به‌ شو‌ین‌یا مو‌چه‌یه‌کی ب‌و‌ ب‌ر‌یت‌ه‌وه
 زمانی کو‌ردی پ‌ن‌ بخو‌ن‌ن‌ن‌ به‌لام هه‌ر‌چه‌نده هه‌ول ئە‌دا ز‌ن‌و‌مر د‌لی

بېروایی نه دا ئه و یارمه تی په پسه ند بکات، به خیزانه که ی خوی گو تووه:
 "راسته دهستم کورته، به لام نامه یی بۆ پاره ناوی خۆم خراپ بکه م و
 پیم بلین بووه به نوکمری ئینگلیز! ...^(۱۳) له گه ل ئه م هه موو کۆسپ و
 قورقانه هاتوونه سه رپرگای زۆر زۆر جیسی شانازییه که (زۆمه
 توانیویتی له ناو ئه و پر شه پۆلی گیرخواردنه دا خوی بیاریزی نه پاره و نه
 پایه ده سه لات سه ری به زۆمه نه نه واندووه، تا کو له ژيانا بووه به سه ر
 به رزی و په ندو ده رویشانه پایبواردووه، ئه و تا ده ردو داخی پریشانی
 ده رده پری و به م جوړه باسی هه ژاری خوی ده گیریتسه و، سه یر که ن
 عیله تی فه قیری چۆن ته عبیرو ته سویر ده کات:

حیزی و نزی و خیانه ت، مه حکومی و ئه سیری

هیچیان ده ماغ شکین نین، وه ک عیله تی فه قیری!^(۱۴)

بولبولی خوشخوانی سه رچلی ئه م داستانه جگه له به ره می شیعی پیر
 له وه سفی جوان و مانای ته و ووردی، مستن به ره می و مرگی پراویشی
 له زمانه ناموکانه وه هی ناو ته سه ر زمانی شیرینی کوردی و خه رمانی
 نه ده بیاتی کوردی. ئه وه ی جیی داخه ئه وه یه وه ک زۆره های ئه دیب و
 شاعیرانی ترمان تا کو ئیستا^(۱۵) زۆرکی به ره مه کانی تیشکی پووناکی
 چاپ و بلاو کردنه و یان نه دی تووه و هه ر به ده ست نووسی ماونه ته وه

بەرھەمە چاپكراومكانى ئەمانەن:

۱. دەستە گۈلى لاوان، شىيەر، ۱۹۳۷
۲. خىيوى ئار مەگموت. چىزۇك، ۱۹۴۶
۳. سۆزى نىشتىمان. شىيەر، بەشى يەكەم، ۱۹۵۸ م - ۲۶۵۸ ك.
- يادگارمىكانى كەتاكو ئەمەزۇ چاپو پەخش ئەكرالون، بىرىتىن:
۱. بەشى دوومى شىيەرمانى
۲. لەئەمانەمە بۇ ئەمانىيە "وەرگىپارو"
۳. زىنومى قەرەنگىكى گەرەمىيە (وەرگىپارو)
۴. گەنجىنەى مەردان
۵. دانانى دىلەتتىكى خەيالى.

لەرۋى ۱۰ تىشرىنى دوومى سالى ۱۹۴۸ لە سلىمانى مەگىپى گەردون جامى
مردنى دايە دەست و جورەى شەرابى شەھەت لەتەمەنى خەفتاوسى سالىدا
نۆشى و بۇدواين جار چاوى ئارامى لىك نا، بارگەى كۆچى دوايىمەكى ئەپىچىتمە
گۆرپخانەى گردى (جۇگا) بىشكەى ديارى نازداران بوو بەھاوسەرى ئەبەدى.

ئەلوى سەرچاھو پەرەزەمەن:

(۱) پەرەزە: گۆلارى گەلەزى، ژمارە-۷- سالى-۴- تەمەوز، بەغدا، چاپخانەى
مەعارىف، ۱۹۴۲، ل/۱۲-۱۷: گەلەزى، ژمارە، ژمارە، ۸- سالى-۴- اغسۇس،
۱۹۴۲، بەغدا، چاپخانەى مەعارىف، ت/۲۰-۲۴.

(۲) جەنابى مامۇستا ئەلەندىن سوجادى، مېژوى ئەدەبى كوردى، ج يەكەم،
بەغدا، ۱۹۵۲، ج دووم، بەغدا، چاپخانەى مەعارىف، ل/۱۹۷۱، ۵۲۸-۵۴۳.

(۳) مامۇستا شاكر قەتاح، زىنوم، سلىمانى، چاپخانەى كامەرانى، ۱۹۷۴، ل/۴-۳۰.

(٤) مامۇستا عەلەئەدەين سوڭادى، مېژوۋى ئەدەبىي كوردى، ج ٢، ل/٥٢٩.

(٥) سەرچاۋەى ئاۋىراۋ.

(٦) دىۋانى زىنەر، سۆزى نىشتەمان، بەشى يەكەم، بەغدا، چاپخانى ئىمىن، ل/١٩٥٨.

(٧) ھەر ئەر سەرچاۋەى، ل/٣١.

(٨) ھەر ئەر سەرچاۋە، ل/٢٤-٢٥.

(٩) ھەر ئەر سەرچاۋە، ل/١٠٤-١٠٥.

(١٠) مامۇستا عەلەئەدەين سوڭادى، مېژوۋى ئەدەبىي كوردى، ج ٢، بەغدا، ١٩٧١، ل/٥٤١.

(١١) ھەر ئەر ئەر، ل/٥٤١.

(١٢) دىۋانى زىنەر، سۆزى نىشتەمان، ل/٥٩ "مامۇستا مەمەدى مەلا كىرىم" ئە
دىۋانى بىنكەسدا بە ھى "بىنكەس" ى لەقەلم داۋە... بېۋانە: مەمەدى مەلا كىرىم،
دىۋانى بىنكەس، چاپى يەكەم، چاپخانى شەفىق، ١٩٧٠، ل/١٥٢؟ چاپى، دوۋەم،
بەغدا، چاپخانى "الادىب" ١٩٨٠، ل/٢٠١.

(١٣) مامۇستا شاكر فەتاح، زىنەر، سەلىمانى، چاپخانى كامىرانى، ١٩٧٤، ل/٢٥.

(١٤) بېۋانە، لاپەر ٥٤٣، سەرچاۋەى دوۋەم.

(١٥) ۋوشەى "ئىستا" سالى ١٩٨٠ نەگىزىتەرە كەمكاتە سالى دەست پىكرەنى ئەم
گوتارە.

* ۋىنەكانى مامۇستا زىنەر بەختىار زىنەر لەكەك مەحمود زىنەر ۋەرگىراۋ.

موقتی پینجوینی

۱۹۵۲-۱۸۸۱

موفتى پىنجونى شاعىرو ئاشتىخواز

موفتى، مەلا غەبدوللاى توتنچى كوپى مەلا كىرىمى بىستانە، شاعىرىكى نىشتىمانپەرورە ئازادىخوازى كوردەم يەككىكە لەم شاعىرو ھەستىيارە بەناو بانگانەى كىرۈلۈپكى گەورەم كارىگىرانەى لە ژيانى كۈمەلەيەتى بوارى دىلسۆزى خىزمەت كىردىن خۇشەويستى گەلر. ولتدا گىپراۋە، تاكو ئەمۈكەش نىرخى خۇى نەدىراۋەتىن دەمەتەقىن و تۈزىنەۋە كۈلۈنەۋەيەكى ئەمۈتۈى لەسەر بلۈنەكراۋەتەۋە كەمەموۋلايەنەكانى شىعەرى تىياپىلر شەن و كەوكراپى^(۱). مەن لىرەدا بەچاكى دەزانم و پىم خۇشە كۈرتەيەك لەلايەنەكانى ژيان و شىعەرىكانى ئەم شاعىرە دىلسۆزەمان بىخەمە پەو.

مەلا غەبدوللا، لەسالى-۱۸۸۱ز، لە دىنى بىستانە لەنزىك شارە شۇخ و خىجىلانەكەى پىنجونىن، چاۋى بۇ ژيان و ئاۋ ھەۋا دىمەنى بەفرو سەھۈلبەندەنكى سەختى ولاتى رازاۋەى كوردستانى خۇشەويستەم ھەلەپناۋە بۇدوا چار لە "۱۵"ى حوزەيرانى ۱۹۵۲، لەتەمەنى (۷۱ سالى لە ژۇرنەشتەرىگەرىدا لەنەخۇشخانەى سەلىمانى گىيانى پاكەم بەيەزدان بەخشى.

ئەۋەش پىۋىستە بوتىن، موفتى ۋەسىتى كىرد كە لەگەردى سەيۋا، بىيىژىن، گەردى سەيۋان و سىبەرى دەر ئەرەخانەكانى كە بونەت ئارامگەى زۆرىنەى ئەدىبان و لاۋانى دىلسۆز و كەلەپپاۋانى گەنەكەما، بەجۇرىك كارى كىرۈتە سەرىھەستى شاعىر لەسەرەمەرگا ئەم چۈۋىرەنە؛ وتۈۋە كە لەسەر كىلىكى قەبەركەى بنووسرىت.

نەگەر مردم تەكايە گردى سەيوان مال و قەبرم بى
 گەلەي ئەر دارە جوانانە، لە جىنى سابات و كەپرەم بى
 تەككارەم لە ناخردا لەبەر قاپى حەزەرەتى يەزدان
 لەگەل يارانى ھاودەم، ھەر لەمۆن مەيدانى حەشرەم بى^(٧)

بەلام بە پىچەوانە، خواست و ئارەزووى نەھاتە دى، لەسەرداخووزى
 بنەمالە و خەزم و كەس و كارى، لاشەكەيان بۆ پىنجوون بەردەم و
 بووبەميوانىكى نازىزى قەبرستانى (حاجى شىخ) كە قەبرستانىكە ئىستا
 كەوتۆتە ناوجەرگەي شارى پىنجوونەم. بەلن ئەستىزەي ژيانى
 كۆتايى ھات و مال ئاوايى لەم جىھانە جەنجال و پەر لەنھىنى و گرى
 كۆرەيە كرد، بەلام بۆھتاهەتايە شەوقى شىعەرە كۆمەلەيتى و
 مىللەتەكانى ھەردەمىن و ەك پشكۆي گەشى ناگر دەسووتى و بلىسە
 دەسەنن. سەرەتا لاي باوكى دەستى بە خویندن كردووە، مەيلى
 خویندن زياتر چۆتە سەر، بەسوختەي بەرەو سەقز كەوتۆتە پى،
 لەلای موفتى ئەر شارەخویندوويەتى .

ھەر بەھۆي خویندنەو گەشتى: سەراو، سەرچاوە، سابلاخ، بۆكان و
 مەريوانى ھەيە، لەكاتىكدا لەبىارە خویندن و خویندەوارى تىدا باوبووە
 بوو بەسەرە پى رىبواران و زۆرەي فەقىكانى كوردستان روويان
 تىكردووە، ئىتر ئەمىش بۆ خویندن چۆتە دىيى بىارەولاي مامۇستامەلا
 عەبدولقادر دەست بەخویندن دەكات. لەپاشان بەھۆي زىرەكى و
 بىرتىزىيەم، مامۇستامەلا عەبدولقادر بەيادى موفتى شارى سەنمە
 كەناوى مەلا عەبدوللای دەشەيى بوو سەرنای (لقب) ي موفتى پى
 بەخشىووە.

لەپەناشیا دەرەتانیکى فراوانى بۆ پەمخساوۋە كە شىعەرەكانى بەناو خەلگىكى زۆردا بۆلۈكردۈتەو. دواى ئەرەبى خويىندىن تەواو دەكا پوۋ لەژيانى ئىش كىردىن دىوكانى جگەرچىتى دانەننىڭ پىشت لەمەلايەتى دەكات، شىعەرى دەستىنۇوسى چاپ نەكرەوى زۆرپوۋە ۋەقاۋە، بەلام بەشىكى كەم لەخەرمەنى ئەدەبى شاعىر بۆ يەكەمجار لەسالى ۱۹۵۹ لەلايەن كاك عەبدولكەرىمى كۆپى بەھاوكارى و يارمەتى مەمەد توفىق ووردى، چاپ كراۋە.

ئەگەر سەرنجى شىعەرەكانى بەدىن لە پوۋى بابەت و شىۋە ۋەفۇرم وناۋەروكى پىشكەۋتوانەيەۋە لەشاعىرى زەحمەتكىشانى كورد مامۇستا قانىيەۋە نەزىك بوۋە، ھەندى شىعەريان ئەگەر بىت و ناۋى شاعىرى لەسەر نەبى، لەگەل ھەست و بىورباۋەرى قانىيەد جۆى ناكىرنەۋە.

موفتى ھەرجىيەكى لەلدە بوە بىباكانە ۋە ھەردانە چ بەكرەرو كىردەۋە. چ بەشىعەر پىرو باۋەرى كوردايەتى و نىشتەمانپەرۋەرى و ئاشتىخۋازى و سەربەستى ئافرەت و رەزگار بونيان لەكۆت و پىۋەندى كۆمەلايەتى و توخ پەرەستى و غەنەناتى پىروپوۋچ ھەربىرەۋە. ئازايانە ۋە بوئرانە ھىرش و پەلامارى بىردۆتە سەر كىردەۋە دىندەكانى دەستەۋ دايەرى رىئىم گەندەلى پاشايەتى و دژى خوينەمزانى كورد و چەوساندەنەۋە ۋە نەتەۋەيى و چىنايەتى و سەرمۇيى ۋەستەۋە. پەنجەى بەچاۋە كۆنخۋاز و ناھەزەنى شۆرەشگىر و رەزگارخۋازندا كىردەۋە ۋە گىيانى خۇى لە پىناۋى لەخەۋەستان و راپەراندنى بىرى نەتەۋايەتى كورد ۋە بەخشىۋە، چونكە زانىۋىتسى شىعەر، بە تايبەت شىعەر

نيشتمانيي وسياسي و كۆمهلايه تي دهوريكي كاريه گرو مەزن و ديارى
لەبەردەواومى ھۇشيار كەردنەوھى ھەستى شۆپشگىرپانە و مروفايە تي
جەماوھردا بىنيوھ:

كوردە خەرتا كەي؟ دەسا دەستى مەزو دامانتە
و دەختى ھۇشياريتە، خەو زنجىرى ئەژنوو رانتە
دورمەنت دايم خەرىكى ملك و مال و گيانتە
خەيفە توفىكرو خەيالى شايى و سەيرانتە
رۆژى تىكۆشەين و ھەول و كاتى ھەلسورانتە...

ھەروھە باسى سەروشتيشى كەردوھ وەك بومەلەرزەكەى سالى ۱۹۴۷
كە پىنجوئىنى شىئوھ وىران كەرد و بەشى زۆرى دانىشتوانى شارەكەى
پەرەوازە ھەلەوھەى ئەملاو ئەولا كەرد، شاعىرىش مالەكەى دىتە
سلىمانى، "لە پاش چەند رۆژىك خۆى لەئىران ھاتەو، ھەركەگەيشتە
سلىمانى" ^(۲) بەم شىعەرەنى لاواندەوھەيەكى بەكولى شارى پىنجوئىنى
كەردوھ و بە ناسكەترىن شىئوھ لەھەواو شاخ و كىوونووى ساردى
خەمەروئىن و كەللەتەزىنى دواوھ و سۆزو خۆشەويستى و غەمگىنى خۆى
دەربەرپوھ.

دەنووسى و دەلى:

پىنجوئىن بە بىتۆنەزىكە مەركەم
لەوبنان شكىن بووى داخى بەجەركەم
تازە بووكى بووى بەسەر چىاوھ

ئەماتنە سەیرت لەم لاو لاو
 پارچە ئەرزى بووى لە پارچەى بەمەشت
 زەردى سورو شىن، كەژو كنىو و دەشت
 سەيرانگای پۆلى گەنجى عىراق بووى
 لەم سەردەمەدا بۆن خوش و تاق بووى
 پىنجوین بەبى تۆنرەگە مەرگم
 لوبنان شكین بووى داخى بەجەرگم
 بۆ هەواى ساف و ئاوى ساردى تۆ
 ئەكەم هەتا هەم شىوێن و پۆ پۆ
 مێوێ مېهەشت بوو تامى مێوێكەت
 كەوسەربوو گانى و چەم و شىوێكەت
 سەد دلى سەست گەش ئەكرەو
 سەد غەمت لە بىر مەن ئەبرەو
 پىنجوین بەبى تۆ نرەگە مەرگم
 لوبنان شكین بووى داخى بەجەرگم ...⁽¹⁾

موفتى شىعرکانى تىكرا لەزادەى دى و دەروونىكى پاك و ھەستىكى
 خاوينەو درچوو، لەمەيدانى نىشتمانپەرەرى و دىدارى لەگەل
 نەتەو و نىشتمانە داگیرکراوەکەیدا لە پىزى ئەحمەد موختار قانەع
 حىساب دەکرى، لەشىعرەکانیدا دەریخستوو خىرخوازانى ئازاو
 نەترسى نەتەو زۆلم لىکراوەکەى بوو، لەئاست ئەمەدا دەگەینە ئەو
 بېرايە کە موفتى خاوەنى ھەلوێستى شوپشگىرەنە و بىرو ھۆشىكى

ئىنسانى و نىشتىمانىيى بووه، تا دوا ھىناسى ژيانى بىھىسەلەي
 مىللەتەكەي پىيوەست بووه، ھەمىشەلەوا رۇژى روناكى كوردو
 بەختىيارى بارى ژيانى كۆمەلگەي كوردستانى لە پىنش چاوبووه،
 "شيعرى (گەورەيەك) بەسە بۆ شاعىرىتى و وردىيىنى و بىر قوولى موفتى
 لەبارەي كۆمەلەيەتەو، بەراستى وەك چۆن لەشيعەركانى پىرەمىردى
 نەمرو دلدارى جوانەمەرگ (ئەم رۇژى سالى تازەيە....) و (ئەي رەقىب)
 بەناوبانگىن لە شيعەركانى تريان، ئەم شيعەرى ئەمىش وەھايە" (۹)
 موفتى زۆر پقى لەو گەورە پىاوە نامەعقول و بەكرى گىراو ناموس
 فروش و خۆفروشانە بۆتەو كە لەسەردەمى ژۇمى پاشايەتيدا بۆ پول و
 پارە و پايە گەل و وولاتەكەيان فرامۆش كرىووه و گىيانى خۆيان لەم
 خەم و كارى نژولرو زەحمەتى گەل و نىشتىمانە لەت لەت بووەكەيان
 ئورخىستۆتەو و بەزەمىيان بەمۆفە ھەژاروكەم دەست و
 چەوساومەكانى گەلەكەياندا نايەتەو، تەنبا مەبەستيان رازىكردنى دلى
 ئاغاكانيان و بەخۆكردنى وركى خۆيان بووه.

موفتى لەكىشەو ھەراو ھورپاكە ئاگارىبووه، بۆيە وا شىرانە
 دەستەويەخە رووبەرپووبۆتەو، لەشيعەركانىدا تايبەت لەم شەش
 خشتەكەيە بەناوبانگەي بەدل دوعا و نزاى كرىووه و لەخوا پاراوتەو،
 دەلى:

گەورەيەك بۆ كەس نەبى سىيەرى

خۆم بۆ بگىرەم لەمورى سەرى

بەرشكى بۆچى بىم بە مەيتەرى

وختى ئەرکەوى ھەستەم لەبەرى

ھەر خۇي بەداییم ھەرلى ژيان بىن
 ياخوئا ئەرگەر بەشى نەمان بىن
 گەرگەزىك وەك خۇي نەروانفەقە من
 خۇي پەلوخۇر بىن و من ناننى ھەرزىن
 سەرياقى ئەرەش تالان و كوشتن
 رېشەي سەريەستىم نەريىنى لەبن
 ھەر خۇي قەلەر كا و شان وەل پان بىن
 ياخوئا ئەرگەر بەشى نەمان بىن ...^(۱)

يەكەك لەروشمە ھەرە بەرزو ھىزاكانى ژيانى مەردايەتى شاعىر نەفس
 بەرزى و سەربەندى بوە كە لە ژيانىا تەنيا چاوى بېرىبوە دەست و بازو
 رەنجى شان و نارەقى مەندوئىتى ناوچەوانى خۇي، ھەرگىز پەزى نەبووہ
 ناننى مەنت بخوا و بەسوال و سەدەقى خىرەمەندان بەرپەوہ بچە، بوہ
 و توويەتى و دەنوسى:

ئەگەر چى لە ھەزەيەك نەروى خەم و قەھەم بەبا ئالەم
 ئىلاھى زۆر شوكر، ئومىدى ناننى من لە شا ئاكەم
 لەسايەي زەھمەت و قاچ و سەر و شان و نەس و ئەستەم
 لە بۆكەس چا و لەبەرنىم و خەيالى پەي پيا ئاكەم^(۲)

ھەرەما لە شوئىنىكى دىكەدا نوسىوہ ::

لەسايەي كەسب و سەنەت، من بەنقىرى ھاتە دىئاوہ
 لە بۆ ناننى مەنت بارى پيا بازىم فەردلوہ

له چلکى پرىچ و پهلکەم چى، لهکەشکۆل و عەبا چى بکەم
کەستى ناوئيرى بهشەر بى، حور بژى مردانه تاماوه^(۸)

سالى ۱۹۴۶ که کۆمارى خودموختارى مههاباد لهکوردستانى بن
دەستى ئيران دامەزرا، به سەرۆکايەتى پيشه‌واى نەمرقازى محەمەد
(۱۹۰۱-۱۹۴۷/۳/۳۱) موفتى لهخۆشيا نارامى ليدەبەژى و هەرچەندە
بارى تەندروستى چاک نەبووه، خيزا خۆى دەگەيەنيتە جەرگەى ئەم
کۆمارە، که ئەم سەربەخۆيەى کوردستان به‌چاوى خۆى بينيوه زۆر
کارى تىکەردووه و گەل شيعەرى به‌م بۆنەيموه داناو، هەرلەوى چەند
پارچە شيعەرىكى بۆ کۆفارى (هەلاله) ى کوردستان نوسيووه. يەکێک
لهو غەزەلانەى کەبو کۆمارە خۆشەويستەکەى وتوووه ئەمەيه که بەنالەى
دەروون گوێنى گەردوون کەر دەکات.

ئەمەزۆکە لهخۆشى و دەتەنم هەر وەک مەنال
دل پى ئەکەنى ئىستە کەرتۆتە گەرگاڵ
بۆخزمەتى ئالای که سەوزە و سپيە و سوور
ئەيکەم بەفەداى قەرم و کەس و رۆح و سەروال^(۹)

شيعەرى ئەم شاعیرەمان سەلماندوويەتى نوێنەرىكى راستەقینەى
خواست و مەبەستى چینی چەوساوەى کورد بووه، لهگەره‌يى بێرو
باوەريدا بوونه هۆى ئەوەى کەلەلایەن خەلکى سەتەمەدیده و زۆرلێکراوى
کوردستانه‌وه پيشواى گەرمى لێبکەرى دەستى پرنزى بۆ بەسنگه‌وه
بکیرى.

جا چاروهرنی دەستیکی داهینسرو هیمەتی خامە پەنگینی لیهاوو
 دەکەین لەداها توو یەکی نزیکتردا بەشکم هەرلێکی گەورەترمان لەسەر
 موختی پێشکەش بکەن، لەکو تا ییدا هەزاران پێزو سلۆ لەگیانی پاک و
 هەرگیز نەمری موختی شاعیر و مەنەور.

سەرچاوو پەرەوێز

(١) پاش (٢٧) سال بۆ یەکەم جار بەرپۆه بەرایەتی رۆشنایی جەماور لە
 سلێمانی، کۆرێکی بەبۆنەی ئەم شاعیرە مانەو، لەکات ژمیری چواری سەر
 لەئێوارەی رۆژی ١٩-٢-١٩٧٩ لەسەر شانۆی هۆلی یەکیستی گشتی نەقەبەکانی
 کرێکارانی سلێمانی بەرپا کرد. کۆمەڵی لە ئەدیب و نووسەرانی باس و لێکۆڵینەوێ
 خۆیانی تیا خوێندەو، پاشان وتارەکان لەلایەن کاک بورهان قانێعەو
 کۆکراوە نەتەرەو کاک عەبدولکەریم موختیش بەچاپی گەیا نەو.

(٢) سۆزی نیشتمان، بەشی یەکەم، لە شیعەرەکانی موختی پێنجوێنی، گرکردنەو
 ئامانە کردنی بۆ چاپ عەبدولکەریم موختی، بەغدا، چاپخانەی "الواء" ١٩٥٩.

(٣) سۆزی نیشتمان، هەر ئەوسەرچاوه، ل/٣٠

(٤) سۆزی نیشتمان، هەر ئەوسەرچاوه، ل/٣٠-٣١

(٥) سەباحی غالب، "موختی پێنجوێنی و شیعری کۆمەڵایەتی"، نووسری کورد،
 ژمارە (٦)، بەغدا، چاپخانەی "الزمان"، مارت - نیسان، ١٩٧٢، ل/٨٧.

(٦) سۆزی نیشتمان، هەر ئەوسەرچاوه، ل/١٨، ١٩، ٢٠

(٧) دیوانی قانێع، سەرچەمی بەرەمی قانێع، چاپی یەکەم، بورهان قانێع کۆی
 کردۆتەرەو ئامانە ی کردووەو پێشەکی و پەرەوێزی بۆ نووسیووە، چاپخانەی
 زانکۆی سلێمانی، ١٩٧٩، ل/١٢٤، قانێع ئەم شیعەرە کردووە بە پێنج خشتەکی
 کۆمەڵە شیعری "سۆزی نیشتمان" بۆ ئەم شیعەرە نەبوو بەسەرچاوه چونکە لەویدا
 بلاو نەکراوەتەرە!

(٨) سۆزی نیشتمان، هەر ئەوسەرچاوه، ل/١١-١٢

(٩) سۆزی نیشتمان، هەر ئەوسەرچاوه، ل/٩

نہ سیری

۱۸۹۰-۱۹۶۲

نەسیری شاعیری شەیدای گەل و نیشتمان

دەشتی کەرکوک و کێوی مەرورامان شاعیری زۆرە بێ جەو پایان
"حاجی"

هەرمی شارستانی کەرکوک، واکا: ئەم بەشە بەهەزار چەشنە جوانی
رازوویەو ئەم ناوچە پەر لە پیت و سامانە سروشتیە لە بن نەهاتوو و
داگیرکراوی دلی خاکی کوردستان. گەلی مەزنە پیاوی زاناو بلیعت و
شاعیر و ھونەرمەندی ناوداری پەرورە کردوو، کە ناویان تا ھەتا یە لە
مێژووی ئەدەب و گەنجینە نەتەوی کورد و گەلانی دوورو نزیک
ڕۆژەلات، وەکو ئەستێرە دەردەوێشنەو و ڕێو شوێن و ناویان لە
لیستە سەروریدا ھەمیشە بەزیندوویی دەمینیتەو. لەوانە: شاعیر
زانای ئایینی شیخ رەزای تالەبانی (۱۸۳۲-۱۹۱۰)، مەلا فەتاحی
جەباری (۱۸۰۶-۱۸۷۶)، میر ئەحمەد بەگی زەنگەنە (۱۶۸۰-۱۷۵۰)،
مەلا ئەحمەدی مەلا شەریف (۱۸۵۱-۱۹۱۵)، شیخ مرادی زەنگەنە (؟-
۱۹۷۵/۷/۱۲)، سایی (۱۸۴۰-۱۸۹۴)، ھیجری دەدی کاکەیی
(۱۸۷۷-۱۹۵۲)، خالیس (۱۸۷۴-۱۹۲۵)، غەمناکی (۱۶۸۰-۱۷۸۰)،
شیخ ئەحمەدی شاگەلی (۱۹۰۳-۱۹۸۲/۲/۱۴)، رەفیق حیلمی (۱۸۹۸-
۱۹۶۰/۸/۴)، عەلی مەردان (۱۹۰۴-۱۹۸۱/۷/۲۴) دەیان دیکە.
مەبەستی من لەم شوێنەدا بەسەرکردنەو و پتر ناساندنی بۆلبولیکی
خۆشخوان و شاعیریکی فەرماوێش کراو و ماف لێسەندراوی کوردی
شاری کەرکوکە.

بەرەو مەنزڵ و ھەوار:

مەلکی خۆش ئاواز و پەوولە ئێسک سووکی ناو چیمەن و گۆل و
گۆلزاری باخچە تەر پاراوی شیعر و ئەدەبیاتی رەسەنی کوردی،
مەزگینی ھینەری بەیانی بەھارستانیکی پەر لە گەل و چنوو و ھەلەو
بەیبوو و نەسیرینی بۆنخۆش. لە ئاسمانی ئەدەبی بەرزی
کوردەواریماندا، ئەستێرەیکە بە شەوق و پڕشنگدارو شەیدای گەلو
نیشتمان درووشایەو، رۆشنکەر و ھەیکە رینگە تاریکایی ژبانی
مروقی کورد زیادی کرد. بە پنی و یست و ئارەزووی خۆی، بۆ گەشەو
برەوپێدان و پاراستنی ئەدەب و فەرھەنگ و گەنجینە نەتەو کە
دەستی بۆ قەلەم برد. لە دلیکی روون و پەر لە ئیمان و بێوا بە خۆبوونەو

ويستی كورپنى خۇي لە رىگەي كوردو كوردستانەكەي سەرف بىكاتو
ئەركى مېژوويى خۇي بەجى بىنى، چىن و تويزەكانى كوردەوارى، بە
تايبەتى لاو بە ورمو چاۋنەترسەكانى، لە ئاست چارەنووسى
كۆمەلەيتى، ئابوورى، رۇشنىرى، و سىياسى خۇيان وريا بىكاتەومو لە
نسكو بردن و ھەتلە بوون بپاريزرى.

دەبى ئەو ئەستىزە گەشە كى بى؟ بەلئ ئەو شاعىرى نىشتەمانپەرەرى
كورد. ئەسىرى كەركووكى زادەيە. ئەو مەزۇقە مۇمىك بوو لە ناخى
دەروونەومو خواستى بسوتى تا بەزمو خوشى مىللەتە دىلو
پەيەندىكراوەكەي رووناك بىكاتەومو.

خويندەوارو ئەدەب دۆست زۇن ناوى ئەسىرى يان بىستىبى و بەلام
بەداخەومو لەلايەن ئەدىبو نووسەرەنەومو بايەخىكى ئەوتۇ بە بەرھەمە
شىعەرەكانى نەدراو، كە شىاوى پاىەي ئەو پىاوە دلسۆزە بى، لە
۱۹۷۴ دا بۇ يەكەمجار ما مۇستايان كەرىم شارەزاو جەبارى جەبارى،
بەشىك لە ژيانو شىعەرەكانى ئەسىريان بە چاپ گەياند.

ئەسىرى لە ۱۸۹۰ دا لە بنەمالەيەكى رۇشنىرو ئەدەب دۆستو ئايىن
پەرەردا، لەگەرەكى "ئاخر حوسىن" لە شارى كەركووك چاوى
بەدىمەنى كوردستان ھەلھەنناو لەپاش ۷۲ سال لە ۱۹۶۲/۶/۱۸ دا
مۇمى ژيانى بۇ دواجار كۆزايەومو ھەر لەشارى زىپرى رەش (كەركوك)،
لە گۆرستانى تايبەتى تەكەيەي نەقشەبەندى بە خاكى كوردستان
سپىردا.

ئەسىرى لە مېردەندالىيەومو بە پىنى دابى كۆن لە حوجرە دەستى بە
خويندن كەردو، پاشان ھەر بە نىيازى دىزەپىدانى خۇگۆشكردن و
ھەراش بوون لە زانستەكانى: رىزمان، رەوانبىزى، مەنتىق، ئوسولى
كەلام، سەرفى نەحوى عەرەبى، چەندىن شارى وەك سەنەو سەقزو
كرماشان و ھەمەدان گەرەومو. لەلاي مەلا عەلى حىكەمەتى سىامەنسوورى
(۱۲۶۰-۱۳۴۲ى كۆچى) بېروانامەي زانستى وەرگرتوومو. ھەر لەو سەرو
بەندانەداو بەمەبەستى چاوپىنگەوتنى نەجمەدىنە ئەفەندى برا گەرەومى
جارىك سەفەرى ئەستەمبوولى كەردوومو لەویدا تىكەلنى رۇشنىرو
تىكۆشەرانى كورد بوومو سەرنجى كارى سىياسى و جولانەومى
نىشتەمانى كوردانى ئەوئى داوومو زىارەتى شىخ عەبدولقادىرى شىخ
عوبەيدوللاى شەمەزىنى (۱۸۵۱-۱۹۲۵/۴/۲۳) كەردوومو پتر چاوو
ھۇشى كراوەتەومو، پىيانەومو بەختەومو كەيف خۇش بوومو. بەھۇي

كۆچى دوايى باوكى و پاش برانەوى شەرى يەكەمى دنيا، لەسەر خواست و ونستى نەجمەدىن ئەفەندى كاكى بۇ كەركوك گەراوەتەو. رۆژى ۱۹۱۹/۳/۲۳ بەشنيوەيەكى رەسمى سەرپرەشتى و كاروبارى تەكپەي گرتۆتە ئەستۆ، ۲۳ سال لە ۱۹۳۵/۷/۳۰ تا ۱۹۵۸/۱۱/۱ لە دادگاي شەرى كەركوك كارمەند بوو. ئەسیری لە شیعرفیکیدا كە بۇ میژوونوس ئەمین زەكى (۱۸۸۰ - ۱۹۴۸/۷/۱۰) نووسيوە باسى ئەم كارەى دەكات و دەلى:

ئىستە تەنگە تاوم لە دەست كورتى ئەوا چارەم نەما
گەرچى لەم جۆرە ژيانە بوومە چەرمى ئاوەسوو
خیرخواهان سەرنويسى مەحکەمەى شەریەيان
بۇ نووسیم تاكو رزگاریم لە دەستەنگى بەزوو

سەربارى ئەمانەش بۇ بژئوى گوزەران و بەرپۆەچوون، لەسەر ئەو زەوى زارەى كە لە گوندی "جەوہلپۆر" و "سێكانیان" بوویانە ناویەناو بەكارى سەختى وەرزیرى خەرىك بوو، بە تاییبەتى پاش كەنار كردنى لە ئیشى مەحکەمەدا، واکا لە پاش ۱۹۵۸ دا.

ئەسیری پیاوینكى گەفت شیرین، زمان پاراو، بەئاكار، خەمخۆرى خەلك، كوردپەرەو، راست بیژ، بێ ریا، دلپاك، ساكار، جەسوورو تیکۆشەر بوو. لەمەمان كاتدا رۆشنپرو شارەزاو ئەویندارى شیەرو ئەدەبو فەرەنگ بوو بەگشتى وەى كوردی بەتاییبەتى. بەپینی لینگۆلینەوى تاییبەت گوايە لەسەردەمى كۆمارى میلى كوردستان (۱۹۴۶/۱/۲۲) بۇ ۱۹۴۶/۱۲/۱۶) بەنەینى ھەمو رۆژنامەو گۆزارەكانى مەھابادی دەگەیشتە دەست ئەسیری تا كۆچى دوايى ژيانى خۆى بەرپەبنى بەسەر بردوو. ئەسیری ھەمیشە بیروباوەرى كوردایەتى، پەيامى پێشكەوتنى كۆمەلى كوردەوارى، رێنیشانەرى بوو كە چۆن بەرگری لەگەلو زیندەكەى بكات، چۆن بەپیری ھەر ئالوگۆرینكى ئابووری، رۆشنپیری و سیاسى نەتەوگەییەو بچیت.

ئەسیری بە شیەرە كۆمەلایەتى و شوێشگێرییەكانى كە لە (دیارى كوردستان، زادى كرمانجى، پەیزە، ھاوارو ھەتاو...) بلۆ دەكرانەو، وەك بلیسە تارىكستانى ولاتى رووناك كردۆتەو چاوى خەلكانى لە

غهفلت زړاندووه، دژي نه خوینده واری دواکه وتووی و جه ورو سته می داگیرکهران، جه ماوه ری هر ژارو بینده تانی کوردستانی هاند اووه.
مه لا عهبدو الخالق شینخ حسه یینی نه قشبه بندی، له ناو میژووی نه ده بیاتدا هه مان نازناوی "ابن الاثیر" ی میژوونووسی گه وری کورد ره چه لکه کی، بو خوی هه لبرارد ووه. شایانی باسه جگه له شیعره کانی له پاش مردنی خوی له سالی ۱۹۷۴ دا بلاو کراوه ته وه، نه سیری خاوهندی چهن دین بهرهمی تره، که بریتین:
۱- فرههنگی کوردی.

۲- فرههنگی کوردی- عهره بی، فرههنگیکی ته وانه کراوه.
۳- نامیلکه یه کی ۲۹ لاپه رهی، سه یاره ت به ژیانی مروف، له مانگی حوزه یرانی ۱۹۳۳ دا نوسراوه به نیوه چلی ماوه ته وه.
۴- ژماره و نووسین، نامیلکه یه کی شیعی ۱۵ لاپه رییه دهر باره ی ماتماتیک.

شایانی باسه نه سیری جگه له زمانی کوردی، زمانه کانی دهوروبه ریشی زانیووه و توانای شیعی ریشی به سهریاندا هه بووه. به لام جگه له دوو پارچه شیعر کوردی- فارسی، تورکیه زیاترن دهنه به هیچ شینوه یه که به فارسی و تورکی و عهره بی شیعی داننه اوه.
نه سیری به چاری مه زنا یه تیوه له لایه ن گه وره پیاوانی وه که نه مین زه کی به گ (۱۸۸۰- ۱۹۴۸/۷/۱۰)، حسه یین حوزنی (۱۸۹۲- ۱۹۴۷/۹/۲۰)، ره فیق حیلمی (۱۸۹۸- ۱۹۶۰/۸/۴) و مارف چیاووک (۱۸۸۵- ۱۹۵۸/۱/۲۱)، ته ماشاکراوه.

نه سیری و شیعر

نه سیری له ته مهنی هه رزه کارییه وه دهستی به شیعر دانان کرد ووه، به وینه ی شاعیرانی سهرده می غه زله و شیعی دلداری و نه فینی هونیوه ته وه. به لام هه رکه زانی باری ناله باری نه ته وه که ی زور گرانو له وه سامناکتره که به و جوړه شیعره تیمار بکړیت. هه روه ها له پاش تاقیکردنه وه و سوران له ناوه ریکخواوه خه لکانی نیشتمان په روه ری کورد، له دوا ی شه ری یه که می جیهانیه وه، هه رچی غه زله دلداری هه بووه سووتاندویه تی، خوی له دوا ی نه و جوړه شیعره رزگار کرد ووه و پینی ناوه ته قونا غی دووه می شیعر نووسین. واتا له ۱۹۲۱ وه مه بهستی نیشتمانی کردو ته شا مه بهستی شیعره کانی، له و ساته وه بیروبوچوونی

ئەسیری گۆڭراو خەيالى بە ئاسمانى كوردستانە پارچە پارچە
 بوو كەي دا ھەلغەريووو تىگە پشتوو كە ئەرکی نەتەوايەتى لەنوێژ
 فەرژترە، ھاتوو بە ھەموو شێوھەك ئەرکی (تەدبیریکی ھالی قەومی
 دڵسو تاو بکەن) ی کردۆتە رۆژانەى خەباتى خۆى. تا دوا تەمەن و
 ھەناسەى ژيانى، خۆى بۆ وێژوو نووسینی شیعەرى شوێشگێڤى و
 ئەوینی كوردەوارى و كوردستانەكەى تەرخان کردوو.

بیرۆچوون لە شیعەرى ئەسیریدا

ئەسیری لەسەرچاوەى بیرۆ ھەستە نەتەوايەتیکە ھەو چەندین وینەى
 جوان و دلگىرو كوردستانى وەك وینەكێشیکى شارمزا لەناو تابلۆ
 شیعەرەکانیدا ھەكێشێ. بەوینەى حاجى قادری کۆس بە زمانیکى
 ئاسان و پاراوى كوردی، مەبەستى خۆى لە قەلبیکى ئەدەبى سەرنج
 راكێشدا راگەیاندوو. ئێلھامى شیعەرەکانى وەرگرتنە لە سروشتى
 کارگەرى كوردستان، بایەخى بەشێوو ناوەرۆك داوو مامۆستایانە
 ووشەى جوان و ھاوردەدیفى بەکارھێناو. کەژى چڕوچىای ئەستەم،
 رەوندو دەشتو دۆلۆ چەم، گۆھەندو شایى و دیلان، راووشکاری
 ئێللاخ و کوێستان، رۆڤو ھەلدێرو بەندەن، شیناوەردو وەرزى بەھارو
 زەمەند، جێژوانو بۆن خوێشێ دلداری، عەشقى پێ سۆزى كوردەوارى،
 كەپرو خێوھتو رەشمال، رەگە ھەورازو لاپال.. سەدان ووشەى وەك
 ئەمانەو لەمانەش شیرینتر، دانە مروارى فەرھەنگى شیعەرى ئەسیرین. بۆ
 ئەم شێو شیعەرەش، باشتەرىن نمونەى شیعەرى ("بێرە كوردستان")
 ھەتەى، كە بەشاكارترین شیعەرى ھاوچەرخی ئەدەبیاتى كوردی
 دەژمێردرێو شیعەرى وا مەگەر ھەر لەدیوانى شاعیرانى وەك زێنەر،
 ھەمدى، دلداریو بەختیار زێنەردا بەرچا و بکەون.

بێرە كوردستان عزیزم گەر تو سەیرانت ھوئى
 بنبەمە قەندیل ئەگەر گولزارى كوێستانت ھوئى
 سەیرى ئەم خێلانە كە نیشتونە داوینى چیا
 بابجین بۆ مالى كوردی گەر تو خوێشانت ھوئى
 بنبەمە پای تاقى سەرنێلۆ سەرمیلۆ كەرمەند
 بێت نیشاندەم سەد ھەزار ئاسارى ساسانت ھوئى
 ئاوى سافو رۆشنى داوینى چەشمانى چیا

لنی بنۆشه هم به هم گهر ئاوی چه یوانت دهوئ
 لاوی کوردی من له بهر که شالی زاخوو ئامیدی
 گهر تو سه د چاتر له رنگی شالی کرمانت دهوئ
 هه لسه گه شتی چیمه نو گولزاری کوردستان بکه
 گهر له بو دهردی نهروونت، داو دهرمانت دهوئ
 رۆج و مالت سهرفی رنگی میله ت که رۆحه که م
 گهر له خوا لوتفی عه میم وجود ئیحسانت دهوئ
 نه ی نه سیری هه نده عه شقی میله تی کوردت هه یه
 بشمیری لام وایه قه بری گردی سه یوانت دهوئ

ئه سیری یه کێکه له و قوتابه یه زرنگانه ی قوتابخانه شیعریه که ی حاجی
 قادری کۆبی (١٨١٦ - ١٨٩٧)، په یامی مامۆستا که ی په یرو کردوو،
 هه نده ی له بار بوو بێ له ته که شاعیره شوپشگێرو نه ته وه په رسته کان، وه
 بیکه س، ئه حمه د موختار جاف، شێخ سه لام، قانع، مو فتی پێنجوینی،
 هه ژار، جگه رۆژن، هه من، رۆ ره سمی ئه و شاعیره ی مه یدانی شیعره
 ریالیزمی کوردییان پر کردو ته وه، هه ر یه که به پنی پله ی رۆشن بیری و
 توانستی ئه ده بی و داخوازی سه رده م ئه سپی شاعیری تی خو یان له
 پێش خستنی ئه و قوتابخانه شیعریه تا و دا وه. ئه سیری شه یدای خا کو
 نه یشتمان، به م جو ره دهره دلی خو ی هه لئه پێژی و ئه لی:

ئه و هخته عه شقت که رته سه ر
 له جێ و ریم بووم دهر به دهر
 نه ی نه یشتمانی خو شه مر یست
 بو چاری تو ئاواره بووم
 بو تو ئه سیری بوو به په ن
 دا یم به به دناوی نه بن
 نه ی دۆ ته یی شوخی وه تن
 دلخواهی رنگه رووی تووم

ئه سیری له ئازاری میله ت به ناگا بووه نه خشیکی دیاری له رێنوینی
 لا وه کانداهه بووه. بۆیه با سی حال یان ده کات و هانیان ده دات بو ئه وه ی

له دواکه وتوویدا نهژینو گوږن بده نو بیرى له چاره نووسو دوا روژ
بکه نه وه:

چونکه به د بهختى بهشت ئەم دیوو ئەو دیو کردنه
پیاوی به دخوو وهر به دهر روژنیکى سه دجار مردنه
بۆ دوا روژت نه جوو لای تاکو چشتنیکت ببی
مه کته بو نامه ی شه هانه، رۆله خو سه رخستنه
به سیه تی بیرى بکه، ئەو جا له حالت تنی بکه
ده سو بردکه زوو بجو لئى، نۆره یی سه رکه وتنه
شاعیر له سه ر ئەو ریبازه به رده وام ده لئى:

بوون به سه ر گه وه به عیلمه، نهک به بالوو جه مال
عیلمو که سبى پئى ده وئى مومکین نبه بوونی به مال
عیلمو عیر فانت نه بئى، هیچی له پیش چاوی به شه ر
هه رچه نئى زووت بکاته مه رته به ی زو رابو زال

بۆ بنه رکردنى ناکۆکى و بارى ناله بارى دواکه وتووێى که له میژ ساله
کۆمه لئى کورده وارى گیرۆده ی بوون، ئەسیرى ده رمانى رزگارى
سارێژ بوونی بۆ دۆزیوه ته وه و ده لئى:

به خزمى بزانه هه موو قه ومى کورد
به راستى ئەوانن قوه تو قودر مه ت
نه جاتى بده له م پله سه رکه وئى
فیدا که به راستى سه رو سه رو مه ت
ئه گه ر ئه ت حادئى به قه ومت نه که ی
له رو وئى ئەجنه بى نابئى هه یب مه ت
وه ما بکه مو تیعى قسه ت بن هه موو
نیشانى ره قیبت بده شه وکه ت

ئه سیرى شاعیر، له سه ر وریا کرد نه وه ی رۆله کانى ولاته که ی به رده وام
بووه، هه میشه هه ولئى داوه رینگای نوئى بۆ خه ملاندنى به ره و توانای

زانستی لاوه كان بكا ته وه، تا بتوانن هؤگري ژيانى تازهى شارستانيهت بن. له شيعرنكدا، به پيروشه وه باسى كانزاكانى كوردستان دهكاتو جهوانان هان دهكات بؤ دهرهينانيان بؤ سوودو قازانجى گشتى گهلو به كارهينانيان له كاروبارى پيشه سازى و ناوه دان كردنه وهى كوردستان:

گهروكت بؤنييه، كانى خهلوز، ئاسن له ژير پيته
 دهسى بؤ تيوه نالهى رۆله، ئه م كانه له بؤ كيته؟
 كهلاوه ههلرپى دايم به ئومئيدى خهزيفه زير
 و لات زير نازانى له گهل خولايه ئاوئيه؟!

به ئى، له سه رچاوهى خاوينى شيعرى ئه سيريده تهرمه كان شه پؤل
 ئه دهنو هيچ كاتيك داچوونو خاموشى به خووه نابيين، شاعير
 له سه رتهى شيره كانيدا له مهر شتيك پتر بايه خيكي گرنكى به مه سه له
 نه ته وه كه ي كي شه مروفايه تيه كان داوه پيروشى ئه وه يه خه لكى
 ولا ته كه ي چاو كراوه، خوئنده وار، وريابنو له جه باتدا ده ست هه لئه گرو
 كوئنده ر بن. ئه وه تا به وشه ي ناموزگارى و به رسته ي شووشگيرانه ي
 له سه رخو، پير به گهردو دهنگ هه لئه بپرو به رۆله كانى گه له
 سته مديد كه ي ده لى:

جه وه ريكى گه ر تيا بن كه له چۆن ساكن ده بن
 مهر ئه گه ر موشتاقى چشتنى بن، چلۆن غافل ده بن
 رۆله ئه گه ر فيكرى پياو بوونت هه به، زوو مه سته پى
 ئيش ئه گه ر ته ئخيرى كه ي بن شو به باطل ده بن
 چهند هزار ساله به ريشان و رهزيله ميله ت
 له زه مانه گه ر بچوئى مه قسه دت حاصل ده بن
 گه ر له رنگه ي ديزو قه رمت له ت له ت كهن بكوژن
 ئه ي (ئه سيري) ناوى چاكت تا ئه به د ظاهر ده بن

به تيروانيه نيك له شاعيرانى كهركوك و دهروپشتى، به و راستيه ئه گه ي
 كه ئه سيري تاكه كه سى بووه. له مهيدانى شيعرى سياسى و نيشتمانيدا.
 پيم وا به له هيچ شاعيريك مه رجه كانى شيعرى سياسى و نه ته وه ي
 نه تجم نه داوه، نه توانم بليم ئه سيري به هوى شيعره به سوؤزو

ئاگرىنەكانيانەو، پلەي يەكەم شاعىرى شىعەرى سىياسى كوردى لە
ھەرمەكەدا بۇ خۇي پچرپوھ.

ھەستى خۇ بە كورد زانەن لای ئەسىرى، ھىندە بەھىز بوو، وای ئى
كردووھ كە سەل لەھىچ نەكاتەوو سوورتر بىن لەسەر پىروباوھپىو لەسەر
داواكردنى مافى نەتەوھەكى. بۆيە لە شىعەرىكى دا ئالەي لىھەلدەستىو
دەلنى:

دايم لەفیکرو زىكرى خەيالەتى مىللەتم
بۆيە وا كۆرە مەلوولو بەسۆزو ھەسرەتم
ھەرچەندە كە تووشى تەھلوکەيى بىم لەرنى وەتەن
دەم دەم، زیاد ئەبى شەرەفسى شانۆ عىزەتم
چارەى تۆ ئىنتىباھىكى عىلمو مەعارىفە
چارەى منىش فیداتى بکەم نەقلو سەرودەتم

ئەسىرى لە شىعەرىكى قردا. زیاترو بە تىنتر پى دادەگرتو ھاوار
دەكات:

تیکۆشە لەبۇ سەتوھتى جارانت (ئەسىرى)
لەم رىيە بکۆژنى مەلنى مەن تووشى زیان بووم

دەلنى: (قەسە وەك خەنجەرى دوو دەم وایە، ئەگەر باش بەکاربەرى بۇ
برىنان دەرمانو شفايە، ئەگەر ناخۆشو رەق بىتە دەر ژارى ھەژدەپايە).
ئىوھ بۇ دۇنيایى لە بۇچوونەكانم، سەرنجى شىعەرەكانى ئەسىرى بەدەن
بزانن بە خویندەنەوھى چەند دڵگىرو شاد دەبن. وەك باوكىكى دلسۆز،
پىاوانەو بەروویەكى خوشەو، ئەركى سەرشانى خۇي ئەنجام داوھو
شىعەرى بۇ سەرفرازى گەلو پىشخەستنى ولات نووسیووھو خەلكى فیر
كردووھ كەچۆن لەچنگى دواكەوتوویىو نەخۆشى رزگارىان بى.
ئەسىرى لەشىعەرىكى دا بەناوى (ھۆ جگەرخوین) لەوھەلامى شىعەرىكى
(جگەرخوین) ى شاعىردا نووسیویەتى، دەلنى:

فەزو زانفیت ئەسل بەرزىوونەوو سەركەوتفە
گەل كە نادان بوو بەشى دىلىو پولیىو مردنە
رێگەكەى سەمتى قوتابخانەو دەبىرستانى گەل

رینگه‌یی ئازادییهو رینگا به‌هیاوا بردنه
 چاره‌یی زانیرو زانستی که پێک بێ زوو به‌زوو
 هه‌و جگهر خوێنێن کولێنی گهل له‌زه‌ر پێکردنه
 زه‌ر به‌ کۆشین دێته‌ ده‌س، گورجی و ده‌سوێردی ده‌وی
 هه‌ر که‌سی کاری چ بێ له‌و کاره‌ چاتر کردنه
 هه‌و نه‌سیری گه‌رجی وه‌ک چیرۆکه‌ هه‌لبه‌ستت ده‌لێی
 به‌ندی ده‌ستووره‌ به‌کارهێنانی کورد سه‌رخستنه

نه‌سیری هه‌ر به‌وه‌ نه‌وه‌ستاو، به‌لکو دێ به‌ییری وردو ئاسۆیه‌کی
 فراوانه‌وه‌، وه‌ک مامۆستایه‌کی شاره‌زاو جوگرافی ناس، هه‌ر چوار لای
 سنووری کوردستانی له‌ شیعهرێکی نوێ دێری‌داو به‌ناوی (سنوور) بو
 ده‌ست نیشانی ده‌کا، تا نه‌وه‌ی نوێ و داهاتووی گه‌ل کورد سنووری
 نیشتمان‌ه‌که‌یان بزانن:

کورد له‌زمانی له‌کۆی ساکینه‌ خزمانی تو
 گوێگره‌ تاپیت بلیم مه‌سکه‌نی قه‌ومانی تو
 کێوی تووسرو عومقی هه‌زه‌که‌ی ئه‌سکه‌ندهره‌وون
 غه‌ریبه‌ تا به‌حری ره‌ش سه‌رحه‌دی مه‌یدانی تو
 به‌حری ره‌شو ئه‌ره‌مه‌هان ئاوی ئاراسه‌ بزانه
 هه‌ددی شیعاله‌ ئه‌م بو کۆچو جه‌ولانی تو
 ئه‌له‌وه‌ندو گۆمی ورمی تاسه‌ری ئاوی ئاراس
 سه‌رحه‌دی رۆژه‌لاته‌ جوگه‌ی کێوانی تو
 ئه‌هه‌وازی کێوی هه‌مرین، ژه‌نگاره‌و ریی نوسه‌ییبین
 بوته‌ ره‌فی جنووبه‌ ره‌زه‌یی رزوانی تو
 داخیلی ئه‌م حدوبه‌ دوازده‌ ویلايه‌ت هه‌یه
 ده‌لێن دوازده‌ ملیۆنه‌ نفووسی کوردانی تو
 حاشا دێزیه‌ ئه‌سه‌لا نفوسیان نه‌نوسه‌راوه
 ده‌کاته‌ بیست ملیۆنان بنووسه‌ی قه‌ومانی تو
 له‌ده‌ری ئه‌م سنووره‌، له‌ ئه‌نقهره‌ خۆراسان
 بلوچو ئه‌زبێجان، له‌وێش خزمانی تو
 وته‌ی ولاتی کوربه‌ له‌لای تو هه‌ر وه‌ک وێره
 (ئه‌سیری) ئه‌م حاله‌ته‌ ده‌لیلی ئیمانی تو

١٩٩٦/٣/١٤
 له‌نده‌ن

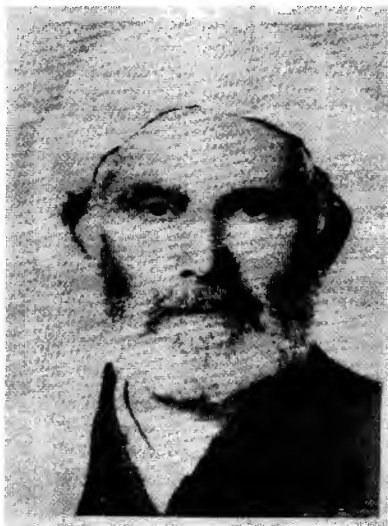
تېيىنى:

جگەر خوينى شاعىر، لە ۱۹۰۲ لە گوندى ھەسار لەدايك بوومو لە ۱۹۸۴/۱۱/۲ لە ستۆكھۆلمدا كۆچى دوايى كرسووه.

ناوى راستى / شىخ موسا كوپى ھەسەن، كوپى ھەمەد كوپى ھەمەد كوپى مەھمۇد كوپى عەلى ناوى دايكى (ئايشىن) يە جگەر خوين، لەگوندى ھەسار، لەگەل كچى خالى خۆى زەماوەندى سازكردووه، تا تەمەنى ۱۳ سال لە گوندى ھەسار ژيانى بەسەربردووه، پاش كۆچى دوايى باوكى ۱۹۱۴ دا، بۆ دابىن كردنى بژىوى ژيان لەگوندى (نامود) بۆ ماوھىەك شوانى و رەنجەبرى دەكاو پاش ماوھىەكى دى دەچىنە بەر خويندن.

بېروانامەى مەلایەتى لەلای شىخ مەلا فتح الله وەرگرتووه و لە مەزگەوتى گوندى (تل شیری) بووه بە ئىمامو خەتیب. دواتر دەست دەكا بەكارى وەرزیرى و چاندن، لەگەل نىرو ئامورو گاجووت ئاشنا دەبن. لەسەر ھەسینتى خۆى رۆژى ۱۹۸۴/۱۱/۴ بۆرەوھ سوریا، رۆژى ۱۱/۵ ھەمان سال، سەعات ۳ ی پاش نيوەپۆ، بەپیشوازىیەكى گەرمو پتر لە ۳ سى ھەزار كەس لاشەكەى لەناو باخچەى مالى خۆیدا بە خاك سپاردراوه، جگەر خوين لە شیعەرىكدا بەم شێوھ باسى خۆى دەكات.

دەسالا ھزارو نەھەسەدو سى ئەرھاتم دنیایى
بناقى سەلتان شىخ موسا ئەز چىبوومە ژداين
ھەتا بوم سىزە سالى ل گوندى مەى ھەسارى
ژینا خوھ من بوارد پاشى ژوئى مەدا رى
گەھ لفرۆ گەھ لوى من عزایەك مەزن خوار
یاالله ویا خوھدئ پاشى بومە خوھندەوار
من ئیجازە خوھستاند ب سەربەستى مێرانى
ژنۆكە چا خالى خوھ ژ ھەسارى خوھ ئانى

مهلا نه سعه دی مه حوی

۱۸۹۸ - ۱۹۷۶

مەلا ئەسەدى مەحوى

"ديوانى مەلا ئەسەدى مەحوى" يەكەم بەرمەمى چاپكراوى خوالىخوۋ شىبوو مامۇستا مەلا ئەسەدى مەحوى يە (۱۳۱۸ ك/ ۱۸۹۸ز- ۱۳۹۶ ك/ ۱۹۷۶ز) كە لە سالى ۱۹۷۰دا پىشكەشى باخچەى ئەدەبى نازدارى كوردى كردووه، ئەو شىعرانى كە لەم بەرگەدا كۆكرانەتووه بەشىكى كەمە لە گولزارى شىعرى تەرپ پاراوى شاعىرى بەهرەوهر و لىھاتوى ئەم شۆينەمان.

ئەم زاتە لەكالىدا پىاويكى ئايىنى و لەخواتىرو زىرەكو بى رىا بووه، سالى ۱۸۹۸ ى زايىن لە گەرەكى -چوارباخ- ى سلىمانى و لە بنەمالەيەكى ناسراوى مەلازاندو شىعرى زانست پەروردە چاوى ژيانى بە كوردستانى زىندو نىشتمانى ھەلھىناوھ. لە سالى ۱۹۳۰ بەدواوھ ناوبانگى سياسى و نىشتمانپەرورەش چووھ پال شوهرەتى يىروباوهرى ئايىنى.

ژىنامەى شاعىر؛^(۱)

مەلا ئەسەدى كوپى شىخ حالىد كوپى زاناي شاعىرى موئەسسەوفى فەيلەسوفى بەرزو بەرپىزى كورد، حاجى شىخ محەمەد (مەحوى) و كوپى شىخ عوسمان- كوپى شىخ مەژ عوسمانى بالخىيە. تەخەلوسى شىعرى (ئەسەد) ە.

شاعىرىكى ھەقىيرۆ خواناسو لەبارى شىعرگەتندا بەستىكى بالآى بووه، لەشاعىرانى كورد ھەلبەستو ھۆنراوكانى نالى و كوردى و مەحوى كارىان تىكردووه. باسى رەخسەو پىلارو تانوت لەدەمارەكانى ناوهرۆكى شىعرى ئەسەد مەحوىدا درىژەى زۆرە، زۆرەى شىعرەكانى لە پلەيەكى بەرزى ھونەرى و فىكرى دان.

لە پىشدا خویندنى لای باوكى بووه (۱۸۷۵- ۱۹۶۱) ئەوجا لە قوتابخانەى فەقىيان لە خزمەت (حواجە ئەفەندى) قورئانى پىرۆزو ھەندى لە كىتبە ئايىنىيەكانى ئەو دەمو چاخەى خویندووه. سالى ۱۹۱۵ ى ز- نراوھە قوتابخانەى (اعدادى) يە لە سلىمانى، ھەرورەتر وەك فەقىكانى ئەو رۆزگارە بو خویندنى مەلايەتى گەلى مرگەوتو شۆنغان چووھ، پاش ماوھەك بايداوھتوھ سلىمانى و بو زىندە فىربوونى زانبارى دىينى دەچىتە كن مەلا گەرەو زانا نىودارەكانى وەكو مەلا ھسەنى پىسكەندى و شىخ بابا ەلى شىخ ەبدوللاى تەكىو شىخ

عومەری ئیبنولقەرە داغی. لەسەر دەستووڕو پەیرەوی ئەو رۆژگارە
 خۆی ئێندى حوجرەى تەواو کردوو و لەلای زانای بەناوبانگی کورد،
 ماموستا مەلا حسەینی پێسکەندى ئیجازەى عیلمى وەرگرتوو. دواى
 وەرگرتنى ئەو برۆنامەى بە مەزگەوتى خومخانە بە ئیمام مودەررەیس
 دامەزراوە دەستى کردوو بە پێش نوێژى و بلۆکردنەوى ئاین و
 دەرس گوتنەوى بە فەقییان. پاشان لەبەر پیری و بێ تاقەتى باوکى
 رەحمەتى یەمە دەچیتە خانەقاى مەحوى و لەجێ و شوێنى بابو باپیری
 دادەنیشیت، بۆیرو چۆستانە کەوتۆتە کارو کۆشش دژی ئەزانین و
 دواکەتنی و پەرەپێدانی رۆشنیری و بیدارى. زۆر کەسى فێرى
 خۆی نەدەواری و نوسین کردوو و رەوشت و ئاكارى خواناسى و کورد
 دۆستى و ئامۆزگارى جوانى بەناوچە جۆر بە جۆرەکانى ولاتى
 کوردەواری دا بلۆکردۆتەوى.

ماموستا شاعیری سەر بە قوتابخانەى شیعری کلاسیکی کوردیمان
 بوو. لەمەیدانى زانستى زماندا عەرەبى، فارسى و تورکى بە ئاڤات و
 خۆی ئێندەوى باش زانیوو و یەنەى ماموستا شاعیرانى سەردەمەکەى بە
 هەر سێ زمانەکە شیعرو پەخشانی و نووسینی بلۆکردوو نەتەوى
 خۆی نەدەواری رۆشنیریکی قابیل و بلیمەتێى چەرەکەى خۆى بوو. لە
 دامەزراندنى (کۆمەلەى براوەتى) دا ئەندامێکی کاراو گورچ و گۆل بوو،
 ئەم کۆمەلە لە سالى ١٩٢٧ دا هاتە کۆپى خەباتى سیاسییەوى تاكو
 سالى ١٩٢٨ بەردەوام بوو. شاعیر دواى چەرمەسەرى و راوانان و گرتن و
 ئازادبوونی لەگرتوو خانەکانى کەرکوک و سلێمانى، سالى ١٩٤٢ بەهۆى
 زەبر و سەتى پێرە کەمتیارە ئینگلیزەکان و نۆرى سەعیدى
 گۆر بەگۆرەوى (١٨٨٨ - ١٩٥٨) لەگەڵ شێخ لەتێفى حەفید بۆ ماوهى
 چەند سالیك فیرار و دەر بەدەر هەلۆەداى ئەم لاوا بوو و بەتایبەتى
 لەشارۆچکەى "سەردەشت" ی کوردستانى داگیرکراوى ئێراندا
 ماوەتەوى.

ئەو تا شاعیر خۆیشى لەژێبى ئاوارەبوونەکەى خۆى کە لە ٢٢
 تشرینی دووهمى ١٩٤٣ لەسەردەشت دەبێ و دەدوێ و دەلێ:

مەرحەبا ئەمڕۆ لەدل کرد، غەم و مەرامى دامەوى
 گۆل پەرسى کارى من بوو ئێستە بێ گۆل مامەوى
 جەژنە پێوژە لەگەڵ کێدا بەکم گەردوونى دوون
 کۆندەبووم - ئاسا لە "سەردەشتا" بە تەنیا مامەوى

من لە دەس جانی وەتەن ئاوارە بووم
 دڵ حەزینو سینه پارە پارە بووم
 عاشقی رووتم بە رووتی
 لەم گریو قورته سەرم خەمی بێ خەتەر..^(٢)

لە سەردەمی حکومەتی خوارووی کوردستان، لەژێر فەرمانداری شیخ
 مەحمودی حەفید زادەو کۆماری خودموختاری کوردستاندا گەلی کارو
 فرمانی دیتوو. شاعیر خاوەنی بیرو ھۆشێکی بەربلێو خوێوە و شتیکی
 بەرزێ مرقایەتی و جەماوەری بوو، بەھۆی فەقنیەتی و چالاکی
 سیاسەتو کوردایەتی یەو گەلی مەلەبەندو شوێنەواری کوردستانی بێ
 دەست عێراقو ئێران بوونەتە جینگای ژبانی، لەگەڵ کەلەپیاوانیکی
 وەکو شیخ مەحمودو مەحمەد ئەمین زەکی و قازی مەحمەدو رەفیق
 حیلمی و شیخ لەتیی حەفیددا.. ھتد تیکەلی و دۆستایەتی بەتێو
 توانی ھەبوو و خۆی بەھاوێیو بۆ ھەمو دڵسۆزێکی بەھەقی
 کوردپەرور زانیو، نامەی گەلێکیانی بۆ ھاتوو و ئەمیش بە پەخشان
 یان بەشیعر وەلامیانی داوەتو، یان ئەم نامەی بۆ ئەوان ناردوو و
 ئەوان و ھارامیان داوەتو.

ئەم ھاوپیوەندی و دۆستیی مامۆستا مەلا ئەسەد وەک گوتم تەنیا لە
 سنووری خوارووی کوردستاندا نەبوو، بەلکە لەرووناکیرو رۆشنیرانی
 کوردی کوردستانی بە ئێران بەستراویشو کاغەزی بۆ ھاتوو و بە
 بیروباوەری کوردانەو تەواوی سۆزی خۆشەویستی و راستی و دلپاکی و
 وەفادارییەو وەلامی داوێتو. ئەم کارە یان ئەم پیوەند گرتنە لەگەڵ
 شیخ لەتیی حەفید زۆر روونو رەواوە.

ئەو ھەتا (شیخ لەتیی) لەنامەیەکی شیعریدا کە بۆھاوێی نازیزی خۆی
 (مەلا ئەسەد) ی ناردوو دەنوسێ:

یادی تۆ ھەروا لەدەدا، دۆستەکەمی خاوەن وەفا
 رەھبێ مەخفوز بیت عزیزم، تۆ لەسەد دەرۆ بەلا
 ماوێکە تۆم نەدیو و پەشیوێ ھالەکەم
 دڵ لەلاتە، با زەمان چەوتو چەوێل بێو بێو ھەفا..^(٣)

مهلا نه سعه ديش بهم شهوق و هسته ناسكه يه وه پيشوازي ئى كرد و وه وهلامى نامه شيعريه كهى شيخ له تيفى به پارچه غزه ليك داوه ته وه كه دهنووسى و دهلى:

دل له زيندانى غه ما بو نامه كهت رزگار كرد
 بو به مهره مى زامى جهرگو سينه كهى تيمارى كرد
 بو مژينى خونچهى لئوت سراسر بوومه دم
 مل شكاه بوئى زهرفس كاغه زى دلدارى كرد
 سرويهى رحمت كه جولا هورى تالى دايه بهر
 باغى طبعهم هاته جيلوه، توژى حسرت بارى كرد...⁽⁴⁾

گوتمان تانهو ته شمر له ده ماره كانى ناوه روژكى شيعرى نه سعه دى مه جويدا دريژهى زوره، نه شيعرانهى ليژده دايانخه يه بهر نيگاي بيروبوچونى خومان برتين له ده برينى نارينكى بارى كومه لايه تى و نه خلاقى.. شاعير دهردى كومه له دهستنيشان دهكاو به چارى ره خنه گرنگ سهرى ناقولاى، رواهت بازى و ناواستى مروفتى نه حمه قو كومه لى كرد و وه.

شاعير كه شهيداي نيشتمان بووه، دوزمنى باوه كوشتى نهو جوژه كه سانه بووه به چاوى نزم ته ماشاي كرد و ون بهكوپى روژى له قه له م داو. چونكه ته نيا هه لپه يان له پيناو به ژه و مندى و كارسازى تايبه تى خوياندا بووه بهس.

گورگى دويى هينده زوره، گورگى چوارينى كه م بووه
 پياوى غه مخور نه ماوه بويه غه م بن غه م بووه
 عه قلى چى؟ دانش چيه؟ بن دانش باوى هيه
 بارى كرد شرمو حيا نه م عاله م بن خه م بووه...⁽⁵⁾

به لام نه م دهردى كوا/ لايه تيهى چاكتر بو دهركه و تووه بهوردى له ده مارو خوينى به دهنى كومه لايه تيدا چوته خواره وه، نوكى قه له مى ره خنه گرنگ ناراسته دلى دهسته يه كى چه په لى نه فامو شپه خوړو ويلو رهوشت نزم دهكات كه هيمه تى مروه تى پياوه تيان تيدا نابيينيت. نه م سهرنج و بيري ره خنه گريه تا ديت تيرترو قولتر ده بيت وه.

بەئىمىدادم كەمە پىرى بوخارا
مەم بىز كەس لەناو جانى لەشارا
ئەمى فەتوا بەناحقى نەداتن

و مەم مەنصور ئەمە ئەي كەن بەدارا...^(۱)

شىخى ئەسەد، گەيشقۇتە رادەي ئەمە كە لە فەوفىل و چەوتى خەلەك
بگاۋ بەچاۋى سوۋك سەيرى رەئىمى كۆمەلايەتى پى بگاۋ ناپەزايى
خۇي لەبارى ساختەكارى و پەپوۋچى و ناپروستى ئەمە ناسىنخ و
سۆفى و دەۋىشانەي ناو كۆمەل دەرپەرى كە بەدىمەن ئەھلى دىن و
دەست بەردارى ئەمە دۇنيا بوۋن و رىگاي رىگارى ئەمە دۇنيان گرتۇتە
بەرو لەئزىر پەردەي ئايىنەمە مەمەو رىش و عەباۋ نامۇزقارى كەردى
مەردەميان كەردىو بەپىشەي خۇيان.

شىخى ئەس بىر و لەدىنى (احمەدى) بوۋ بە بەلا
عالمى نانتىگەيىو شرعى مەمەو خەستۇتەلا
كۆپى زىكرى گرتۇتە گەيسكانە دەرۋىش كۆۋمەكەن
رەشەبەلەك سەيرى بىكەن كەوتۇتە خالىي خالولە
سۆفياى مىل و پەرىشى رىباباۋىزى لىرئ
پى لەبەر مالمە دىنئىن بوۋنە يەزىدى كەربەلا...^(۲)

ئەمە مەمەنە تەنبا بەيتى رەخنەئامىزىن لەدىيان وىنەي تەركە لەسەر
سەفەرە خوانى خەرمانى دەرۋەمەندى شىعەرەكانى ئەسەد مەحويدا بۇ
ئەمە مەبەستە گوتراۋن.

لە مەيدانى سۆزى كوردايەتى و مەست و ناۋەزى نەتەۋە پەرسىتىشدا ئەمە
تاك نىشانەيەكى زەقى گيانى شانازى زۆر بەھىزى خۇ بە كورد زانىنى
شاعىرمان بۇ دەرەخات.

(ئىشتراك) ى مەزبەتەي شىتقەنە بۇ مەن ناكەرى
كوردى مەمەر زامەمە لىرسى عەيارىكەم مەيە...^(۳)

مەبەستە بابەتەكانى شىعەرى مەلا ئەسەدى مەحوى لەم بەشانە پىك
ھاتۇۋە:

• كۆمەلايەتى

- نیشتمانی
- جوانی و دل‌داری
- نایینی و سوفیه‌تی
- شین و لاوانده‌وه
- نامه‌ی دۆستان

له‌به‌ره‌هه‌گانی شاعیر:

- ۱- دیوانی شه‌سعد مه‌حوی، به‌شی یه‌که‌م، سلیمانی، ۱۹۷۰
  - ۲- عقاید الرحمانیه، کتیبکی نایینیو سالی ۱۹۴۹ له چاپخانه‌ی مه‌عاریف له‌به‌عه‌دا چاپکراوه.
  - ۳- تحسیم البینی، ده‌ستنوووس.
  - ۴- شرح علی العقائد الرحمانیه، ده‌ستنوووس.
- جگه له‌مانه دیوانه شیرینکو... یادداشت‌ه‌گانی که له‌باره‌ی چۆنیه‌تی به‌دیها‌تانی (کۆمه‌لی بریاه‌تی) یه‌وه‌یه هه‌یه‌و له‌لایه‌ن نه‌دیبی هینژا عه‌بو‌للا عه‌زیز خالید * ناگیرن) هوه پارێزراوه.

کۆچی مان ناوایی شاعیر:

به‌ردی مهرگ له‌ته‌مه‌نی (۷۸) سالی و له‌ رۆژی ۲۵ - نیسانی / ۱۹۷۶ دا به‌ده‌م ئیش و نازاری نه‌خۆی شیرینه‌جه له سلیمانی کۆپه‌ی شه‌رابی ژینی شکاندو کۆچی تا هه‌تای له‌نه‌ده‌بو ژیان و دنیا‌ی فانی کرد.

له‌سه‌ر گه‌فت و وه‌سیه‌تی خۆی له‌ژێر دار نه‌رخه‌وانه‌گانی مه‌لبه‌ندی گۆرخانه‌ی گردی سه‌یوان، لاشه‌ی نازداری به‌خاک سپاردراوه، به‌لام به‌خشش و یادگاری تا دنیا بێ به‌نه‌مری له‌ناوماندا ده‌مینقیه‌وه.

هه‌زاران سائو و درودی خۆی کردگار له‌ یادی پیروزی مه‌لا شه‌سعدی مه‌حموی. شاعیر و تیکۆشه‌رو نیشتمانپه‌رستی راسته‌قینه‌ی کورد، بۆ گیانی هه‌رگیز نه‌مری هه‌موو پیاو‌خاسانو گه‌شت نه‌وانه‌ی بۆ رزگاری کوردستان و سه‌ره‌رازی گه‌لی به‌ نه‌وه‌جی کورد ژیان.

سلیمانی ۱۹۸۴

سەرچاومكان:

- ۱- بۇ كورتەن ژىنامەى شاعىر تىكايە بىروانە: پىشەمكى دىۋانى ئىسەد مەحمۇى،
نوسىنى ئەحمەد حىسەىن، بەشى يەكەم، چاپخانى راپەرىن، سلىمانى ۱۹۷۰،
"مەلا ئىسەدى مەحمۇى لە فەرەنگى بەسەركەرنەمەدا"، گۇڭقارى كاروان، ژمارە
۱۶، سانى دووم، ۱۹۸۴/ل ۲۸-۲۳، نوسىنى سۇران مەحمۇى.
- ۲- دىۋانى ئىسەد مەحمۇى، بەشى يەكەم، سلىمانى، چاپخانى راپەرىن ۱۹۷۰، ل/۸۶-۱۱۳.
- ۲- شىنخ لەتىف شىنخ مەحمۇدى نەمر، گولى وەرىو، سلىمانى چاپخانى راپەرىن،
۱۹۷۵/ل ۶۳.
- ۴- دىۋانى ئىسەد مەحمۇى، مەر ئەر سەرچاۋە، ل/ ۲۷-۲۸.
- ۵- دىۋانى ئىسەد مەحمۇى، ل/ ۸۸.
- ۶- دىۋانى ئىسەد مەحمۇى، ل/ ۱۱.
- ۷- دىۋانى ئىسەد مەحمۇى، ل/ ۱۰۱-۱۰۲.
- ۸- دىۋانى ئىسەد مەحمۇى، ل/ ۹۴.

قانع

۱۸۹۸ - ۱۹۶۵

قانع شاعیری میلی و چوساومکان

مردوو نهوانه که ناویان له سسر رووی زهویدا نییه، نهو شاعیرو نه دیبو نووسرو خاوهن بیرانه نه من که نووکی خامه یان بو خزمهتی زمانو گهلو مرقایه تی ترخان کردوو. نهو که سانه زور دهیننو زوریش هله دگر له سسریان بنوسری.

یه کیک لهو پیاهو نه مرو خزمهتگوزارانه میژووی نه ده بیمان که وه ره مزکی هه می شه یی لهو یژدانو ههستی روله کانی نه ته وه که ماندا ده مینو هه رگیز له بیر ناکری "قانع" ی دولا شییه.

من له خومه وه نه هاتووم بلیم "قانع" نامریت، بهلکو له نه نجامی کردوه ی چالو باوه ری بهرزو چاکه خوازیو خزمهتکردنی گهلو نیشتمانییه وه نهو بریاره ده مین. چونکه قهلم به دهست بووه. له گهل قهلم نووسی کزه ده خاته جهرگی زورداری کوئه پهرستانو ته ختو بهختیان ده مینته ههژان.

له م رۆژانه دا - ۸۰ - هه شتا سال به سسر له دایک بوونی شاعیری ناسراوی کورد "قانع" دا تیده پهریت که یه کیک له ریزی پیشه وه ی شاعیره ناو داره کانی گهل که مانو به مشورخوژی لایهنگری جوتیارو پالو کریکاران ده ژمیردری. پیم وایه هه ر یه کیک له ئیمه باش ده زانی بهشی زوری کریکارو فه لایان زوربه ی شیه ره کانی شاعیریان له بهر کردوو که بیگومان ناشکرایه هه ژراوه کانی بوون به ویردی سهر زمانی چینی ره نجه ره زهحه ته کیشان. له مه وه به قانع دهوتری شاعیری میلی و چوساومکان، نه بادا هه ر لای نه م چینو دهسته یه بهلکو لای رۆشنی ره کانی شه مان جیگه یه کی بالای وه رگرتوو.

قانع شاعیریکی به دهسه لاتو به ناویانگ بووه، کورد پهروهریکی دلسۆزو تیکۆشریکی بوژیرو پیشکه وتنخواز بووه هه رگیز سهری بو نه یارو دۆژمنانی گهل شوپ نه کردوو هه می شه به پهره به گژ بیروباوه ری پووچه لانه ی ره گه زیهرستی و کوئه په رستی رژی می پاشایه تی کۆنو زیودا چوووه بهرگری له ناواتو خواسته کانی گهل و لاته که ی کردوو. له پیناو دامه زاندنو چه سپاندنی رژی بازی ریا لیزی و نه هیشتنی خوین مژینو که له گایی و لابردنی چهوساندنه وه ی نه ته وه یی و چینایه تی و مرقایه تی تیکۆشاوه. نه مه جگه له وه ی هه رگیز دهستی له کهس پان نه کردۆته وه، نه وه ی به ره نجی شانو ئاره قی

ماندویتی ناوچهوانی خوی پەیدای نه کردایه فیزی نه دهات داوای یارمه تی له کهس بکات.

له م بیره وه ریبه دا به کورتی و بن خاترگرتن شیکاری هه ندی لایه نی شیعهره کانی ده نووسمه وه تاکو پتر به لای نه وه ی نوئی گه له که مانه وه ناشنا بن. شه ییش لایه نی شهو شیعهری که تیندا ناموزگاری و سوزو خو شهو یستی بهرامهر گهلو نیشتمانه له ت له ت بووه که ی دهر بریوه.

قانع له ماوه ی ژیا نیدا (۱۸۹۸-۱۹۶۵) گه لی ناخو ش و چهرمه سه ری و دهر ده سه ری زه مانه ی دیتوو وه کاره سات و رووداوی یه که مو دووه می جهنگی جیهانی چه شتوو، وه کو روونا کبیرکی زرنگو شاعیرکی شوپشگیرانه ی به راستی رووداوه کان ناخی ناوه وه ی دهر و ژنی و ههستی خوی دهر بریوه. له سه ره تای شه ری شهنگوست له چاوی دووه می جیهانیدا بیرو باوه ری تیکه ل به رینبارکی نه ده بی شوپشگیر ی نایدیالی بووه له ناخی شاره زو و ویسته وه ههست و خرۆشی سو شیا لیستی جۆش سه ندوو. له شیعهری "قه لاچۆی دوژمن" دا ده نووسی و ده لی:

کۆمه لێ سو شیا لیزم بونیا د بنین
تاکو ببه نه و نه له بۆ جیهان
کۆمه لێ بن پر له به روا یه کیتی
ئاگرێک بن بۆ گیانی زالممان..

شاعیری نه مر شیخ محمه دی "قانع" له کو ش و خیزانیکی لیقه و ماو و له بنه ماله یه کی شایینی و دهسته لاتداری مام ناوه نجیدا له دایک بووه، کوپی شیخ عه بدولقاد، کوپی شیخ سه عیدی دۆلا شییه و له نه وه ی (کابل) ی مریوانن. دایکیشی له شیخه کانی (کهولۆس) بووه له ناوچه ی شاره زوور له مانگی سینته مبه ری سالی ۱۸۹۸ له ناوایی ره شینی بناری هه رمی شاره زوور پاش (۱۴) خوشک چاوی به ژیان و کولو که سه ری هه له یناوه، ته مه نی (۴۰) رۆژ بووه که باوکی کوچی دوا یی ده کات، دوو سالان بوو دایکیشی رووی له ولاتی خاموشان کرد. شاعیر تووشی تالای سهر گهردانی و نهامه تی ده بی و له جیهانی ئاواره ییدا ده ژی، له گه ل شه وشه دل تووشی دهر دی دژوارو چه وساندنه وه ی چینایه تی ده بی، هه ژاری و کویره وه ی یه خه ی ده گری و بۆ شه وه ی خوی پی بگه یه نی روو ده کاته حو جهر و مزگه وتو ده ست ده کا به خو یندن و

له لایه ن (ئاغا سەید حوسینی جوړی) یوه یارمه تی ده ری. ژبانی شاعیر، له ژبانی شاعیرانی دیکه که متر نه بوو که پریه تی له میشتو نازلرو مهینه تی و راوانان. به هوی فقهی یه تیه وه گه شتی: مریوان، سینه، سابلاخ، بانه، سه قز، بۆکان، شنو، کویو هه ولیرو... کردووه. قانع هه ولی نه وه داوه چ به شیعو چ به قسه نه وه هستو باوهری له میشتکی دا بووه له گیانی زه حمه تکیشتو چهوسامه کانی لاینگاندا بچینی و پهره به بهر زکردنه وهی راده ی هوشیار بیان بدات تا کو نه وه یه کی نیشتمان پهروهر نوڅواز بینتته کایه وه. شیعه رکه کانی قانع دروه شه دارو گر شه به خشه وه کو نه سستیره ی ناسمانو هیچ نهنگو بیزار ی تیندا به دی ناکری، به لکو خاوی نیی و پاکی بهرگی ههره جوانیه تی:

برابن غایه تان یه کن بڼ، برای غایه یه کن بوونه
نه وه ی کومه کن به فیکرت بڼ له هه لاین براتانه

قانع رۆله ی دلسۆزو نه تهمو و لات، هه میشه کات به پینی پرشتو لښاتووی خوی بۆ ناواتو ئامانجه پیروزه کانی نه تهمو که ی، بۆ بهرزی و پښکهوتنی کومه له ی کورده واری، دوژمنایه تی نه ریتو بیرو باوهری کۆنو رزیو، بۆ سوودو قازانجه چینی زه حمه تکیشتانی خه لکی کوردستان خه باتی کردووه هه رگیز ترسو له رزی رنگای خه باتو تیکۆشان وری پښه رنه دا، به لکو له پښه وانه وه، نه مانه هاندهری بوون که گیانی شیرینی خوی له پیناو دواپوژنکی گه شتردا بۆ خه لکه ره شو رووته کانی ولاته که ی ببه خشی.

نه وه تا ماموستا قانع له رۆژه ره شه کانی ژبانیشیدا نه وه منده دل و دهرونی فراوانو گه وره بووه، گرتنو لیدانو زه بروزه نگ چۆکی پښانه داوه هه رگیز باوهری به سه رکه و تنو به دواپوژنی نازادی و کامه رانی له ق نه کردووه. قانع له گه ل وریای کوریدا سالی ۱۹۶۲ له زیندانی (قه جهر) ی تاراندا به ند ده بن، نه م شیعه ری به ره وه ی له م زینداندا نووسیوه که باری ته ندروستی نارینو زۆر نه خوش بووه له کاتیکدا که به جوانترین و بهرترینو دیارتین شیعه ری قانع ده ژمیردری، ناوو ناوایانگیکی زۆری پهیدا کردووه بووه به ویردی زمانی هه موو خوڼه رو نه خوڼه واری کورد.

نهمه ته‌واوی تیکستی تابلوی شو شیعره‌یه که له به‌ندیخانه‌ی -قه‌سری
قه‌جر- دا وتوویه‌تی:

ئاخ‌رین مالی ژیا‌نم کونجی به‌ندیخانه‌یه
نهم که‌له‌پچه مهره‌می زامی دلی دیوانه‌یه
زۆر ده‌میکه چا‌وه‌روانی زه‌ی زنجیر نه‌که‌م
سه‌یری نهم زنجیر‌مکه‌ن وه‌ک زۆم‌ری شاهانه‌یه
بو‌وکی ئازادیم نه‌ویو، خوینم خه‌نه‌ش بو‌ ده‌ستو پێ
حه‌لقه‌ حه‌لقه‌ی پێ‌ه‌ندم، بو‌ پلێ‌له‌و له‌رزانه‌یه
گه‌رجی دو‌ژمن وائ‌ه‌زانێ من به‌دی‌لی لال نه‌بم
باش بزانی کونجی زین‌دانم (قوتابی خانه) یه
بیری ئازادیم له‌ زین‌داندا فرا‌واتر نه‌بی
قو‌ر به‌سه‌ر شو دو‌ژنه‌ی هی‌وای به‌ به‌ندیخانه‌یه
گه‌رت‌زو لێ‌دانو کو‌شت عامی‌لی ئازادی‌یه
تو‌پو شه‌ستی‌و که‌له‌پچه، لام وه‌کو نه‌فسانه‌یه
چا‌وه‌روانی شو‌ر‌ش‌نیکم عاله‌می رزگار بکا
می‌له‌تم بو‌ شو مه‌به‌سته کرد‌وه‌ی شیرانه‌یه
چه‌کی شو‌ر‌ش‌گنێ‌ری من نو‌وسینو بی‌رو با‌وه‌رو
راپه‌رپه‌، هه‌لمه‌تی پێ نه‌عه‌ده‌تی کوردانه‌یه
گه‌ر به‌ ئازادی، نه‌ژیم مردن خه‌لاته بو‌ له‌شم
نو‌که‌ری و سه‌ردانه‌واندن.. کاری نام‌ردانه‌یه
(قانع) م نه‌مه‌و له‌ زین‌دانا به‌ (ئازادی) نه‌ژیم
سه‌د هه‌زار نه‌حه‌له‌ له‌وه‌ی وا نو‌که‌ری بی‌گانه‌یه

قانع دادو فو‌غانیتی له‌ده‌ست دا‌وو ده‌زگای ئیم‌پریالی‌زم دو‌ژمنانی
چه‌وساند‌نه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و کو‌مه‌لایه‌تی و چینی‌یه‌تی، رۆ‌له‌ی ولاته‌که‌ی
هان ده‌دا بو‌ راپه‌رین و خه‌بات کرد‌نو هه‌ستی نیشتمانیان فره‌ توندو تیز
ده‌کا تا نیشتمانی ئازیریان له‌چنگی داگیر‌که‌رو چا‌و‌چنو‌کان رزگار
بکه‌نو باروبه‌نه‌ی بی‌گانه‌و نامۆ له‌ کوردستان تو‌پ‌ده‌نه‌ گو‌په‌وه، هی‌وا
خوازه‌ رو‌ژێ بێ هی‌زو بازو‌وی گه‌ل رای به‌مانی.

حیلگی به غدای شومی فاشستی که هاته گۆرموه
 بۆ نیازی پپر له کینهی نوژمنی سهرشۆرموه
 ماههکی پهیمانی (سهعد ئاباد) ه پهیمانی بهغا
 خۆزگه: میللهت رای ئەمالی و توورپی بهکرده گۆرموه

بهه جۆره پپر به دهه دهچریکینێ و میللهت ئاگادار دهکاتهوه تا شوێز
 قسهی خهلگی بهدو چهقهو ههراي پیاوی خوارو خۆپهرست نهکهوین،
 راستیهکه ناشاردیتموه دهبن خۆمان به کهلکی خۆمان بین.
 له (شیوهنی ئاگراوی) دا مامۆستا قانبع دهنووسنی و دهلی:

کوا ئەو دلسۆزه ئەبیوت (داشیدیاری میللهتم)
 چی بهسهرهات؟ کوا لهکۆیییه؟ گیرێ داوی مهینهتم
 گهل بهههیزی دهستو بازوو، فیکری خوی رزگار نهبن
 ههرچی بهروای کرد به خهلکی، کاری ناهههوار دهبن

لهشیعری (سکاالی نهسرین) دا قانبع باوههپکی تهواوی بهمهسهلهی
 ئافرهتان بووهو بهروویهکی گهشهوه لهگهڵیان دهوێ: لهو بارهوه
 بهلگهی راستی ئەم بۆ چوونهمان پیش چاو دهخاو دهلی:

سلام علیک مامهی ئیختیار
 علیک السلام کیژۆلهی نازدار
 مامه به ئاشنا دییته پیش چاوم
 رۆله گیان رهنگه من زۆر گهراوم
 بئ قهیری نهبن ناوت نازانم
 ناوم قانعهو شهیدای نیشتمانم
 تۆی مهلا قانبع شاعیری هۆزی؟
 دايم چاوهروان بۆ بهرزێ کۆزی؟
 رۆله گیان بهلی قانعم ناوه
 بۆ خۆمو بۆ تو جههگم سهووتاوه
 مامۆستا ئیمه گشت بهشخوراوین
 بهلام له لادی تهراو فهوتاوین
 ئهوهل تا ئاخهر ههر بهشخوراوین
 لهناو کۆمهڵدا زۆر لیکراوین
 گهر بێنیم نه مشهو نهچهه سینهما

ئەلەن تۇكچى ھەيات بۇنەما
 ھىچ خەفەت مەخۇن دىنيا گۇراۋە
 كورد لەخەم چاۋى چاك ھەلەنناۋە
 پىتان ئەخوئىن زۇر بەئارەزو
 بە مەيالى خۇتان ئەتان دەن بەشور..

كۆچى مائىناۋايى

لەرۇژى (۷) ئايارى ۱۹۶۵ لە تەمەنى (۶۷) سالىدا كۆچى دوايى
 لەزبانو لەدنىاي شىعرو وئزەي كوردى كردو درايە دەست دنىاي
 نەبوونو لە گوندى (لەنگەدى) ى ناۋچەي (شلىن) و لەسەر خواستى
 خۇي لەگۇرپچەي (شىخ ئورەحمان) بەخاك سپىردراۋە.
 ھزار دروودو سلاۋ لەگيانى پاكو ھەرگىز نەمىرى (قانەي) ى شاعىرى
 گەلو نىشتەمات لە بىرەمىرى ھەشتا سالى لەدايك بوونىدا، ئەو
 شاعىرى تا ھەتايە شىعرە شۆرشگىرانەو مىللىيەكانى لە ئاسۋى دلو
 دەرۋونى كوردو مۇقايەتيدا دەرەوشىتەۋە.
 سلىمانى - ۱۹۷۸

سەرچاۋەكان:

۱- شىعرەكانى "نامەي قانەي" بەغدا، چاپخانەي دار التظامن، ئەھلى،
 ۱۹۷۴.

حەقیقی

۱۹۹۷-۱۹۰۲

حەقیقی

بەهۆی بارودۆخی نالەباری کۆمەڵایەتی و میژوویی و سیاسی کوردستان و نۆلمو زۆری کوردخۆزان و تەڵەو داوی سەر رینگە، وابوو زۆر شوێنەوارو ئاکاری باشی شاعیر و ئەدیبو زانیانی بەنیوبانگی گەلی بێدەرەتانی کورد بەنیوہ چلی و پچر پچر بنوسرتەو، یان لەبەر دیوہلۆکەئە خوێندەواری و کەمتەرخەمی و بەتەنگەو نەهاتن و زۆر هۆی دیکە کەوتوو نەتە بەر گێژاوی لەبیرچوونەو بوونە خۆراکی مارو میژوو. جاری واش بوو بەرەمی بەرەمەندان، لەچنگی بوغزو رکۆ کینی فەوتان پارێزراو و بەهۆی کەسانی دڵسۆز بەئەمەئە ماندوویی نەناس ژیاوانەتەو لەنیو میژووی ئەدەبی کوردیدا لەگەڵ ئاوی خاوەنەکەئە جینی بۆ کراوەتەو. مەبەستی ئێرەمان، باسی چۆنیەتی ژیان و بەسەرھاتی شاعیریکی کەم ناسراو بەرەمەندی کوردە لە رۆژھەلاتی کوردستان.

نەتەو کەمان وەچەئە شاعیر و ئەدیبی... وا کەم نەناسراوی کەم نەبە، بەلام بەداخەو وەک لێرە بەپیش گوتم لەسۆنگەئە زەبەرو زەنگی پیاو خۆزان و نەبوونی زەمینەئە رەخساو و چاپەمەنی و راگەیاننە جۆراو جۆرەکانەو ئیجگار پیاوی گەرەو کارامەو ھەلکەو توومان بوو ھەبە کە جینی شانازی و سەرپەری میللەتە کەمان لەخانەئە فرامۆشیدان. بۆ نمونە حەسن سەیفی قازی^(١) شیخ ئەحمەدی سەرلاوا^(٢)، سەید کاملی ئیمامی^(٣)، خالەمین مەلا غەفوری دہباغی، خالیدی حیسامی (ھیدی)، رەشیدی زەرزا، سوارەو ھاوار. لەتەک شاعیری نیشتمانپەرەو مەل خۆشخوانی ئەم شوێنەمان مامۆستا حەقیقی."

پوختەئە گەشتی ژیاانی حەقیقی شاعیر

لەسالی ١٩٠٢ ز، لە گوندە خنجیلانەکەئە "مەرجان ئاواي" مۆلکی خۆیان و سەر بە مەلەبەندی زەنویرو سازگاری دەشتی حاجی حەسەن، بۆ یەکەم جار چاوی ژینی لەباوەشی چیا سەرپەرزەکانی کوردستان پشکووت.

ئای راستی، عەباس کوپی عەل پاشا کوپی ئیبراھیم ئاغای تالو کوپی شیخ ئاغای کوپی شیخ بەیرەم ئاغای باپیرە گەرەو عەشیرەتی دیبوکرییە، دیبوکری ھۆزیکەئە ناو بەدەرەو بەنیوبانگی لەمیژنەئە

كورد، چەندىن ئۆزى پياۋى ئازاد قارەمان بولۇپ چەتەرلىك تەندە
 ھەلەكەتتە، بۇ بەجى گەياندەنى ئىركى نەتەۋايەتى و نىشتەمانى
 لەخۇر دىۋى و فەداكارى دىلەرى بولۇپ لەناۋچەكەدا ئەم شاعىرە
 دىيارىيەكى ھەرە ھىزەل رۆلەيەكى ھەلەكەتتە ئەم بەنەمالەيە، كە دەپى
 پىنى بنەزىن، ئازادى شىعەرى لە مېژەل ئەدەبى كوردىدا "ھەقىقىي"
 يە، ئىستە دانىشتەۋى شارە دىگەل شىرەنەكى "بۇكان"ە.

لەمىزدە مەنالىيە ۋە بەگۈرەل رۆرەۋىشتە خۇندەنى ئەم دەمە و چاخە
 لەگەندە "مەرخۇر" دەنەرىتە قوتابخانەل خۇمالى "ھوجرە" و لەلەل
 مەلا قاسر ئاۋىك، ئەلەفە بىكە فەردەپى. قورئانل پىرۋەل ھىندەل و رە
 كتەپى فارسل ئەم سەردەمەل ۋەك: سەمەل نامەل ئاگەھانە ئەل
 شەمەل جورم بەخشەل خۇندەۋە. كە شەرى يەكەمە دىئەدا گەل قەمە
 زۇر ئاۋچەل ئىرانىشە گەتەۋە، تەبەت ئازەربەيجانە كوردستان بولۇپ
 بە جەھەندەمە شەرى لەشكەل رەۋەل ۋەم لە خۇرەلەل گەلگەتەۋە
 ئاۋەلەستەدا گەلەلەۋەل رۆزگەر و اىكەل مەلە بابى شاعىر لەزەلە
 نىشتەمان پەرت بولۇپ بەخاۋەل خۇزەنەۋە پەنەيان بە دەۋرەۋەل سەلەمانى
 بولۇپ، بۇ ماۋەيەكى ئادىار زەمانە لەم ھەلەمەيان دەپەستەۋەل، پاش
 ھەمەل ئارام بولۇنەۋەل ۋەلەل كە زولەل لاسارى و رەلە دەمە مەل
 رەۋىيەۋە بەرە ھەۋەل ئىلانگە باياندايەۋە. ھەلەل سەۋە بەندەندە
 لە خەمەتەل باۋەل كەتەپى گولستانە بولستانە سەۋەل شىرەزى و
 كەمەل سەۋەتەل ئىمام مەمەل غەزالەل خۇندەۋە دەركە ئەدەبى
 فارسل لىكەرەۋەتەۋە.

دىۋە مەركە كە باۋەل شاعىرى رامال كەلۇپ بەنەۋەرگەل بۇلەل بارەگەل
 ھەق تەكنا، بۇ ماۋەيەك پەكەل خۇندەنى دەكەۋەل لەم ماۋەيەدا
 بەرەۋەل دەست بە خۇندەنەۋەل دىۋەل شاعىرانى فارسل دەكەل،
 لەئەكەمەل خۇندەنەۋەل زۇر، زەمانە شىعەرى پەزۋەل رۆلەلەۋەل رۆل
 زەۋەل شاعىرى پەرەل ستانەۋەل كەنەۋەل بەرەل شىعەرى زىادەل
 كەلەۋە. بىكەرەل ئەۋكەل شاعىرىش بۇخەل دەرفەتەك بولۇپ زەلەتە
 خۇندەنەۋەل شىعەل نولەن.

بۇ دەرەۋەل بەخۇندەل خۇشكەل لەگەل خەلەمەلەل رەگەل زانەست
 دەگەلە دەچەتە ھوجرەل "ئىسكى بەغدا" و ماۋەيەك بەسەر دەپەتە..
 ئەۋەلەتەك سەلەل كامەل شاعىر بۇ خۇندەل رەل دەكەتە قوتابخانەل
 باخچە^(۱). دىسان بۇ جەرگەل دى قوتابخانەل "ئىسكى بەغدا" كە

دهگوئزیتته ئاوايي قولقوله و ئى حاجى بايز ئاغاي ئيلخانيزاده بووه، بهسره دهكاتوه و بريتړ دهخويني. پاش ته و او كړدني "سرفو نه حوو مهنتيق" له سالي ۱۹۳۴ نيشته جيني مه هاباد دهبن و له دائيره ي دارايي دامه زراوه له گهل كچي خاليدا زه ما و مندو ته داره كي ساز كړدووه. سالي ۱۹۶۳ ز خانه نشين كړاو خوا پينج كوږو چوار كيژي بي په خشيوه. شاياني باسه! حاجى باير ئاغاي مامى شاعير، پياوړكي هونردوستو زيتو ورياو دنيا ديده بووه. به سني زمان فارسي، عاره بي و توركي شيعري ره وان بوو، هاندهر كي به ميژو پالېشتيكي قايم بوو بو شاعيره كه مان كه زياتر رنچكې شيعرو ئه ده بياتي كوردې بگري و ليني لانه دا... به قسمو گفتي خوي ئه وي هه يه تي له به ختو چاوي ئه وي ده ناسن.

حقيقي و مېبه ستي شيعري

له باري زمانه وه شيعره كاني سادو په تي و ره وانن، به چه شنكي ساكارو لادنيانه گوتراون. پړن له بون و بهرامه ي وشي ناسكو چه لنگو شيرينو گر شه دارو هه ست بزوينو رازي شادي. خوئنده وارو نه خوئنده واري كورد زوو ليني حالي دهبن، تيكوشاوه وشي ره سني كوردې به كار بيني و بو بوژانده وه ي زمانه كه مان نه و منده ي ليني ده زانن و شاره زايه تي شه نو كه وي يكاو وشي نامو و لاوه كي و داتاشراوي خوئنتالي ناپه سني ئي در باوئي. به واتاي فره جوان رازاونه ته وه به ته شبيهي ناياب ئاخنراوه. نه مه له لايه ك، له ولاكه ي كه شيه وه سهرنج بدهين تيده گهين شيعره كاني وه شاعيراني كو مه لايه تي ديكي كورد، له روي مېبه ستو ناوهر و كه وه به ميژه، پتر به و باسو خوا سانه وه خوي ماندو كړدو كه بهرې ميللت تني ده گنو حالي دهبن، به لام له باره ي هونري شيعري به گرنگيه كي ئه وتوي به هونري شيعر نه داوه. له باره وه تكايه به روانه نم چه ند بړه شيعرانه:

تاخوا حه زه كا ئازاو نه ترسن
بو مردو رهندي لنيان مه پرسن
شيري شكارن ئازاو به كارن
نه ما داخه كم نه خوئنده وارن
هر بويه ش ئاوا ليك نامو سلن

ناھومیدی و سهۆلبه‌ندانى بن ده‌ستى بتارێنى و نه‌مىنى. هه‌ر بۆیه‌شه
شيعه‌هكانى ده‌خاته قالىبيكى واوه كه چه‌شاماتى نه‌تسهۆه بتوانن له
خويندنه‌وه‌ى تى بگه‌ن و كه‌لكو سوود ئى وه‌ريگرن.
ئه‌وه‌ى پىويسته بگوترى: يه‌كىتى بابته‌ و پشت تىكردن له‌ماناى تاكه
شيعه‌ه مەرجىكى گرنكى شاعىرى راسته‌قىنه‌ى ئه‌م سه‌رده‌مه‌ جه‌نجاله‌يه
كه‌ ئه‌وه‌ لاى شاعىر روونو ئاشكرايه، يه‌كىكى دى له‌ خاسيه‌ته‌كانى
شيعه‌رى شاعىر ئه‌وه‌يه كه‌ سوۆزى ئه‌قىن و بىرى سياسى تىكه‌ل به
شيعه‌هكانى ده‌كات و باشيش سه‌ركه‌وتوه‌.. له‌وه‌سفى "به‌هار" دا ئاوا
زمانى شيعه‌رى دىته‌گۆ:

به‌يارى رۆژى رووتو په‌رچه‌مى شه‌و
به‌رۆژى روون بىلت برده‌م به‌شه‌و خه‌و
قسه‌ن په‌يمانى ئه‌تلانتىكو وه‌رشه‌و
ئه‌وان با هه‌ر له‌ فێلى بن له‌مه‌و له‌و
ئه‌من په‌يمانى تو ناڤه‌م به‌ناقو⁽⁸⁾

به‌ تىپراډيوى له‌خۆمان ده‌توانى بلىن: ئه‌م شاعىره‌ يه‌كىكه‌ له‌ ئه‌ستىره
گه‌شو په‌رشنه‌گدارانه‌ى ئاسمانى كورده‌واريمان كه‌ جىگه‌و
پله‌وپايه‌يىكى ديارو شياوى له‌سه‌ر لاپه‌ره‌كانى مێژووى ئه‌ده‌بى كوردى
بۆ خۆى داگىر ده‌كات.

حه‌قىقه‌ى له‌كانى دله‌وه‌ گه‌لو نىشته‌مانه‌كه‌ى خۆى خۆ ده‌وى و
ده‌په‌رسى. وه‌ك مروفىچكى هۆشيارو شاعىرىكى كۆمه‌لايه‌تى هه‌ستى
به‌ چاره‌ره‌شى و به‌ده‌بى ختو و ئازاره‌كانى نه‌تسه‌وى كلۆل و سته‌مديه‌ى
كورد كردوه‌ له‌ئىقو تالو سوۆزى كىشه‌و گرفتى كۆمه‌لى خه‌لكدا ژياوه‌و
پىگه‌يشته‌وه‌. گومانى تىدانىيه‌ ئه‌وه‌ براوه‌ته‌وه‌ كه‌ ده‌ردى نه‌زانى و
نه‌خوينده‌وارى ده‌ردىكى ئىجگار كوشنده‌ى بارى پاشكوتووى
نه‌تسه‌وى ئىمه‌يه، شاعىر ده‌بينى كه‌ كچو كوپى وولاته‌كه‌ى نوقمى
نه‌زانى و نه‌خوينده‌وارى بووه‌و له‌مافى به‌نازادى خويندنه‌و نووسىنه‌و
بىروباوه‌ر ده‌رپه‌رین دووره‌ به‌شه‌و دابو نه‌رىتو جىلو به‌رگىو مۇسقىاو
هه‌له‌په‌ركى مىللى كوردى.. ئىزه‌وت كراوه، شاعىر دى، زىانى
نه‌خوينده‌وارى و كه‌لكو پايه‌ى زانسته‌مان به‌ ته‌عبىرىكى شاعىرانه‌و
وه‌ستايانه‌ له‌شيعه‌رى "عيلمو زانين" دا نىشان ده‌داو ده‌نووسى:

خەياللىكى نەكەن وەختو زەمانىكى ھەيە خوئىندىن
 لەبىشەكەرا زەمانى خوئىندىن تا كاتى تەلقىنە
 مەلۇن بۇ نىرو مىن فەرقى ھەيە، فەرموويەتى فەرزە
 لەسەر كولىلى مۇسلماننى چ مىن بىر وچ نىرىنە
 "ھەقىقىي" وەك نەزانىن ئاقەتە بۇ دىزو دىنپايە
 ھەقىقەت عىلمو زاننىن زىبى دىنياو زىومى دىنە^(۱)

ھەر بەۋەندە رانەۋەستادە، بەراۋىتى شىرىنو ھىمنىو لەسەرەخۇ ئە،
 مەسەلە لەگەل فىركارى قوتايىيان كەزمانى ھۇشيارىو پىنگەياندىو
 مىندالانى دۈرۈزە دووياتە دەكاتەۋە دەلى:

ئەي موعەللىم ئەي فەرىشتەي روى زەوى
 ئەي سەروشتو رىو رەوشتت مەغنىۋى
 تۇ نەبى مىندال خۇلن دىخولنىۋە
 لەو لەوى دىكوتىن بە مىستان ئەم لەوى
 بۇ بەيانى باشى دەرەسى بىچوان
 تا بەيانى بىچوان دالناكەۋى
 دارى خۇشى كەي بەبى تۇ دىتەبەر
 سەروى نازى، نەخلى بەزى نانەۋى
 خوئىندىنە ھۇي راپەرنى ھۇزەكان
 ھەر بەۋى خەلىكى زەۋى چوون بۇ جەۋى
 با ھەرنى تۇ بىن كەلىمەي كۆلنەمەر
 راپەر، تىكۆشە، باھەر سەركەۋى
 گىيانەكەم پەندى ھەقىقىي بىگرە گوتى
 تا بەفەريات بىن خوداى بەرزو نەۋى^(۱)

لاۋانەۋە پىياھەلدانى كۆچى دوايى شاعىرى نەتەۋەپەرستى كوردو
 تىكۆشەرى رىنگاى خەباتى رىزگارى كوردستان، خوالىخۇشبوو مامۇستا
 ھىمىن (۱۹۲۳ - ۱۹۸۶/۴/۱۸) دا بە شىعەرنىكى يازدە بەيىتى بەشدارى
 خەم دلتەنگى مردنەكەي كوردوۋە بەم دىرپانە زوخاۋى دلىو
 ھەلەرشتوۋە:

كەو و كوپ كوپ لەسەر بوندى چىيى شىن
 دىنالىنن لەشىنى مەرگى ھىن
 گولى باغى ئەدەب ژاكا لەناكاو
 بەبىن وى زەردە رەنگم وەك بەبىن من
 لەدوریت تازە دىخوش بىم مەحالە
 بە نەغمەى بولبولو قاسپەى كوئى من
 بەبىن تۆ جەرگى من سووتاو "ھىن"
 ئەمىن ئاوام، ئەتۆ چۆنى بەبىن من؟
 رەھىقان دل بىرەندارە "ھەقىقىى"
 ھەوای ئەو زامە داواكەم لەكى (۱۱) من

ئەلمانىا - ۱۹۸۹

ئاكام:

ئەم كۆرتە ھەوالدانىكى سەرەتايى بوو دەربارەى ھەقىقىى شاعىر. لىرەدا
 باسى ھەموو لايەنەكانى شىعەرى ئەم شاعىرە تاوتوو نەكراو،
 ئاواتەخوازەم لە داھاتوويەكى نەزىكدا بەرھەمى شىعەرى ئەم شاعىرە
 لەلايەن دۆستو لايەنگرانى شىعەرو ئەدەبىياتى كوردىيە بۆ باشتر
 ھەنەسەنداندنى ئاسۆيەكى لىكۆلىنەوھى فراوانى بۆ بىرەخسى:

پەراۋىز سەرچاۋىگان:

۱- شاعىرى پايمېرىز كورد پەرىزى ھەلەكتوتوى ئاۋچى موكىيان، ئەبۇلخەسەن سەيف القىسات، كوپى مىزا قاسىمى مامى پىشەوا قازى مەمەدى شەھىدو لە سانى ۱۸۷۸ ز لەشارى مەھاباد لەدايك بوو. لەتشرىنى ۱۹۴۶ بۇ دواجار چاۋى ئارامى لىكناۋ بەدە شەمەدەتى مەركى نۆشى و لاشە پىرۋىزى لەخانەقاي شىخى بورھان بەخاك سپاردراۋە.

پىاۋىكى زاناۋ رۇشنىپرو سىياسى كۆمەلەيتى و سۆفى بوو، ئەگەرچى بۇ خۇى لە بىنەمالەيەكى پۇشتەم تىزو تەسەل بوو، بەكارى مەكدارى و كشتوكالىيەرو ھۇگر بوو و لەم مەيدانەدا كەم كەس توانىويەتى دەسكەنەى لەدوۋ بكات، شاينى باسە، ھەمە ھوسىن سەيفى قازى شەھىد كوپى ئەم شاعىرەيە.

۲- شىخ ئەھمەدى سىرلاۋ (ھىسامى)، خزمىكى زۇر نىزكى قازى مەمەد بوو و براى دىكتۇر جەمادى قازى و مامى مەمەدى قازى نووسەر و مەركىراۋە. (۱۹۰۹-۱۹۹۸/۱/۱۲).

۳- شاعىرى بەراستى گوشراۋى ھاۋچەرخمانو سەر بە مالى قوتاخانەى شىعەرى دەۋلەتەندى كلاسكى كوردى، كامىلى ئىمامى زەمىبىلى لە سانى ۱۹۰۴ ھاتۇتە دونيا، لە ۱۸۹۸ لە تەمەنى ۸۵ سالىدا بارگەو بنەى بەرمە لاي يەزدانى پەرمەردىگار پىچايەۋە.

۴- باخچە: گوندىكە لە گوندەكانى (فەيزۇلا بەگى) و دەكەۋىتە ۲۴ كىلو مېترى رۇژەلاتى بۇكان.

۵- بۇ ژىنامەى شاعىر تەكايە بۇى بىروانە: دىۋانى ھەقىقىى چاپى دوۋەم، ناۋەندى بىلاۋكردنەۋەى فەرھەنگو ئەدەبى كوردى، ئىننتشاراتى سەلاھەدىنى ئەيۋى، ورمى ۱۹۸۸ و گۇفارى سىروى ژمارە: ۲ ھەمان دەزگاي چاۋ بىلاۋكردنەۋە.

۶- دىۋانى ھەقىقىى، چاپى دوۋەم، ھەمان سەرچاۋە ل: ۹۳-۹۴.

۷- دىۋانى ھەقىقىى، ھەمان سەرچاۋە ل: ۵۶-۵۷.

۸- دىۋانى ھەقىقىى، ھەمان سەرچاۋە ل: ۴۹

۹- دىۋانى ھەقىقىى، ھەمان سەرچاۋە ل: ۹۵

۱۰- دىۋانى ھەقىقىى، ھەمان سەرچاۋە ل: ۹۱-۹۲

۱۱- دىۋانى ھەقىقىى، ھەمان سەرچاۋە ل: ۱۹۰

* ھەقىقىى، لەشەۋى ۱۹۹۷/۱/۱۸ دا كۆچى دوايى كردد و لەشارى ئازىزى بۇكان بە خاك سپاردراۋە، گيانى شادىبى..

فائق بیگهس

۱۹۴۸-۱۹۰۵

فائق بيكەس

ديوانى شاعىرى نەمىرى كورد (بيكەس) ھاتە بىر دەستىمۇ خەرىكە خويندەنەۋى بووم، ئەم كىتەپ بە ھەلۋ كۆششى مامۇستا مەمەدى مەلا كەرىم كۆكرادەتەۋى سالى ۱۹۷۰ لە بەغدا لە چاپخانەى شەفىق چاپ كراۋە، پاش چاپوپيا خشاندىن خويندەنەۋى بابەتەكان ويست بەچەند وشەيك رىز لەم زاتە بزرگەۋارەى نەتەۋەكەمان بگرمو با قەلەمە شكاۋەكەم شتىكى لەسر بنووسم.

بيكەس ناۋى راستى فايەقە، كۆرى عەبدوللا بەگى كۆپى كاكە ھەما كۆپى ئەلىياسە قوۋچە. سەرنەۋى شىعەرى (بيكەس) ۵، لە سالى ۱۹۰۵ زدا لە گوندى سىتەك مەلەبەندى ناۋچەى شارباژىر كە (۳۰) سىر كىلۇمەتر لەسەروۋى خۇرەلاتى سەلىمانىيەۋىە لەدايك بوۋە. مالى باۋانى لە (قەلاچۋالان) ھە ھاتۇنەتە سەلىمانى، لە سالى (۱۹۱۱) د باۋكى بە كاروبارى دەۋلەت چوۋە بۇ خانەقەن لەۋىۋە بۇ بەغدا لە بەغداۋە دەنئىرئ بەدۋى خىزانەكەيا لەۋى نىشتەجى بوون. پاش ماۋەيك ئەۋان لە بەغدا بەجى دىلئى و -خۇى دەجى بۇ ئەستەمبول سالى (۱۹۲۹) لە (مەرەش) لە توركىيا چىراى ژىنى بۇ ئىجگار كۆزادەتەۋە. كاتى كە لە بەغدا بوون لە سالى ۱۹۱۷ دا لەبەر ھەزلىرى بى دەرامەتى، لە سالى ۱۹۱۸ دا لە بەغدا (حەبەخان) ناۋىك كا ھاۋسەرى ئەفسەرىكى خەلكى سەلىمانى بوۋە دەيانباتەۋە بۇ سەلىمانى بۇ لاي حاجى ئەمىنى مامى و لەبەر ئەۋەى بيكەس لاۋىكى ھۇشيار زىنگو تىگەيشتۋو بوۋە كاتى كە چۆتە قوتابخانە لە پۇلى سەيىھ، ۋەردەگىرى ئۇ تا سالى ۱۹۲۳ بەردەۋام دەبى، ھەمو سالىكى خويندەن بە پەلى يەكەم دەرچوۋە، ھەر لەو سالىدا لەسر قەسەى مامى دەست دەكاتەۋە بە خويندەن، لە قوتابخانەى (علمىيە) كىركوك ۋەردەگىرى لەۋى بۇى نالۋى خويندەن دىرئە پىدات. لە سالى ۱۹۲۴-۱۹۲۵ دا لە ((دار العلوم))، لەبەغدا دىرئە بە خويندەن دەدات، دىسانەۋە لەۋىش بۇ ناگونجى لەبەردەم بىزىۋى خۇى بخوينئى، لە سالى (۱۹۲۶-۱۹۲۷) دەگەرىتەۋە بۇ سەلىمانى كە تەنھا پۇلى يەكەمى ناۋەندى تيا بوۋە ناچار دەبى روى لىدەنئى، بيكەس لەزماندا غەربى و فارسى زانىۋە كەمىكىش شارھىزى لە ئىنگلىزىدا بوۋە، لە سالى ۱۹۲۸ دا بوۋە ب مامۇستاي (زانستى) و لەسەردەمى فەرمانرەۋايى شىخ مەحمۇدى مەزن (۱۸۸۲-۱۸۹۰-۱۹۵۶) دا مامۇستاي قوتابخانەى (مۆرتكە

بوو و پاشان دهگوزنرتهوه بؤ (تهويله). له سالی ۱۹۲۱دا میری نهو کاته له سمر کار لای دهبات به بیانوی نهوهی مرقینکی نیشتمانپهرورو بیروباوهری کوردایهتی لهناو کومه لانی خه لکی کوردستاندا بلاو دهکاتهوه.

له سالی ۱۹۴۱دا دهولت وهری دهگرتنهوه به ماموستاو تا کوتایی نهو سالهی که گیانی به خشی، له قهرداخ و سلیمانی و سورداش و ههله بجهدا بهوانه و تنهوه خه ریک بووه^(۱)

شيعری بیکهس شایانی لیکولنهوهیهکی وردهو پنیوستی بهوهیه به دریزئی له سهری بنووسری^(۲). بیکهس وهک رۆلهیهکی هوشیارو شاعیریکی کوردپهروهری دیار، که بۆخوی کاریکی بچووک نییهو کهسانی شارمزاو خامه رنگینی کارامهو لیها تووی دهوئی لهماوهی سالانی ته مهنی ژبانی شاعیریتی دا توانیویتی پلهو پایهیهکی نهدهی بهناوبانگی ههبن و شوینهاریکی گهروو زور پارچه شيعری بههیزو هونهرمه ندانهی بؤ به جئ هیشتووین.

شاعیری گهل:

یهکیک له نیشانهکانی شاعیری رهسهن لهوه دایه، له شيعرهکانیدا شتیکی وا دهبرئی بکهویته سهرزازی جهماوهر یا لهقازانچو بهرژوهندی نهواندا بئ باسو خواسیکی هیمانهی پیوه دیار بئو بهسهر کارهساتو تهقینهوهدا زال بیئت، یان بئ هه لچوونو سهرلیشیاواندن ناوینهیهکی بریقه داری رۆژی خوی بئو ناوهرۆکیکی پوختی ههبن که مرقی نهتهوه لهشوینی دهگهریتو لهکومه ل جوی نابنهوه، لههمان کاتیشدا بهرپهرچدانهوهیهکی شۆرشگیزانهی راستی ههموو ههرا ههراو بۆشی و درۆو دهلهسهی هیچو پوچو لهپئ لادهرانهیه که دوورن لهژبانی واقعو لهییری پیشکهوتنخولزانو له مهبهسته پوختهکان بهدهرنو لهسهر زهمینی واقع نهرهستان. نهه لهولاوه بوهستی، لهم لایهی کهشهوه بهره مێک خاوه نهکهی دهکا بهشاعیر بهره مکه که دهبن لهناخو ئارهزو و ویستی گهلهوه سهردهربیتنو ههستو خوشی راستهقیینهی گهل بؤ مرقهکانی نهه سهردهمه بخاته روو رهشو رووت و برسیهکانی نهه سهرزهویه پهروهرده بکا نهوجا بایه خیکی نهدهی ههیه، شاعیری شۆرشگیزی راستهقینه "لهپیناوی ساپنژکردنی زامهکاندا تن نهکوژی و خوشی تا چهند بۆی بلوئ نهو بیرانه بهکردهوه

شاخی رەنگاۋ رەنگى گۆيژە باعیشى كەيفى سەرۋەر
 ھەردەمە بەرگى ئەپۇشنى، گا سېى گا سەوزو سەور
 ۋەسلى قەسمى كورد ئەكەى تۆبەم ھەموو رەنگانەۋە
 رەنگى سەورت شاھىدە بۇ كورد كە قەمىكن جەسەور
 بەرگى بىن گەردى سەپىشت ديارە ۋا ھاۋار ئەكا
 قەسمى كورد دىل ساقى پاكىن مىللەتلىكن بىن قەسەور
 بەرگى سەوزىشت ئەلى ئەم خاكە ھەر شىناییىە
 پەرلە نەغلە دازو كانى، سەربەرزقو پەرلەنەور
 ئەى ۋەتەن شایانى فەخرى ۋاجبە مەدحت بىكەم
 دەرۋ بەردت عەينى گەۋەر خاكى خۇلت ۋەك بىلور

ۋەك دەزانىن بەشىعرى بەرزى نىشتەمانى ۋ خوشەۋىستى ۋ خاكى
 نەتەۋەپەردەرى ناۋى رۇيەۋە زۇر بەرەمى ئازايانەى بۇ گەل
 خاكەكەى تەرخان كەردەۋە، پىم ۋايە، ئەگەر دىسۇزى ۋ ئەمەكدارى ۋ
 خوشەۋىستى نىشتەمان ۋ نەتەۋەكەى نەبۋايە ئەۋ شىعرە گەۋەرە
 مەزنانەى تىشكى روۋناكى چاپپان نەدەدى ۋ بىكەسىش ئەۋ پاىە بەرزى
 ناۋ ۋاۋانگە زەلى نەدەۋە. ئەم شىعرەى راستىيەكە دەبىن لە پىش
 چاۋ بگىرى، بانگىكە بۇ ئازادى ۋ ئامانجى رىنى راستى ئاشكرا دەكا،
 نىشانەىە بىرى كۈنەپەرسىتى ۋ نەژادپەرسىتى رىشەكىش دەكا،
 بانگەنىشتىنكە بەپەرەۋەچۈۋى مەۋف ھۇشيار ۋ بىدار دەكاتەۋە
 ئاۋات ۋ ئاكام ۋ مەبەستى گەل سەردەخا. شایانى گۈتتە كاتى دانانى
 ئەم شىعرە دۋاى راپەرەنەكەى كانۋۋى دۋەمى سالى ۱۹۴۸ ى گەلانى
 عىراق بۋە.

دەرى ئازادى بە خوین ئاۋ نەدىن قەت بەرناگىرى
 سەربەخۋى بىن قىداكارى ئەبەد سەر ناگىرى

فاىەق بىكەس بە چامەيەكى ۋەك (۲۷) سالىە.. ناۋبانگىكى زۇرى پەيدا
 كەردەۋە مەرزى سەۋرى دۋەرى ۋولاتى شكاندەۋە ۋ خۋىشى بەكەردەۋە
 سەلماندۋەيتى. ئەم شىعرە لە رىنگاى ھەجۋى كاربەدەستىكى
 ئىنگىلىزىيەۋە ھىرشىكى ئازايانە دەباتە سەر ئىمپەريزىمى جىھانى ۋ

ھەموو داڭىر كەرانى گەلو نىشتەمان، كاتى بارى كورد لەژىبەر رەئىفى
 چەوسىنەرانى بەرىتانيا بە كۆلەمەرگى دەبىنى كاربەدەستەكەيش
 (مىجەر ئەدمۇنس) بوو رايۇتكارى كاربەدەستى ۋەزارەتى كارووبارى
 ناۋمو، لەسالىنى دواى جەنگى دوو مى جىھاندا بەبۇنەنى گەرانەوى
 بو بەرىتانيا، لەسالىمانى ئاھەنگىكى بۇ رىك دەخەن بىكەسى
 پالەوانىش خوشەوىستى نىشتەمانى ئازىزى دەى ھەژىنى ۋە ئوپەرى
 جۇشى ھەلدەستى ۋەم شىعرەى بەبى ترسو پەروا، بەبى ماستاۋ
 كوردن سەر شۇپكردن رووبەرووى ئەندمۇنس ۋە حكومەتە داتاشراۋەكى
 وتوو ۋەك نارنجۇك بەروويا تەقىمە ۋە كە ئەدمۇنس ئەم كاتە خۇى
 ھەموو شتىك بوو لەو سەردەمەدا كە دەلىم ترس لەكن مەرقى
 شۇپشگىر سىفەتى ترس لە ھەندا سوور بوون لەسەر بەرگى كوردنى
 شەرەفو خواست ۋە ئىرادەى مەسلەى جەماۋەرو سەرىستىدا گشت
 روو سەلبىيەكانى پوچ دەبنەمو ۋەبىتە قەلايەكى سەخت، يان
 ھىزىكى كارىگەر لەمەيدانى خەبات كوردن بو پاشەپۇژىكى ئازادو
 بەختيارتردا. قەسىدەكە ھەمووى تووپەى ۋە بىزارى دەردەپى ۋە پەردەى
 بىشەرمى ۋە بى ئابرووى لەرووى دوزمنى مل ھوپو چاۋچىنۇكەكانى
 ھەلدەمالى. لەم قەسىدە شىرىنە پەر لە ھەست ۋە خوشەوىستىيەى
 ھونەر مەندى رەندو قەلەندەر (بىكەس) ئىستاش خوينەر بە
 خويندەنەوى رەجمەت دەنپىر كە ۋەكو بەرەمىكى بەرز جىنگاى
 خوشەوىستى لەدلى كۆمەلانى خەلكىدا گرتوو، شاعىر لەم شىعرەيدا
 ۋىنەى تەۋاى راستەقىنەى ھەست ۋە تاسەى دەروونى دەگرى ۋە زىكەى
 لى ھەلدەستىت ۋە پەر بە دەم ھاۋار دەكات ۋە دەلى:

بىستى ھەوت سالا مەن رەنجبەرى تۆم
 بە نازو ئاۋو جەلو بەرگى خۇم
 خزمەتم كەردى لە ئىرانو رۆم
 لە پىناۋى توشكاۋە ئەستۆم
 كەچى ھىشتا ھەردىلو رەنجەرۆم
 گەناھم چى بوو بەم دەردەت بىردم؟!
 بۇچى بەناھەق ۋە سووكت كىردم!
 بىستى ھەوت سالا تالە ژيانم
 لەژىر دەستى تۆزۇر پەرىشانم

له ئىنسان ناچم، عەينى ھەيوانم
 كەي رزگار ئەبم مالى ويرانم
 وا بە خۆت ئەلنيت (ھامى) گەلەم
 گوناھم چى بوو بەم نەرمەت بردم!
 بۆچى بەناھەق وا سووكت كردم!
 بىستەر ھەوت سالە دلم لىت پرە
 ئەحوالم بەدەست تۆرە زۆر شەرە
 ھەد بەلەين بەدى لەلای من ترە
 بەسىيەتى ئىتر ئەم وەرە - وەرە
 نۆكەرىت ناكەم وركم ھەلەرە
 گوناھم چى بوو بەم نەرمەت بردم!
 بۆچى بەناھەق وا سووكت كردم!

پارچە شیعەرى (قەومى كورد)... كە بەبۆنەى ھاتنەوێ لاشەى چوار
 ئەفسەرە قارەمانەكانمانەوێ بۆ سلێمانى لە ساڵى ١٩٤٧ دا وتراوێ كە
 لەبەغدا لەلایەن رژىمى نەگرىسو چەپەلو دابىراوى تەختى
 پاشايەتییەرە بەپەتاکران، ئەم چەند دێرە دەنگو ھاوارى شۆرە سوارو
 شاعیریكى شۆرشگێرى نەتەرەكەمانە كە بە ھەناسەییەكى پاكو
 بزۆینەرى وێژدانو ھەستى مەزۇفانەییەرە لەبابەت ئەو رۆژگارە رەشەرە
 دەوێو بە ئەستانىكى جوانو وردەرە خوستوونى دێرى شیعەرەرە.
 ئەوێ شایانى باس بن شاعیر بێرە ھەستى خوێ لە قالبى شیعەردا بە
 زمانىكى سادەو بێگىرئو گۆل داڤشتووێ تا خەلكە ساكارو رەشو
 رووتەكان سوودى تەواوى ئى ببینن، ئەى وىستووێ گونگرو خوینەر
 بەدەست مەبەستو ماناكانییەرە ماندووین. چونكە مەبەستى شاعیر
 زیاتر لایەنگیری ئایدۆلۆژییەو بارى دوو كەوتووێو پلەى روشنبیری
 ئەو دەمەى گەلەكەى ھەلدەسەنگینن. لەم دوو تاكەى بەرھەودا لە
 مەزۇفى ھەلپەرست (ئىنتیھازى) و بى سەفەت دەوێ ئەو كەسانەى كە بۆ
 قازانج سوودى تايبەتى خوێان تى دەكوژن، بە مەرجىك وركو
 گیرفانى خوێان پرېكەن، "ئەز بازى شۆڤاوى خۆش دەوێ"
 مەسەلەيكى راستە لەگەل مەپان لەشینو لەشایى گورگان چۆپى
 كێشن.

به ختیار زیومر

۱۹۵۲-۱۹۰۸

به ختيار زينوهر

ويستم رستنيك سهرنجو بېروپاي هژارانهم به يهك دوو زاراوه ي
راچه نيوي كوردانه سه بارهت ژيانو كيپي خهرمانه ديواني به چاپ
نهگه يشتوي شاعيريكي له ياد چوي كورد تاودهم به مه به ستو نيازي
خزمه تگوزاري نه ده ي كوردو به ته ماشاكردي چاوي بينمري هيزاي نه
روژگارو نه وي نوئي پي گه شبيته وه كه پيم وايه تا دهر خستني نه
سهره هودايه له هه ميزي گهرمي گوڤارانو روژنامه دوور بووه به كه لك
وهرگرتم له شوعله ي كتيبي "كارواني شيعري نوئي، كوردي" كاكه ي
فله احيشه وه.

نهو شاعيره پشت گوئ نراوو ويژل كراوو خانه دانه كه ناوي له بهر هه ي
بلاوتره به هه موو ناقارو كه لو كولينيكي كوردستان به گشتي و
ناوچه ي سليمني به تايبه تي گه يشتووه به له قه به "به ختيار زينوهر"
ناسراوه^(۱).

ناوي راستي خوئي "فائق" كوړي شاعيري پايه به رزو يه كه م
سرودنووسي كورد ماموستا مه لا عه بدولل زينوهر كوړي محمه د
نه فهندي كوړي مه لا ره سوول كوړي مه لا حسي نه.

گه شتي ژياني؛

به ختيار به گوڼره ي نووسيني خوئي سالي ۱۹۰۸ ي زايين^(۲) له
بنه ماله يه كي ناييني و شيعرو نه ددب دوست له دايك بووه له گهره كي
"كاني ناسكان" ي شاري سليمني پيي نايه سهر ته ختي زهوي، وهك
گشت ميژدمندالاني نهو دهمو چاخه، له سهره تاي ته مه ني ژيانيدا
نراوه ته قوتا بخانه ي خو مانه (حوجره) و پاشان قوتا بخانه ي ره سم ي و
پولي شه شه مي به را يي ترواو كرده وه. نهو چا چوته به غذاو دهره ي برين
پيچي نازده لاني بينيووه له سهر نهو نيشه دامه زراوه. شارو ديها ته كاني
ههرمي سليمني و ههولير گه راوه بؤ ماوه يه كيش له (پردي) - نالتوون
كوړي) بووه، سالي ۱۹۴۶ كه فيرگه ي نيواران له سليمني كرايه وه،
به ختيار بي گوڼدانه پله و پايه ي كومه لايه تي و شاعيري ده بي به
قوتا بي يه كي نهو قوتا بخانه يه و له سالي ۱۹۴۸ دا كارنامه ي سيني
ناوهندي تيدا وهرده گرنت.

به ختيار هر له شكلي و كاليدا نه خوشي ميشك (اعصاب) ي بووه. به
تايبه تي سالي ۱۹۴۸ به هوي دوعا خوازي باوكي (۱۸۷۵-۱۹۴۸) يه وه

که له دهست پیره ژنی فهاد کوژی نه کونه دنیا یه دا رزگار هاتو بوو به میوانیکی نازداری قهبرساتانی (گردی جوگا) له سلیمانی، نیجگار به دهستی نه خوشی یه که یوه له ناو پیریشانی و هیلاکسی و گرفتاریدا ده تلایه وه و تووشی خه مو په ژاره یه کی نه ستور هاتو دنیای له بهر چاو تاریکو رهش کردبوو، که چی به پیچه وانه له شیهره کانی دا هومیندو بهر چاو روونی و دواړوژی روون دیاره.

له به غذا عه مه لیاتی میثکیان کردووه و کاسه ی سهریان هه لگرتووه، دواي شهش مانگ، له روژی ۳۱ کانونوی یه که می ۱۹۵۲ له ته مه نی چلو چوار سالی دا توامری ژبانی پیچایه وه و مرگ دهستی نایه بینو و گولی ته مه نی ژاکانو هه لومران. داخو غه مو خه فته تیکی زلی خسته نیو دلی نه دهب دؤستو نیشتمان په روه روه کانی نه ته وه که مان به تایبته دهروونی شاعیرو نووسرانو دؤستانو هه فالانی. مردنی به اختیار، نه مییش وه کمرگی کتو پری نووسرانو به هر مه مندانی دیکه ی کورد زبانی خوی گه یاند.

له گه ل نه مراندا گیانی پاکي به په روه رده گاری خوی له گوږخانه ی (گردی جوگا) له سلیمانی، له ته نیشته باوکی یوه به خاک سپاردرا. (۳). نه وه ی شایسته ی گوتنو نووسینه شاعیر مان هه له مندالیه وه له بینایی چاو یکی بن بهش بووه، دوو سال پینش له دنیا دهر چوونی زه ماوه ندی ساز کردووه و بن نه وه سهری ناوه ته وه (۴). له ماوه که مه ی ته مه نی ژبانی پر له ناسوژی و دهر ده سهریدا هینده ی توانی بیستی و له باریدا بوو و بوو بوی ره خسابی له نه رکی سهرشانی خوی سستی نه نواندوه.

به اختیار شاعیری کی به ده سه لاتی دنیای نه ده بی بووه، خزه ته تیکی به نرخ و هیژای میله ته و گه نجینه ی نه ده بی کوردی کردووه، بهو دیوانه شیهریه ی لاهه په یه کی گهشی له میژووی کومه لو مروفایه تی بو خوی توامار کردووه.

به اختیار زیور، جوانیکی خوږه وشت بهر زو په سهند بووه، هه میشه چاوی له بهر هی خواو به نیقاعه ته و مروف دؤست بووه، قورنان خوینو نویژو رزوگری کی پاک بووه، یه زدانی گهر وه گرانو نه مر به میهره بانی خوی چاکه ی کرده وه بده ته وه و بیپاریزی.

له مه پیدانی خه باتی نه ته وایه تی و جولانه وه ی رزگار یخوازی گه له که شیدا دریغی نه کردووه. یه کی که له ریزی پینشکه و تنخوازه کانی کورد، شاعیرو

خباتکمریکي چالاکو نه ترس بووه، له کورنۍ تیکوستانو سیاسه تی
حیزی (پ- د- ک) کاری کړدووه.

بهره می:

به اختیار زیږوم، به پنی دیوانه دهستخه ته کی خوی بهرهمی
شیرنووسینی کړدووه به دوو جوړ یا دوو به شهووه: پله یی کهم- له
۱۵ نه یلوولی سالی ۱۹۲۵ تا ۱۵ مارتی ۱۹۲۸ شیرنی گوتووه، پله یی
دووم- پاش وازه نانیکی دوورو دریز ۹ سالو ۱۰ مانگ شاعر بڼ
نوهی له سونگه یی نو وه ستانه بدوی، له ۲ ی ته مموزی سالی ۱۹۳۸
ی میلادیوه دهست به شیرنووسین دهکاتوه تا ۲۰ ی نه یلوولی
۱۹۵۰، دواپی تنگو چله می نه خوشی یه که ی تینی بو دینی و پرستی
پی ناهیلن. له دنیا ی چیروک نووسینیشدا به چه شنی نه حمده موختار
جاف، تاقه یه ک چیروک نووسیوه وک نه ویش مه بهستی راسته وخو
ره خنه گرتن بووه له کومه ل، به تایبه تی له لایه نانه وه که پتر
په یوه ندیان به شخسی خویه وه هه بووه کاریان کړدو ته سر هه ستو
بیرو هوشی. به لام له شیوه دا زیاتر په پرهوی چیروک که ی جه میل سانی
کړدووه، چونکه نه می ش نه ک به خوی، به لکو لریگه ی خه یالیکه وه
رو د او ده کانی چیروک که ده گیرته وه^(۴).

نابی نه وه شمان له یاد بچیت، به اختیار شارمزی و پرشتی و هر گیرانی
به سر زمانه کانی عره بی و فارسی دا هه بووه. شش شیرنی عره بی
له پارچه کانی جه میل سیدی زه هاوی و محمه د به هجه ته نه سیری
نه حمده شوقی و کامیل گیلانی به شیر گورپوه ته سر زمانی شیرینی
کور دی و پینج خشته کیه کی له سر غه زه لیک کی حافزی شیرازی (۴) -
۱۳۹۱) ته خمیس کړدووه^(۵).

ریبازی شیرگو تنی به اختیار زیږوم

به اختیار زیږوم له هوه ل دهست پیکردنی کاری نه ده پیدا به شینوازی
کلاسیکی کونو له ته مهنی حه قده سالییه وه شیرنی وتووه که
ده گیرته وه بو سالی ۱۹۲۵ واته: هاوړنی شاعرانی نو دهورو چهره
بووه، نو شاعرانه ی که له دهست پیکردنی شیر نووسینانه وه له سر
ریو شوینو کمره سته ی دهر برینو شیوه ی کلاسیکی زمانی شیریان
پژاوه.

هەر خوڤنهړنك يان هەر كهسنيك بهوردی له دیوانه به جني ماوړی
 دهستونووسهكی شاعیر تن هملېواننې بوی دهردهكوي كهجن پهجنه
 لهژر كارتنكردنی رېبازی زېموری باوكی به قابلوی شيعرهكانيهو
 دياره، به تايبته له سرود داناندا چونكه (زېمور) جگه لهوړی كه
 شاعیريكي بالادهمستی كلاسيكي بوو، زانايهكي ئايینی و زانست خوازو
 كوږ گهرمكر بوو. بهچكه سوڼه لهسهریهتی مله فیږبې، نهوۀ تا
 بهختیار لهیهكم پلهی شيعر نووسینو لهمهیدانی شيعری - غهزل -
 دلداري و خوښووستیدا لهسهر پهیره وکردنی شيعری كلاسيكي
 دمېوات. هم پارچه وینهی زمانو شيعر نووسینتی:

بڼ شوق قه مړ وختی كه هملدی لهمیلا
 مؤمنكه لهچاو حوسنی روخی دولېږی والا
 شینتی لهبی توم، ویلمو مهجنوونی بیابان
 پهروانه دڼ، ویله بهدوی دیدی كال
 لهم رنگهیی پر تابو غما فائیلی زېمور
 سوواتانه، بهشی مړنه، حیسهیی لهمالالا^(۷)

بههلدوانهوه سروبڼ کردنی لاپه شيعرهكاني نهو راستنیهمان بڼ
 روڼ دهېتسهوه كه بهختیار زېمور بهیهكېك لهشاعیره هلكهوتوو
 نیشتمانپهرومهرهكاني سهردهمی خوی دهرمیدردی، شینوازو شهقلی
 شيعر نووسینی بریتییه له: دلداري، كوردایهتی، وسف، كومهلایهتی،
 زانست پهرومړی، ناموزگاری، سرود بڼ منالان، بهرنگاربوونهوهی
 بیروبوچوونی خرافیاتو پړو پوچ.

لهبهشی شيعری نیشتمانی و سوژی كوردایهتیهوه بهختیار زېمور به
 هستو گیانیكي خاویزو بیگهردوه زور بهرمو تینو توانای خوی لهم
 شارپیهدا تهرخان كړدوه، ههنگاوی باشی ناوه لهبهر چاوخستنی
 نمونهی راستی ژبان. دیوانهكی بهر له همر شتیكي ديكه زیاتر بهم
 نارمزو شوقه پاكهوه شهپول دودات.

فهرمون سهری شيعری (میللهتیك) بكن كه به تهلی هستی بهرزی
 شاعیرانهی نویسیوهو دهلی:

مېلله تنك هيوای بهرزی ژيان بڼ
 تينوي نازادی و دیلی زه مان بڼ
 بهندی و هه ژاری زور لاگران بڼ
 هینزی مردانه ی که هاته گمردون
 و هک نه توم زه مین دینیته جونبوش^(۱)

شیعرى ئەم پلەى دواییەى بەختیار، بە بەرگی رهش بینى و وره بهردان
 نهرازان دۆتەو له دهريای ئازارو شین و گریانو هه نسك رشتندا غەرق
 نه بووه. بە پینچهوانه بهرو و پینش چوون له ناو سەرجه می شیعرهکانى
 ئەم پلەیهى شاعیردا دیاره، ورده ورده کهوتە گۆرینی شیوه و ناوهروکی
 شیعرى کوردی بهرو ههوارى ریا لیزم، بهم چهشنه وهک کوردیکى
 کۆلنه دهرو جهر بهزه دهچینه کۆپى خهبات و قهله می بهههق و
 نازادى پهرستى هه لدهگرى و شیعر بۆ دواوژى ژيان و کامه رانیى
 ئاپۆره ی گهل و خاکه که ی دهنووستى:

ئەمهوى عالەم تینبگه یه نم
 بیرى نوئى له ناو کورددا ئەچینم
 رهگى بیرى کۆن له بن بهرینم
 ده سیسه ی ناپاک
 ده نیته ناو خاک
 ئاواتى دوژمن
 بهردینم له بن
 نامهوى بژى کۆنه پهرستى
 ئاو ئەدهم به خوین گولی سهر بهستى
 پیم قوت ناسرئ دیلى و ژیر بهستى
 به دهنگى دلیر
 وهک بێچووه شیر
 هاو له کهم من
 بهروخى دوژمن^(۱)

له سهالهکانى چل به دواوه بهختیار زور به هوشیارى و ژیرانه رووى
 کردۆتەوه مهلبهندى پاراوى و دهوله مهنه کردنى زمانه شیعرى یه که ی،

نوموندهی که له عۆدهی هاتینی له وشه‌ی عه‌ره‌بی و فارسی که‌م کردۆته‌وه. ئهم پێشکه‌وتنۆ گۆرانه ته‌واو به به‌ره‌می دوا‌ی چله‌کانه‌وه روونۆ ناشکرایه. به‌وێنه به‌وانه: پارچه‌کانی مامۆستای دڵسۆز ۲۶-۲-۱۹۴۷ و تاری کوردیک ۲۱-۸-۱۹۴۷، به‌سته‌ی جوتیار ۹-۱۲-۱۹۴۷، میلله‌تیک ۹-۲-۱۹۴۸^(۱). هه‌ر وه‌ک وتمان له‌باره‌ی گۆڕینۆ نوێ بوونه‌وه‌ی بابته‌ی شیعرۆ و جوۆری دهربرینۆ ناوه‌روکۆ کێشۆ شیعره‌کانیشیۆه ئهم سه‌رکه‌وتنۆ نوێخوازیه به‌ روخساری شیعره‌کانیوه به‌دی ده‌کری، خوێنه‌ر هه‌ست ده‌کات که به‌ سه‌لیقه‌ی وردو دهربرینی هه‌سته‌ی ژیرانه‌یه‌وه به‌ره‌و هه‌واره‌ی ریا‌لیزمی شوپ‌شگێڕانه بوته‌وه‌و تیکه‌لی زه‌حمه‌تکارو به‌ره‌نگاری کورد بووه‌و بۆ ئه‌وان خه‌ریکی نووسینی به‌ره‌می ئازایانه‌یه، شیعرۆ دهمو راویژر خوۆشی به‌ختیار زیۆمر پڕیه له ئامۆژگاری به‌سوودو ری نیشاندانی به‌که‌ک. به‌سه‌رهاتی جه‌ماوه‌ری زۆر ئی‌کراوۆ سته‌مدیده‌ی نه‌ته‌وه‌ی بی دهره‌تانی کوردو کاره‌ساتی خوێناو‌ی میژووی کوردستانمان دینیته‌وه‌ بیو ئی نزیک ده‌خاته‌وه تا به‌هینۆ گوری مه‌ردانه‌ی خو‌مان باسکی ئی هه‌م‌ئالین.

بارزان^(۱)

ئهو جۆی به‌ خوۆشه‌ی ناوی به‌رزانه
مه‌لعه‌ندی کوردو جیی سه‌ربه‌رزانه
قه‌لای کوردی زمان
چاوی نیشتمان
بۆ کورد پش‌تیوان
خوێنی بیگانه‌ی تیدا هه‌رزانه

(۲)

ئهو دڵ پا‌کانه فه‌خری و لاتن
بۆ به‌رزایی ئی‌مه زۆر به‌ ئاواتن
به‌مالو به‌سه‌ر
به‌خوێنی جگه‌ر گشت بوونه سه‌نگه‌ر
بۆ سه‌ربه‌سته‌ی کورد زۆر به‌ ئه‌باتن

(۳)

چه‌ند جار هه‌ستاون به‌رامبه‌ر دوژمن

شەریان کردوہ تیکرا پیاوژن
 لەشەردا پسیژ
 کوردی سلاح شۆڤ^(۱۲)
 دۆژمنیان چاوشۆڤ
 کۆلیان نەداوہ لەرێی سەرکەوتن
 (۴)

ئەي خوێن پاکانی خاکی کوردستان
 سێڤی مەکن بۆ خێلی بارزان
 لەمەر کۆنییەن
 لەرقی دۆژمن
 قەسریان بگرن
 چونکە بۆ ئێمە بوونە پشتیوان^(۱۳)

لەوسەو پیاوہ لگوتندا بە من وایە لەشاعیرانی دیکە کەمتر نەبووہ. بێوانە دیمەنی مەمەرەنگی شەنگو شۆخی پارچەي "پیرەمەگروون" بە راستی زۆر چاک دەسەلاتو توانای شیعو شارەزایی شاعیرمان بۆ دەردەخات کە چۆن لەسروشتی خۆرسک وردبۆتەوہ، هەتا بلیت تەبیعیەتی فرەجوانو ناسکو بالای لەسروودی "پیرەمەگروون" دا بۆ ھاتوہ، شیوہی ئەم ھونەرەو وەسفە بەرزەي گەیاننۆتە ئەرپەي سەرکەوتووی و جوانی لە ئەدەبیاتی کوردی دا، لە پال ئەمەشدا بە ھاوارێکی پڕ لە ھەستی خوشەویستی و ولاتخوازی و وریایی یەوہ دەیموێ لایەنی نازادینخوازانەي ناشکرا بکات.

پیرەمەگروون موقەددەسی
 نۆستی دایمی کوردی
 بەر مەنزەرەي شیرینەو
 دایمی سەد نەوع لەردی
 قامەتی بەرز ی تۆ
 دامەنی سەوزی تۆ
 نیشانەو رەمزی تۆ
 باعیسە لەبۆ ئەھڤیشتنی میحەن^(۱۴)

دوا و تەم ئەگەر بە چاویکی ورد سەیری دیوانە شیعریەکی ئەم شاعیرە
پیشکەوتنخوازە بگەین زۆر باری سەرنجی زانستی و رووناکبیری
شاعیرمان بۆ روون دەبیتمەو.

پەراویز:

۱- شاعیر پیش ناوی بەختیار نازناوی (سەرکەوتوو) بوو کە گۆڕینی
فاتیقە.

۲- لە دەستنۆسینکدا بەختیار سالی ۱۹۰۸ ی ز بە میژووی لەداک
بوونی خۆی داناوه.

۳- لەسەردەمی فەرمانڕەوایی نازەرەوای ئینگلیزمکاندا لە سلیمانی مالی
مەلا عەبدوللای باوکی بەختیار زیوەر دەپشکنو دەست بۆ
کتیبخانەکی درێژ دەکەنو هەرچی دەستنۆس هەیه بە تالانی دەبن.
مەلا عەبدوللای بەم کارەساتە زۆر نێگەران دەبن، بەختیاری کوپی کە
ئەمە دەبیستنی خوشبەختانە بەهائای باوکی دێو دەلێ: بابە موژدەت
دەمی، ئارام بە، هەموو شیعرەکانتم لەبەرە قەول بێ هەر ئیستای بۆتی
دەنۆسمەو.

۴- بۆ کورتەیی ژیاانامەیی شاعیر سوود لە کتیبی "کاروانی شیعری
نوێی کوردی" کاکەیی فەلاح وەرگیراوه، چاپخانەو بڵاوکردنەوی کوپی
زانپاری کورد، بەرگی یەکەم، بەغداد، ۱۹۷۸.

۵- حسەین عارف (چیرۆکی هونەری کوردی ۱۹۲۵- ۱۹۶۰) بەغداد،
چاپخانەیی دار الحریه، ۱۹۷۷، لاپەرە ۸۴-۸۵.

۶- بڕوانە: دەستنۆوسی شاعیر، مەبەست لە دەستنۆوس ئەو نێه کە
بەدەست و خەتی شاعیر خۆی نووسرايیتەو، بەلکو دەستاو دەستی پێ
کراوه.

۷- دەستنۆوس، دەستخەتەکە بەشیۆه نووسی عەرەبی نووسرا بوو.
ئێمە هیئانامە سەر رینۆوسی باوی روژ.

۸- دەستنۆوس.

۹- دەستنۆوس.

۱۰- بەختیار کە لە روژی ۳ی تەمموزی سالی ۱۹۳۸ دا دەستی بە
شیعر نووسین کردووە یاسایەکی جوانو پەسەندی بۆ خۆی رهچاو
کردووه بەوێ هەر شیعرێکی وتبێ روژو مانگو سالو شونێهکی

لەسەر دیاری کردوو، کە ئەمەش چۆنیەتی گۆپانی ژبانی ئەدەبیی شاعیرەکەمان بۆ ئاسان دەکاتەوه.

۱۱- بۆ یەکەم جار ئەم شیعەرە بەختیارم لە گۆفاری "هەلۆست" ی ژمارە (۵)، خولی دووهم، ۱۹۹۰ دا بلاوکردۆتەوه، ئەوەش پێویستە بڵێم، شیعەرەکه خۆی لە دەستنووسەکەدا بێ ناوێشانە، من خۆم ئەو ناوێشانەم بۆ نووسیوه.

۱۲- سلاخشور: کۆلنەدەر، خەباتگیر.

۱۳- دەستنووس، ئەم شیعەرە چەندان دانە شیعەری دیکە ی شاعیر، لەدیوانە چاپکراوەکە ی سالی ۱۹۸۹ بۆلۆنەکراوونەتەوهو بەر دیوولۆکە ی سانسۆری رژیم کەوتوو،.

۱۴- دەستنووس، کاتی خۆی هەندێ شیعەری شاعیر لەگۆفاری کتێبی قوتابخانە رەمسیەکاندا بلاوکراوونەتەوه، لەبەر ئەو ئیمە پشتمان بە دەستنووسی شاعیر بەستوو بە پێویستمان نەزانی ئیشارە بۆ جینگەیهکی تر بکەین.

شاعیری بارزان

دوای ۲۸ سال، به سهر کۆچی دوایی شاعیری جوانه مرگی ناشتیخوازو کوردپهرومرو نوێکارو لهش به ئازارو بێ ریا بهختیار زێمەر (۱۹۰۸-۱۹۵۲)، بهمهاله کهی سهرحه می شاعیرهکانی شاعیریان له دیوانینکی ۲۳۲ لاپهڕهیی قهواره بهتالدا کۆکردوتهومو سالی ۱۹۸۹ دهزگای روشنبیریو بلاوکردنهوهی کوردی چاپو بلاوی کردوتهوه.

ئهوهی شیاوی باسه ئهوهیه، یهکن له شاعیره شوێشگێڕانهی بهختیار که بۆگهلی کۆلنهدهری کوردو لهپهسنی ئازایی شهپکهڕانی خێلی دوژمن تهزینی "بارزان" نوسرابوو شاعیری "بارزان"ه. دیومزه می سانسۆری رژی می شوێینی عهقلهق -تکریتی دوژمن به کورد، رێگهی نهداوه لهگهڵ چهند دانه شاعیری دی بهختیار له دیوانهکهیدا رووناکی ببیننو جێیان بیهتهوه.

ئهه کاره بێ ئهدهبی رژی می بۆرژوازی عێراقی داگیرکه وهنه بێ ههر بۆ دیوانی شاعیری ناوبراو ئههنجامی دابن، بهلکو بهرامبه به شاعیری میژوویی، سیاسی، کۆمهلایهتی که ههنگاوی میژوویی پڕ خۆنازیو دواپۆژی بووکی رازاوهی کوردستان دهنهخشینی چاوی بهرای نییه.. ههرهتر لهکاتی چاپکردنی دیوانهکانی شاعیری کورد کامهران موکریشدا (۱۹۲۷-۱۹۸۶) چهپکێک له شاعیره سیاسی و ههماسی و شوێشگێڕهکانی که له سالانی شوێشی مهزنی ئهیلوول ببوونه ویردی سهه زمانی خهڵکی نیشتمانیپهرومرو کوردو لای کون له جگه نهبووی خوین گهرمو جگهرهسۆزی رێگهی خهباتو خۆبهختکهرو ئازادی، دیوهلۆکهی سانسۆری دهسهلاتدارانی پهتو سێدارهی بهغدا نهیهیشت له دیوانهکهی سالی ۱۹۸۷ دا چاپ بکرینهوه.

لهبهه ئهوهی ئهه شاعیره بههرهه بهختیار زێمەر له ئاکامی ههلو مهرجینکی میژوویی و پڕ لهکارهساتی وولاتهکان لهدایک بووو ژانو ئازارو هیواو ئاواتو رێبازی میژوویی واقعیی خهباتی گهلهکهمانی به راستگویی نیشاندادهو لهبهه چاپوگرتوه.

لهپادی ۲۸ ساله کۆچی دوایی بهختیار زێمهری شاعیری ناسک خهیاڵو بهکوێراییی چاوی ناحهزانی شاعیری خوینو خهباتی کوردی، شاعیری سروودی نیشتمانی "باروان" چاپو بلاو دهکهینهوه.

(۱)

ئەر جىيە خوشەى ناۋى بارزانە
مەلبەندى كوردو جىيى سەربەرزانە
قەلەۋى كوردىزمان
چاۋى نىشتىمان
بۇ كورد بىشتىۋان
خوينى بىگانەى تىدا ھەرزانە

(۲)

ئەر (دال) پاكانە قەخرى وولاتن
بۇ بەرزى ئىمە زۇر بە ئاۋاتن
بەمالو بەسەر
بە خوينى جگەر
گىشت بوۈنە سەنگەر
بۇ سەربەستى كورد زۇر بە سوباتن

(۳)

چەند جار ھەستاۋن بەرامبەر دوژمن
شەرىيان كوردوۋە تىكرا پىياۋوژن
لەشەرا پىسپۇر
كوردى سىلاح شۇر^(۱)
دوژمنان چاۋشۇر
كۆلىيان نەداۋە لەرىى سەركەۋتن

(۴)

ئەى خوين پاكانى خاكى كوردستان
دەرقى مەكەن بۇ خىلى بارزان
لە ھەر كۆيىبەن
لەرقى دوژمن
قەدرىيان بگرن
چۈنكە بۇ ئىمە بوۈنە بىشتىۋان

^(۱) سىلاح شۇر: كۆلەنەر، خەباتكەر، نەبەر.

فانی

۱۹۷۳-۱۹۱۰

ئاوردانە ۋە يەك لە ژيان و شيعرەكانى فانى

كورد خاوەنى گەلىك تىكۆشەرو شاعىرو ئەدىبو ھونەرماندى لىھاتوو بوو كە خزمەتلىكى گەورەيان بە نەتەرەكەيان و بەزمانو ئەدەبو كولتورى كوردى كردوو، يەكێك لەو شاعىرو مۆقە بەئەمەكو ماندوونەناسو ئاشتىخوازەنى رىنگاى ئازادى مەيدانى ئەدەبىياز مامەند ئاغای فانییە، كە چ بە شیعرو چ بە كردار نازايانە دژى رژىمى داگیركەرو بزاڤى خێلەكى رووبەرپوو بۆتەرەو بەگژياندا چووو سەرچەمى شيعرەكانى فانى شاھىتى ئەم راستىيەن.

حاجى قادى كۆڤى (١٨١٦-١٨٩٧) يەكەم دانەرى بەردى بناغەى شيعرى نىشتەمانى و كۆمەلايەتى كوردیيە، دواى ئەو شاعىرانى دىكەى وەك مەلای گەورەى كۆڤە، ئەحمەد موختار جاف، ئەسیرى، قانع بێكەسو ھىمن... تاد لەسەر ھەمان رىبازى مامۆستاكەيان رۆشتوونو پەرەيان بەم رىبازەى شيعرى كوردى داو.

مەبەستى سەرەكى شاعىرانى سەر بەم رىبازەو قوتابخانەيە تەنیا دەرپرەنى ناوەرۆكو ھوشياركردنەوى خەلىكى رەشو رووتو ستەملىكراوى كورد بوو. فانییش لەسەر ھەمان رىبازى حاجى قادى لەتەك شاعىرانى سەردەمى خۆى، وەك شاعىرىكى بەتواناى شوێشگێژ بەردەوام بوو.

فانى گىيە؟

ناوى راستى مامەند ئاغای كۆپى رەسول ئاغايەو لەھۆزى ميراودەو پشدرە. بە مامەند ئاغای قايمقام ناسراو چونكە باوكى لەسەردەمى توركدا قايمقامى قەزای چەمچەمال بوو، بىجگە لەم نازناو، لەشيعرو ئەدەبىياتى كوردییدا بە (فانى) ناسراو.

فانی له سالی ۱۹۱۰ له ئاویسی (مەرگه) ی ناوچهی قه‌لادزی، مه‌لبه‌ندی به‌یتو جه‌یراتو به‌سته‌ی ره‌سه‌نی کورده‌واری له‌دایک بووه.

فانی وه‌ک هه‌موو شاعیرانی کلاسیکی کورد له‌ مزگه‌وتو ناوه‌نده ئاینیه‌کان، که ئه‌وکاته تاکه سه‌رچاوه‌ی زانی‌نو خویندن بوون، خویندوو‌یه‌تی و ئاشنای ئه‌ده‌بیاتو زمانی عه‌ره‌بی، فارسی و تورکی بووه، له‌ سالی ۱۹۵۷ دا کراوه‌ته سه‌رۆکی شاره‌وانی مەرگه‌و له‌ سالی ۱۹۶۴ دا ده‌ستی له‌کاره‌که‌ی کیشاوه‌ته‌وه.

فانی له ۳-۱-۱۹۷۳ دا هه‌ر له‌دینی مەرگه‌ کۆچی دوا‌یی کردو دوا‌ی خۆی یانزه‌ نه‌وه‌ی به‌جیه‌شتوون، شه‌ش کۆی: سه‌لیم، محه‌مه‌د، نه‌نهر، که‌مال، فه‌ره‌یدون و پشتیوان و پینچ کچ: نه‌سرین، له‌علیه، ره‌وشه‌ن، پاکیزه‌و رووناک.

فانی له‌سه‌ره‌تای لاییه‌وه مه‌یل و ئاره‌زووی شیعرنووسینی بووه‌و ویستوو‌یه‌تی به‌ چه‌کی قه‌لم به‌جینه‌ سه‌نگه‌ری به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ دژی جه‌ورو سه‌ته‌می ئاغای دهره‌به‌گو نه‌یارانی ئازادی و دژی چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و به‌یری پینشکه‌وتنخوازی و زانسته‌و خوینده‌واری به‌ناو لادیکانی کوردستاندا بلا‌وکردۆته‌وه.

فانی گه‌لێک له‌ شیعه‌ره‌کانی خۆی له‌ گۆڤار و رۆژنامه‌ کوردیه‌کاندا بلا‌وکردۆته‌وه. به‌لام ته‌نیا به‌شیکی که‌می شیعه‌ره‌کانی، که‌ بریتیه‌ له‌ دیوانیکی ۲۶۰ لایه‌ره‌یی، له‌لایه‌ن شاعیره‌ ئه‌دیبی به‌توانا کاک که‌مال میراوده‌ی کۆری شاعیره‌وه‌ بۆیه‌که‌مین جار له‌ سالی ۱۹۷۵ دا چاپو بلا‌وکراوه‌ته‌وه.

شیعه‌ره‌کانی ناو ئه‌م دیوانه‌ به‌م جوړه‌ دابه‌شکراون:

۱- نیه‌شتمانی.

۲- کۆمه‌لایه‌تی.

۳- دلداری و خو‌شه‌ویستی مه‌جاز (غزه‌ل)

۴- چیرۆکه‌ شیعه‌رو.. بابه‌تی جوړاو جوړ.

بەپىنى تامو چىڭزى ئەدىبىي مەشھۇر شاعرەكان زۆر رىئەت پىنەن چەلەنگە
رازاون. ئەم جوانى و رەدىفى و جەربەزەيەش پىتر بە ھۆى بىرو
بۇچوونو ھەلۋىستى مەردانە دىلۋىزى شاعىرە ھەيە كە لە دووتۋىنى
شاعرەكانىيدا رەنگىيان داۋەتەۋە.

فانى ۋە ھاندانى لاۋان بۇ خۇيىندىن

ئەگەر لەدىۋانى فانى وردىيەنە ۋە دەپىنەن گەلەك جار ستايشى خۇيىندىن
خۇيىندەۋارى ۋە زانست دەكات. بەلەي شاعىرە ۋە خۇگۇشكردن بە
زانستو خۇيىندىن خۇيىندەۋە مەۋف پىشەمخات. شاعىر لە چەندىن
ھۇنراۋەدا دوپاتى دەكاتەۋە كە نەخۇيىندەۋارى دەردىكى كوشنەي
كۆمەلەيتى ۋە كۆسپىكى ھەرە گەۋرە دىۋارى پىشەكەۋتەن بىنەزى
مەۋف كوردە لە رىئەت نەگەيشتىن بە كۆمەلەگەي جىھانى.

فانى بە شاعرەكانىدا دەردەكەۋىت كە كىتەبى رۇشنىرى ۋە تازەبابەتى
سەردەمى خۇيى زۆر خۇيىندەۋە كە لە زامانى ئەرۋەپايەۋە
تەرجومەي زامانى گەلەنى ناۋچەكە دەكران. فانى لەرگەي زامانى
غەربى، فارسى ۋە تۈركىيەۋە ئاگادارى روۋداۋ ھەلەكانى سەردەكەي
خۇيى بوۋە.

لەكاتىكدا كە نەخۇيىندەۋارى بىلى شومى بەسەر كوردستاندا
كىشاۋەبوۋ. فانى ۋەك شاعىرىكى مەلتەزىم بەرامبەر بە مەسەلەي گەلە
نىشتەمانەكەي، ھەلەي دامەزاندنى قوتابخانەي دەدا تا بىيەتە ھەيەكى
بىزىنەرە پالېشت بۇ ھۇشيار بوۋەۋە رابوۋنى لاۋانى كورد، بە
ھىمەتى جوامىزانەي خۇيى لە سالى ۱۹۵۱دا تۋانى قوتابخانەيەك لە
مەرگە بىكاتەۋە. ئەگەرچى ئەۋ قوتابخانەيە دوۋ جار لەلەيەن ناغا
ناتىگەيشتەۋەكانى مەرگەۋە سوتىندرا، بەلام فانى خۇپاگرانە كۆلى
نەدا تا قوتابخانەكە سەرى گەرت.

شاعیر له پینشدا کوږو کچی خوئی نایه بهر خویندنو پاشان داوای
 دایکو باوکان کرد که منداله کانی خوږان بنیرنه قوتا بخانه بو شهوی
 فیږی خوینده واتری و زانست بښو لهو ریځایه وه بتوانن له خهوی
 غه فلهت راچمنو له تاریکستانی نه زانین رزگار بښ.

لاوی کوردستان هه تاکه می مهستی باده می غه فلهتی؟
 نووری هیوای نیشتمانی پشتیوانی میله تی
 جوښو هوشی تو نه بیت خورشیدی نیقیالو زه مهر
 تا نه بهد مهرناکه می له خاکه نوورو تله تی
 چاو منقری مهرلو تیکوشینه دایکی نیشتمان
 میشکنو بازووی تویه جیی داهاتی غززو شهوکه تی
 هسته وهک لاوانی زانا رووکه شاری عیلمو فهن
 تا نه جاتت بښ له داوی دیوی جهه لو لافاتی
 میله تی بښ عیلمو زانین تا نه بهد یهک ناگری
 گهر به زانین لاشنابن سهله ریکی و وه حده تی

فانی و شیعی کومه لایه تی

فانی شاعیر رقو توورپی خوی بهرام بهر به به گو ناغاو شینخو
 دوژمنانی نازادی و کونه په رستانی ناوخو دهر پر یوه به کهسانی
 هه لپه رستو نوکری بیگانسه به هویسه کی سهره کی دواکه وترو
 ژړدهستی داناون.

نه ناغامو نه کوخامو نه شینخم
 لیباسی مو فته خورانم له بهر بښ
 به سهر مهستی و پهستی رابویرم
 سهرم وهک بهر دی ریگا بښ خه بهر بښ

لەگەڵ دوژمن بەدیناری بسازم
 و لا تەم گەر مەموو زیرو زەبەربى
 لە چاکەى ھاو زمانان چاوو گونجکەم
 ھەتا گیانم لەبەربى، کوژیرو کەربى
 لەسەر کیسەى گەلو داھاتى کۆمەل
 مریدى نوکەرم فیری لەوەر بى
 لەناو دى تووی شۆرو شەر بچینم
 ھەتا خیری نەسیبی من لەشەر بى
 رەفیق و خوشەویستی من کەسى بى
 کە خاوەن چیشتى چەرو زیوو زەر بى
 تفس لەعەت لەوانەى وایە دلایان
 کە خویان شاد و گەلیان دەربەدەر بى

فانی و بەدکارانی دل

فانی رژنە داگیرکەرەکانی کوردستان بە بەدکارانی دل ناو دەبات. کە
 بۆ کورد بوونەتە ملۆژمو بەشیوەیەکی دڕندانە مافی نەتەوایی و
 سەر بەستى و نازادی کوردیان پینشیل کردووە، تەنانەت سەرەتایی
 ترین مافی سروشتى مرۆف بەکورد رەوا نابینن:

یوسفی دل کەوتە ناو زیندانى غەم
 دەنگى نالەى دى لەبەر زۆرى ئەلەم
 باسى غوصصەم گەر بکا نووکی قەلەم
 دینە شنیوێن عەرەبو رۆمو عەجەم
 گەرچی ھەر ئەوسنیبەشن بەکاری دل
 دایکی پاکی نیشتمانی جوانى من
 ھەرکە دیتی بۆ ئەو گریانى من

خوڭنى تۇيەم مودەنى درەمانى من
 پىي گوتە ئەي لاوى كوردستانى من
 لابەرن مەردانە غەيبو غارى دىل
 داستانى مېخەنى كوردى مەژار
 گەر بىنوسم بىن وچان لەيلو نەمار
 مېنە بىن پايانە ناوتى بىزەر
 لىي گەرەم با بىمىن يادگار
 ئەم حىكايەتە لەناو تۇمارى دىل

فانى چەند پارچى شىعەرنىكى بەسۈزى شىوہنو ماتەمى بۇ سەرۋىلى
 كەسانى دىلسۈزى خەباتى رىزگارخىۋازى كورد نووسىيۋە لە
 ھۇنراۋەيەكدا لەسەر زمانى شەھىدى نەمەرقازى مەمەدوۋە قىسە
 دىكاتو لەبرى شىن و ماتەمى رۇمانتىكىيانە نەخشەيەكى
 شۇر شىگىرانەي بە شىننامەكە بەخشىوہ:

ئىمە رۇشتىن لەرنگەي رىستگارى نىشتەمان
 بوۋىنە سەرمەشقىكى گەرەم بۇ كورپانى قارەمان
 چاترە مردن بە مەردى نەك بە نامەردى ژيان
 قەت مەفەرمەو پىنشەوامان مەردو كوردان بىن نەوان
 پىنشەماي گەل ئەم كورپانەن دىنە مەيدانى خەبات
 پالەمانى تۆلەسىن قارەمانى كارەسات

فانى و شىعەرى دىلدارى

شاعىرانى پىنش فانى باسى جوانى و ئەوين و خۇشەويستى
 دولبەرەكانيان كوردوۋو تەننەت ھەندىكيان تارادەي پەرسىن
 دولبەرەكانى خۇيان خۇش ويستوۋە، ئەم خۇشەويستىيە بە ۋەسفىكى
 رووتى جوانىي دولبەر دەست پىدەكاتو ھەندى جارىش پەرە

لەزىيادەپۆيى بە لاغەت. تا دەگاتە دەسفى لەش و رادەي ھەوەسو
 ئارەزووى لەش، ھەندىك جارى دىكەش شىعەرى كوردى بەرەو جىھانى
 تەسەوفو شىعەرى دۇدارىي سۇفيايەنە پەلى كوتاو، كە ئەمە لە شىعەرى
 شاعىرانى سۇفیی وەك مەلای جىزىرى، ئەحمەدى خانى، مەولەوى و
 مەھویدا روونو ديارە.

فانى سەربارى شىعەرى شۆپشگىنەپى و نىشتەمانى، كە گەرەتەرىن بەشى
 شىعەرەكانى گرتۆتەو شۆين پىنى شاعىرانى پىش خۆي لەشىعەرى
 دۇدارىدا ھەلگرتووەو بەشىوہى ئەوان شىعەرى نووسىوہ.

فانى كە باس لەژن دەكات لەمەدەخى خەتو خالو پەرچەمەو كۆلمى
 سوورو لىوى ئالو جوانى و شوخى مەعشوقە دەدوى و دەكەوتە
 دەسفىكى ھىندە جوانو چەلەنگ كە لە شاعىرانى سەردەمى خۆي
 دوانەكەوتى:

ئەو شوخە كە شای مەملەكەتى حوسزو جەمالە
 لىو قەرمزە، چا و مامزە، شىرىن خەتو خالە
 ماچى دەمى وەك شەھە چ شىرىنە مژىنى
 بى ماچى دەمى ئەو دەمى مەن تىنووہ تالە
 ئارنجى مەمى گەنجى خودادادە لەناو دەس
 ھەلگرتنى دەستەم لەسەر ئەو گەنجە مەحالە
 خوشى لەژيان نووستنى شەوکارە لەگەل تو
 گەر مانگە، ئەگەر رۆژە، ئەگەر جەفتەو سالە
 مەشكىنە لەمەولا دلى ناشوقتەيى (فانى)
 ماچى دەمە خوینى بەكە ناو كاسە جەلالە

فانى جگە لەوہى كە بە زمانىكى ساكارو بى ئەوہى پەنا بەرىتە بەر
 وشەسازى و ھەندىك وردەكارىيەكانى دىكەى شىعەر، زولف بە رەشمارو
 شەوى تار، مەمەك بە لىمۆو ئارنجو ھەتار، ئەبرۆ بە شەمشىرو چا و بە
 نىرگزو گولنەستىرە.. تاد چوئادووہ.

نەمەى جىنگاى شايانو گرىنگىيە نەمەيە كە فانى، بەجياواز راو سەرنەچ لە چاۋ شاعىرانى پىش خۇي زىاتر بايەخ بە بابەتە كۆمەلەيەتتەكان دەداتو قوولتر دەچتە بنچو بناوانيان. بەچاۋى رىزو بايەخ پىدانى دور لە ئارەزوۋى سىنكس سەيران دەكاتو بە زمانە ناسكەكەى وىنەيان دەكىشىت.

ئەم رىز لە جوانى گرتەو پياھەلگوتنەى شاعىر لە ھەندىك شىعەردا باسنىكى دلدەرىسى روت نىيەو لەسنوۋى خوشەويستى پەتيدا تىپەرى كەردوۋە. واتا فانى لايەنى ۋەسفو پياھەلدانى جوانى ئافرەتو رازاندنەمەى ئەو جىھانەى رەچاۋ نەكەردوۋە. بەلكو، ۋەك شاعىرىكى مولىتەزىم بە مەسەلە كۆمەلەيەتتەكانەمە لەدىدىكى سىياسىو كۆمەلەيتىو باۋەربوون بە يەكسانى نىوان نىرو مە، باسى ژن دەكات كە بەدەرىزايى مېژوۋ ھەزو ئارەزوۋەكانيان پىشيل كراۋنو ژيانيان ۋەكە ژيانى زىندانىيەك بوۋە.

بەبازارې جوانيدا بە سەربەستى بېرۇ جارى
مورىدو مورشىدو موفتى ۋەك مەن شىتو شەيداكە
ئەگەر پىت خوشە كوردستان ۋەكو جەننەت موعەتتەركە
بەكە زولفى تەرت شانەو سەعاتى روبرەمو "با" كە
جلى كوردى لەبەرخۆكە لەبەزى مۇدە پۇشاننا
جەياۋ حوسنو سەفا نەرخە ھەمويان بى سەروپاكە
كە بۇ عىلمو سەنايىع بى جوانە پەيرەمى كەردن
دەنا بۇ حىفزى ئاۋى روو، لەجلى مۇدە حاشاكە
كە (فانى) عىشقى پاكى بى دلى پاكى مەرجىنە
بەدەستى مەرحەمەت جىگەى لەباخى سىنە بۇچاكە

شاعىر ۋەكو بەشەيرەكانىيە ۋە ديارە، تالىو چەرمەسەرى ژيانى زور چەشتوۋەو، شاعىرىكى مىللىو شوپشگىزى چاۋقايىم نەبەزو

کۆلنەدەری سەردەمی خۆی بوو. ئەگەر بەرگەکانی دیکەى دیوانەکەى چاپ بکړن ئەوا ئەوم مەسەلەیه فراوانتر دەرەکهوێت. ئیعمە بەشیکى زۆر کەمى شیعەرەکانى فانیمان لەبەر دەستدايه، کە لە ساڵى ۱۹۷۵دا چاپکراون. زۆربەى شیعەرەکانى ناو ئەم دیوانە شیعەرى نیشتمانپەرورەى و شانازیکردن بە خاكو وولاتو مەسەلەى نەتەوەییەو پێن لە هەستى نیشتمانپەرورەى، فانى کاتێک باس لە مەسەلە کۆمەلایەتى و سیاسییەکان دەکات، یان باس لە خوێندنو زانستو سروشتو تەنانەت لەهەندى شیعەرى دلداریشدا، بیرو هەستو سۆزى نیشتمانپەرورەى لە شیعەرەکانیدا دەرەکهون.

چ خوشه رومەتى ئالت که وختى ئارەق دەمینى
 دەلێى وا شەونەمو دەتکى لەسەر دوو پەلکى لالەکش
 لەبەینى زوڵفو روو و چاوت، کرا بەش بەش حەواسى من
 وەك خاکى گەلى کوردی که زالم کردیان بەش بەش

زمانى شیعەرى و وشەو زاراوەى شیعەرەکانى فانى کوردییەکی سادەو رەوانن. لە هەلبژاردنو دەربرینیاندا زۆر لە خۆکردنى تێدانیه، هەر ئەو زمانە کوردییەیه کە خوێندەوارو نەخوێندەوار قسەى پێ دەکەن. شاعیر خۆى لە وشەى قەبەو گرانو زاراوەى سواو پاراستوو. ویستووێتەر هەموو کەس لەزمانى شیعەرەکانى تێبگەن.

سەرئنج:

شاعیرێکى دیکەى کلاسیکى و نیشتمانپەرور هەیه بەناوى (فانى) کەناوى مەلا حەسەنى فانییەو خەلکى دێى ئابلاخە، کە ئەم دێیه ئیستا گەرکێکە لەشارى سلێمانى. مەلا حەسەنى فانى هەر لەوێ بە مەلایەتى ژیاو، تا لە ساڵى ۱۹۴-۰ دا کۆچى دواى کردوو.

لەم بارەیهوه بېوانه:

دوکتور مارف خزەندار، لە بابەت میژووى ئەدەبى کوردییەوه، بەغدا

١٩٨٤ ل ٤٣

شیخ لہ تیفی جہ فید

۱۹۷۲ - ۱۹۱۷

شیخ له تیفی حه فید

شیخ له تیف کوپی سه کرده ی بهناوبانگی کورد شیخ ی مهحمودی نه مرو کوپی شیخ سه عیدی کوپی کاک نهحمه دی شیخ (۱۲۰۸- ۱۳۰۵) کوپی، شیخ ماری نوئییه که یهکیک بووه له زانا ئاینیهکانی کوردستان.* خوالیخو شیبوی باوکی دوو ژنی هیناوه: یهکه م پاش شههیدبوونی کاک واته: خیزانی شیخ نهحمه دی ماره کردووه که ناوی ئایشی خانو کچی شیخ ماری (نقیب) ی شیخ مهحمه دی کاک نهحمه دی شیخ بووه.

خوا له م ژنه کوپو کچیکی پی بهخشیون ناویان -له تیف- و حهلاوه خان بووه، دوو م -بههیه خانی کچی نه مینی عهتاری هینا، دوو کوپی ئی بووه، شیخ بابعه ئی و شیخ رهئووف.

شیخ له تیف له سالی ۱۹۱۷ له شاری قاره مانانو پرشکووی سلیمانی له بنه ماله یهکی بهناوبانگی کورد پهروهو دین دلرو نه موب پهروهو هاتوته دنیاوه، له سهرده مینگی پر له کاره ساتو تهقینهوه ی میژووی دا چاوی ژبانی ههله ئیناوه، خودا ئی خوش بوو نهحمه تهقی (? - ۱۹۶۰/۱/۱۳) نه ئی: "ئه م خیزانه خاندانه ی شیخ مهحمود پتر له (۱۵۰) ساله له کوردستاندا ناوبانگیان بلأوهو جینگایهکی تایبه تیان هیه. هه مو کوردستانو به تایبه تی له لادیکاندا به چاوی ریزو پیروژهو ته ماشای هه مو و هچه یهکی شیخ ماریان کردووه". ناوبراو به م جوژه له سه ر باسه که ی دهر او دهنووسن: "نهوهکانی شیخ ماری نهک هه ر له ناو کوردستاندا ریزیان نهگیرا، به لکو له لایه ن کار به ده ستانی عوسمانیشهو حسیایان بو نهکرا، به راده یهکی واکه سولتان عبدالحمیدی دووهم شیخ سه عیدی حه فیدی به میوانی بانگ کرد بو ئهسته مبول، شیخ مهحمودیش که هینشتا مندا ل بوو له م گه شته دا به شداری کرد.^(۱)

هینشتا ته مهنی نهگه یشتبووه سن سالان، دوا ی به دیل گرتنی (شیخ مهحمودی قاره مان) به خاوو خیزانه وه روویان کرده نیشتمانی ژوووو

واتا: باکوری رۆژه‌لآت لای سمکۆ (نیسماعیل ناغای شکاک). شیخ له‌تیف له ته‌مه‌نی سیازده سالی دا بوو له سالی (۱۹۳۰) دا به‌شداری بزووتنه‌وه‌ی خه‌باتی چه‌کدارانه‌ی شوپشی کوردی کردووه. له سالی ۱۹۴۳ دا له‌لایهن حکومه‌تی کۆنه‌پهرستی پاشایه‌تی گوپکراوه‌وه په‌لامار درا، به‌لام ده‌ستگیر نه‌کراو خۆی گه‌یاندە کوردستانی ئێران، دوا‌ی سالی‌ک گه‌رایه‌وه.

به‌راستی هه‌ستو نه‌ستی ناوینه‌یه‌کی بینگه‌رد بووه به‌رانبه‌ر وولاته‌که‌ی، بیرو باوه‌ری نیشتمانی و کۆمه‌لایه‌تی بلۆده‌کرده‌وه، نه‌مه‌ کاریکی گه‌وره‌ی کرده سهر مشتو مال کردنی ژبانی سیاسی که بجێته ناو بنچ و بناوانی ژبانی کۆمه‌لی ره‌شو روتو هه‌ژاران.

ته‌مه‌نی (۲۰) سالان بوو پارتیکی رامیاری دامه‌زاند به‌ ناوی (کۆمه‌لی برایه‌تی) یه‌وه که هه‌موو توانایه‌کیان بۆ رزگاری گه‌ل ته‌رخان کردبوو دژی هه‌موو جوړه چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی. له‌کاتی دامه‌زاندنی (پارتی دیموکراتی کورد) له سالی ۱۹۴۶ دا به‌ جینگری یه‌که‌می سه‌رۆکی پارتی هه‌لبژێردرا. به‌ هه‌مو توانایه‌کیه‌وه له‌دروست کردنی کۆماری جوانه‌مه‌رگی مه‌باددا به‌شداری کردووه.

گرتن و ده‌ربه‌ده‌ری و راوان و دوور وولاتی زۆری چه‌شتووه، گیراوه‌وه له شاری به‌صره خراوه‌ته به‌ندیخانه‌وه تاکو ته‌قینه‌وه‌ی راپه‌ڕینه‌که‌ی ۱۴ ی ته‌مه‌وزی ۱۹۵۸ ماوه‌ته‌وه.

ئه‌م شیعهری له‌گرتوو‌خانه‌ی ناوبراودا وتوووه:

رۆژێ له‌به‌ر فرمیسکی چاوو شه‌و له‌به‌ر نا‌لانی دڵ
 ئیشی چهند زۆره‌ بریزو داخی خه‌مخوارانی دڵ
 وا پلوسکی به‌ستوووه فرمیسکی خوێناوی جگر
 سه‌یره ئارایش ئه‌که‌ن به‌و خوێنه‌ خوێنخوارانی دڵ^(۱)

ئىنە لىرەدا ۋەك شاعىرىك باس لە شىخ لەتيف دەكەين، لە ژيانىا ۋەك
 نەختىك لەمەوبەر وتەمان ئاۋارە دىل پېر زووخاۋ بوۋە، ھەمىشە خە
 ھاۋپىي ۋە ئىنىسى بوۋ، ئەر كارەساتى رووداۋانەى كە لەژيانى
 رۇژانەىدا ئەى دى كارى كردۋتە دىۋى ناۋوھى دىل ۋە ھىرونى.
 شىعەرى (سكالا) باشتەين نەۋنەى ئەم لايەنەيەتى ۋە دىل:

ھەمىشە لانە شىۋاۋ دىل شىكاۋم
 بېيىنە، ئەشكى ھەسرەت دىت لەچاۋم
 ھەناسەى ئاگرىنى تۋى ھىرونىم
 نىشانە بۇ دىل ۋە جەرگى سوتام
 بىرۋو خۇشىم نەكەى بىرۋا ەزىزم
 ۋەرە سەيرى ھىرونى پېر زووخاۋم

لەبارەى شىعەر ھۆننەۋو گەپان بە شۋىن ناۋمۇكدا دەسەلاتىكى
 بەرزى شاعىرانەى پىۋە ديارە. شاعىر دىلدار ۋە دۈلبەرۋ عاشق بوۋە،
 جوانى خۇش ۋە سىتوۋە، بەلام عاشقىكى زەمىنى، دۈرر بوۋە لە
 ئاسمان ۋە خەيالى سۇفىزىمى، لە مەيدانى شىعەرى دىلدارىدا شۋىنىكى
 گىرنگى ۋەرگىرتوۋە تەبىرۋ ۋەنەكانى سەركەۋتوۋە ۋەك:

ئەر گىرۋگالەى كە ئىستە دىل خەرىكە فىر ئەبى
 ۋەبزانم لىۋى تۋ بىرئى تەۋلى تىر ئەبى
 ھەر بە ساۋايى بەسنىۋى ئالەۋە فىرە دەمى
 بۋىە ھەركەس ھەز بە رەنگى ئالە، ئاخىر خىر ئەبى

ئەمەشيان ۋەنەى ئەم دىلدارىيەيە كە شاعىر بۇ ئەۋپەرى دىۋانە بوۋە
 خۇشى گەرەكە.

گەردىنت مەر مەر وىكو كىلىك بىشى بۇ گۆرەكەم
جەننەتى چى، وا ئەزانم مەيلى خۇرى ھەر نەكەم

بەبۇنەي كۆي دوايى (شىنخ لەتيف) ھو خەم ئومەندەي تىرىك لەدلى
دۇستىكى كاريگەر بوو، دلۇ دەرونى ئەم دۇستە ھەژاندو بە چاوى
فرمىسكاوي يەھو بەدلى غەمگىنەھ بە غەزەلىك شىنى بۇ دەكات ئەمە
تەواوى تىنكىستى شىعرەكەيە:

بۇ يەقىنى لىم ئەي فەلەك چىت لىم ئەمەي؟
دەستى جەرو نالەبارىت لە خەزەيك بۇ نەسرەمەي؟
كەي تەمەننام بوونى تۆيە، نامەي قەت دىقت
چىت لە قەومى ئىوہ داوہ يارەبى كۇستت كەمەي
غەدرە لاى تۇ ئاوەدان بىن خانەي-ئەھلى وەفا؟
بابەينى-باوكى كاوہ- دەك سەرى بەرزت ئەمەي
بۇچ فەردت وابەزويى؟ كەي مەروە وا ئەمەي؟
شەوگەتو شانت نەمەينى، نامرادى جىي كەمەي
ساخوایە، ئەم نزاىەي-دۆلە چەوتى- وەرگىرى
رەھمەو عەتقى خۇت نصیبى شاھى ئىمەش بىن لەمەي

دىسان ھەر لە (دۇستىكەھ) لەبەشىكى تىرى دىوانەكەي دا، ئەمجا
دۇستەكەي ھەر ئەو دۇستەي پىشويەتەي يا كەسىكى دى^(۲) بەداخەھ
نازانىن، لایەنى ئىجابى ئەو كەردەوانەي دەردەخا كە بىرى تىژو
رۇشنىرى قولۇ ھەلۋىستو بارى ژيانى شاعىرمان بۇ دەگىرەتەھ.

لەئاولرەيىو دەستبەسەرى دا
لەموتەي راستى كورد پەروەرى دا

لە بەندیخانەو پێوەندو کۆتا
 لەژێر دەستەیی وولاتی خۆتا
 لەقەسەى خوشرو سوحبەتو باسا
 لەگەڵ ھەناسەى کەسى کەساسا
 لە ووشەى ئاشتى و خوشەو یستى دا
 لە تەنگانەدا، لە پێویستى دا
 لەناو ژيانى دنیھاتى کورددا
 لەگەڵ زەببەونى و نەبوونى کورددا
 لەناو زانیو زاناو دلێردا
 لە بەخشندەیی پیاوی چاوتێردا
 لە خێر نەدیویو جوانە مەرگی دا
 لە پادشایى و لەبن بەرگی دا
 وێنەى (شێخ لەتێف) زۆر جوان ئەبینى
 تى ئەگەى چۆن ژيان، چۆن رابوورد ژینى

ئەم شیعەرە سوێو ساکارەى لەرووی مەبەستو ناوەرۆکەو بریتیە
 لەھاندانى رۆلەى ولاتەکەى بۆ پێشخستنى نیشتمانو چوونە ناو
 مەیدانى خەباتو زۆرانبازی لەنێوان ئەو دواکەوتووێى و پەيوەندى
 ناپێکەنەى کە لەناو خۆدا ھەن، بەتایبەتى دوودلێ و مەيخواردنەو کە
 بەپەتاو نەخۆشى یەکى پێسو کوشتنەى ھەرە ناپەسەنو ناھەموارو
 ناگوزوورێو پاشەکشى ی بارى ژيانى کۆمەلێ کورد دادەنێ وەک لە
 سروودى (ئەى کوردی فەقیر) کە ھەموو ئامۆزگارىیە، ئەوانەى بەلای
 شاعیرەو دەبێ کەسانى شوێشگێرو چاوەترس بنو مەرگی خۆیان
 پێش مەرگی کۆمەل بەخەن، بۆ ئەمەيش بە یەکگرتن و دەست خستنە ناو
 دەستى یەکدی یەرە میلەت پێش دەرکەوێ کە ھەموو ھەموو مەزگەنێ
 پێشکەوتنخوازى خەلکى دونیا لەسەر ئەو باوەڕەن کە ھیچ شتێک بەبێ

ھاوکاری و پیشکەوتزو شارستانیەت ناکرێ، شارستانیەت یەعنی
ھاوکاری و بەیەکەوێ ژیان.
لەکۆپلەی یەکەمو دووہمی شیعرەکەدا دەنوسنی و دەلێ:

ئەو کوردی فقیر بۆچی ئەسیری؟
بۆچی گیرۆدەی بەندی زنجیری؟
براگەل بێنەوێ بەیەکجار
بشکێنن تەوقی غەدار
کوردە وەرە بپوانە
خاکمان مەموو وێرانە!
تاکەو دوو دلی؟ دل پیس لەگەڵ یەک
زێری فەنجانی مەشروبات بە پێک^(١)
دەست بەنە دەست یەک، ئێمەم خواتان
بۆ پیشکەوتنی خاکی نیشتمان
کوردە بپوانە
خاکمان وێرانە

شیخ لەتیف لە رۆژنکی گەلی ئالۆزو تفتو تالی دواکەوتوویی کۆمەڵی
کورددا رایبۆاردووە. ئەم نەهاوەتی و بێ ئارامی و تەنگو چەلەمەییە
لەناوەڕۆکی نەژادی شیعرەکانی دا بەگشتی رەنگی داوەتەرە، وەک
ژیانی خۆی لەشیعری (تەمەنی ژین) کەیدا بەیان کردووە تیایدا
گوتوویەتی:

سەدوچوار جەژنە، تەمەنی ژینم
جەژنیکنم ندی، خوێشی ببینم
یان لە غەریبی، یا بەندیخانە

يان دهر بدمر بووم، له م وولاتانه
 ئىرانو غىراق، هه تا باش قه لا
 وه خىلى قهره ج، گهرؤك تهره لا
 يان باوك ئه سىر، يان خوم فىرار بووم
 به ده ست به سىرى، خاوه ن ئازار بووم
 به سزاي دوزمن، بى وه فايى دوست
 ريشه ي گه نجى تيم به مئىرا له دوست
 جه ننىكم نه دى، به درى ئى سا ل
 لاي باوكو دايكو عشىر هتو مال
 هر رۆژ له شاخى، هر رۆژ له دى يه
 هر رۆژ وولاتى، ساتى له جى يه
 چهند سه گى دى هات به من وهر يوه
 چهند سه رماو گه رما، نه خوشىم ديووه
 ديدارى خومو ئه ولادو منال
 بووه ته خه يالات شتىكى مه حال

راستيان فهرمووه: مزگوت ئه پوخى، به لام مىجرابى ئه ميني - شىخو
 نه مريش به هوى بىروو باوه پى كوردايه تى و مرقايه تى و ژيانى سياسو
 نيشتمانپه روه رانه ي و شيعره كانى يه وه توانيويه تى نه مري بۆ خۆ
 بستىنى و بۆ هه تا هه تايه ديمه ن و روخسارى تاييه تى خۆ پىوه دياره و
 مۆركى مرقاينكى ئه م گه لى كورده ئه نوئىنى.

له م دوو تاكه شيعره دلگيره ي عوسمان شارباژينپى كه ئه م رواله تو
 جوانه و هه م ناوه رۆك، له ژىر وى نه كه ي دا نووسراوه.

ئه گه رچى مردن لاشه ي ئه ستنى
 خاك - گۆشتو پنىستو ئىسقان - ئه رزىنى
 پياوى مەرزو هونه رمه ندى چاك
 هه تا هه تايه ئه ژىو ئه ميني

شیعری شیخ له تیف به سەر ئەم بابەتانهی خوارهوه دا دابهش ئەکړین.

۱- نیشتمانپه روهریتى.

۲- کۆمه لایه تی.

۳- ئەقین، دلداری

۴- کۆمیدی، گالتهو گهپ، بابەتی پیکه نیناوی.

ههتا له ژيانا بوو ههزی به بڵاوکردنهوهی شیعره کانی نهکردوه. له سالی ۱۹۷۵ دا کۆمه له شیعرنکی به ناوی (گولی و مریو) له بهرگینکی شهنگو له سهر کاغهنکی نایابو به (۸۲) لاپههه قهواره به تالهوه چاپکراوه له چهند روژنکی کهم خایاندا له بازارپی چاپه مهنی کوردی دا نهماو خه لکی به تاسوقهوه له شوینی دهگهرا.

ئهوهی شایانی باسه، لهو چهندانه دا به شینکی تر له بهرهمی - داستانیکه به ههونراوه.. دایناوه - به نیوی - گیاکه لهی کۆمه لایه تی - بڵاوکرایه وه. که له لایه ن ئه دبیبی ناسراو ماموستا محهمه دی مه لا کهریم پینشه کی بۆ نووسراوه.

خولنخوش بوو شیخ له تیف له نیواره ی روژی ههینی ۱۲ مایسی ۱۹۷۲ له نه خوشخانه ی (الراهبات) له به غدا له ته مه نی (۵۵) سالی دا شهربه تی شهاده تی نوشی و دواپی به خه زانی ژیا نی هات. تهرمه که ی براوه ته وه سلیمانی و له لایه ن خه لکی ئه و شاره وه بهوپه پی ریزو حورمه ت و به دلی تهنگیه وه له مزگه وتی گه ره به خاکیان سپارد.

ههزاران درودی پیروژ له گیانی هه رگیز نه مری شیخ و له هه موو ئه و مرقفه دلسوزانه ی ته نگ به شه مزه نگي ده به نگي هه له چنر و تیشکی رووناکی ده خه نه سه ر راسته شه قامی ژیا ن.

سلیمانی

۱۹۷۹

په راوړيزو سرچاوو مكان:

* شيخ مارف نؤديسي (۱۱۶۶-۱۲۵۴) كؤچي، ناوي راستي شيخ محمده. له كاتي فرمانبروايي نيراهيم پاشادا نيمام جومعهي مركزه وتي گموره بووه.

۱- ياداشته كانني نه حمده تعقي، ريكخستزو ناماده كورنې بؤ چاپ، جهلال تهقي، به غدا، چاپخانهي (سلمان الاعظمي)، ۱۹۷۰، ل ۱۶.

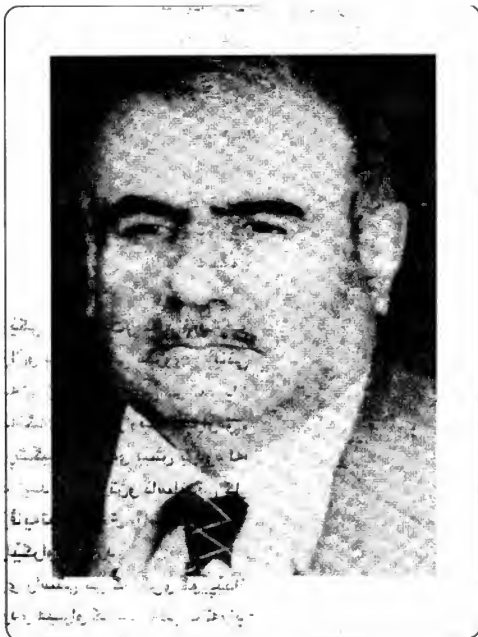
۲۰ شيخ له تيف شيخ محموودي نهر، گولي وريو، سليماني، چاپخانهي راپهرين، ۱۹۷۵-ل ۷۴.

۳- لهو چمنده اهدا به خت ياربوو، له بر روښنايي تيشكي وتارنكي ژيكه لهي بي كهنو كؤسپوره دمركوت نم دؤستهي شيخ له تيف خوا لي خوش بوو شيخ مهلا نهمعهدي مه حوي به كه به نامهو به شيعر به كترين لاواډؤتموه. (بهروانه: سؤران مه حوي، ناوه نده نهمه بي يكي ئالؤزو ژياني نهمه بي مان، پاشبه ندي كوردي عيراق، پينچ شمه، ژماره (۲)، نيساني ۱۹۷۷، ل ۱۲.

هر به يارمتهي مامؤستا سؤران مه حوي بؤ وده ست هيناني وراميكې ياك لايي له ئاست نم دؤستوه دنياي كوردين ئو شيعرانهي لهديواني "گولي وريو" هن، چ ئهوانه ي شيخ له تيف بؤ دؤستي گوتوون وه چ ئهوانه ي لهدؤستي به وه پني دا هملگوتراوه هه مووي له ميانې مامؤستا مهلا نهمعهدي مه حوي دا بوه كه له جواترينو بهرزين سرچاوه ي خوشه ويستي يانه وه ريزو وه هاو وه عدو دلتهمگي و بيزازي له دلموه بؤ يه كدي هملهمريژن... نيره جني ئه وه ني به بؤيه به پنيوستان نهراني نموونه بهلگي له مه زياتر بنووسينه وه (دؤله چهرتي و عوسماني شاربازنري)، دوو دؤستي ديكه ي شيخ له تيف-ن، كه ليزه دا هر يه كيان به پارچه شيعرني رومانتيكيانه شيني بؤ ده كات.

ناوبراوان مامؤستاي قوتابخانه ي سهره تايين له سليماني. كاك عوسمان جگه له پيشه كي، دهستي لهكاري هونري ناوازو موسيقاو چريني گؤراني كوردي شيعر نووسيندا هيه.

۴- وشه ي (پيك) له گال (يهك) له تاي تهرزوودا ناوه ست.

هه ژار

بەڕێوەبەرێکی

١٩٢٠-١٩٩١

مالو گيان مهرچي مه مان بئ
 بهقورياني كوردستان بئ
 مهركەس نه يئي ييري تۆله
 لهبابي خوي نه بورمو زۆله

ماموستا هه ژارو شاعيري
 (شۆرشگير و نه ديبی دهستو قه له م رهنگيني كورد)

كهين (ژئ) هاريو، بئ (هئ) كهژاري
 ومها ورياو ژيري، چۆن مهژاري؟
 "مه لا نه حمه سي چروستاني"

كارنكي پيوستو مهردانهيه له ئه ندازه ي دهسه لاتماندا تيبكوشين
 هه والو به سه رهاتي ميژووي ژياني نهو پياوه نه مرانه ي كه به مرئژايي
 ته مه نو ژيانيان به پيي توانستيان ده ورئكيان له پيشخستو گوپيني
 كۆمه لگه ي كورد هه واري دا گيرلوه و خزمه تي گه لو نيشتماني خويانيان
 شۆرشگيرانه به ره و پيش بر دوه له ير نه كه ينو يرو هوشو ره نجه مان له
 تهك زيندو و راگرتن و ناساندني كار هه كانياندا ته رخا ن بكه ين، دلسۆزي و
 مروفايه تيان باشت ر بناسينين و بخرينه به رچاو و دلي كۆمه لاني خهلكي
 زۆر ليكراوي كورد.

ئهي راستي بئ گرنگي و گوپيندانني نه م به واره ده يته مايه ي ناسيني
 خود و هيو و كه سايه تي نه ته وايه تي و به ره م پيش شه ره چووني باري
 روشنبيري مان. به لام به سه ر كر د نه وه ي نهو جو ره مروفا نه تا له ژياندا
 ماون شو ينو پايه ي شياوي تايبه تي خويان له كو بو كۆمه لدا بو ده ست
 نيشان بكري و به ريتني نه وه زۆر باشت.

خۆم بە بەختیار دەزانم، سەرە دەزوویەك لەسەر ئەم شاعیرۆ ئەدیبه شوپشگینۆ جەربەزەیی مەیدانی ژیاانی روشنبیریۆ ئەدەبیۆ سیاسی نەتەوێكەمان با بەشینوێهەکی سەرپێ پێش بێ بووسمۆ كەمۆكەیهك بینایی چاوانی خوێنەرەوێ بەنرخ و هیژای كوردی پێ روون بكەمەوێ. خوێنەری ئەدەبی كورد نییه شیعیری هەژاری نەخویندبیتەوێ جۆش و كۆلی نەخروشابوێ و هەستو ئاوەزی نەهەژابێ، یان كەسێ نییه ددان بەوێدا نەنێت كە مامۆستا هەژار سەرتۆپو سەرنامەدی شاعیرۆ ئەدیبه هەرە ناودارو بەهێزەكانی دنیای ئەدەبیاتی ئەم رۆژگەرە ئالۆزو چەتوونو پێر كێشەییە كە دەنگی زۆلانی ئازادیخوازانەیی شیعیرو نووسینەكانی لەمەموو قورنەو كەلو كۆلینێكی ئەم كوردستانەدا بڵاوبوونەتەوێ جینگەیهکی زیندە بالای لەنێو دلی گشت روشنبیریۆ هەرزەكارێكی دلسۆزو گەل پەرۆردا كردۆتەوێ.

هەژار، هەر لەسەرتای دەستپێكردنی كاری ئەدەبیدا ناوی بە شاعیری شوپشگینێ پەیدا كردووە، رۆلێ وولاتەكەیی لەخەوی غەفلەتو بێ ئاگایی راپەراندووەو بەرەو خەباتی هەمقەوازانە لەپینا و رزگاری و سەرفرازی و خێرو خۆشی كوردو كوردستانا هاندانەو لەخۆبەردوویی نیشانداوە. بەهۆی دلسۆزی خۆیی و خوشویستنی گەلو خاكەكەیهو هەر زوو چووێ ناخ و دلی خەلكی كوردستانو بووێ بە شاعیری زۆر نزیکێ جەماوەری رەشو روتو هەژارەكانی كۆمەلگەیی كوردەواری، ئەمەش وای لە خەلكەكە كرد كە لە شیعرەكانی دانەپێژنو بەپەرۆشەوێ بخویندێرنەوێ.

یەكەم بەرەمی نوسراوەی سالی ١٩٤٥ بەناوی "ئالەكۆك" لە تەوێز چاچكراوە. كاری مامۆستا هەژار تەنیا بە شیعرەوێ بەند نەبوو، بەلكو بە لێكۆلینەوێ قوڵو بەرفراوانی ئەدەبی كوردی و لەوەرگێڕانی بەرەمی ئەدەبی بیانیشتا ئەسپی خۆی تیا تاوداوەو دەوری بالای لەو مەیدانەدا هەیهو جێنەستی دیارە.^(١) گەلێك بەرەمی لەشیعیرو

نوو سینى بايه خدارى خوى له سسر سنگى گوڤارو رۆژنامهكانى كوردستان، خهبات، دهنگى كورد، رووناھى، و دهنگى پيشمهركه، پارتيدا رهنكى داوه تهوه و چهندين كتىبو ديوانو ناميلكهى بۆ چاپ و بلاو كردوونه تهوه. به شيكى زۆر له شيعرهكانى وهرگير دراونه ته سه زمانى نازهرى و روسى و ئهرمەنى، له رۆژنامه ههره بهناوبانگهكانو سؤڤيهت و هكو: (پرافدا) و (ئەزديسيا) دا چاپ و بلاو كراونه تهوه.^(٦) ئىجگار به تهنگ ووشه و زمانى شيرىنى كوردى به وهيه و به وهيه و ميرخاسى و گهرناسى به هه مىشه ههولى ئهوهى داوه كه زاراو و رهسەنى كوردى له نه نووسران رزگارى يىتو پيشكه وىت.

ئهوهى جى رۆزو نرخ پى زانينه: ماموستا ههژار جگه له زمانى زگماكى كه به ههق بۆ خوى سوارچاكي كوردى به يهكىكه له ديار ترين رووناك بىو كارنه خشىنه ههره زرينگهكانى كورد له زمانو ئهدهبىياتى فارسى و عهرەبى و توركىشدا ئهوپهري گرتووه.

ناوى راستى ههژارى شاعىرى مىللى و بههره مەند، عەبدولپه حمانو كوپى حاجى مه لا محەمەدى شهرفكه ندى به ناوى خوازراوى له ميژووى ئهدهبى كوردىدا (ههژاره)^(٧). له حوزهيرانى سالى ١٩٢٠ زدا لا بنه ماله يهكى مه لازادهى كۆنه بهگ؟ او خوينده وارو له م كۆنه دنياهدا لا گهركى (سهرخپى) سابلخ له مهلبەندى موكرىان چاوى بهژانو نازارى ههلهيناوه. بۆ ئه م بهسته شاعىر له شيعرىندا جىگه ههوارگهى له داياك بوونى خوى پى گوتووينو نووسيوه:

(سهرخپى)^(٨) زۆرترى هههوان بهشى تۆم

كوپه يهكى خهركهى باومشى تۆم

يهكه مين جىيهكى... لىم دانا پىم

كوپى خوتم... بتمویم يا نه تهریم.^(٩)

ههژار، له شلکی و پینجه م به هاری ته مه نیدا له ژیر چاوه دیری باوکی
 په روم رده بووه مه لاشوی به قورئانو هه دیس هه لدرایه موه فیری
 خویندنه موه نووسین بووه. دواي سپاره و باغه بانو یاقیدمو سولتان
 جو مجومه و سهنگ تراش و نه میر نه رسه لانو چهند ورده کتینی دیکه چوته
 سوخته خانو له یوه بۆ مزگهوت، له فهقی یه تیدا^(۱) گولستان و بوستان و
 له زانسته کانی سرفو نه حوی عه ره بيشدا سرگرم بووه. بۆ دهقنه
 واته: نان چینه موه ده رگای مالانی کوتاوه و بۆ راتووه زۆر شوینو
 گوندان گه پراوه.

و مکو نه رسایه فهقی نه خوینن؟
 و مکو من دهقنه له مالان دینن؟^(۲)

پیشه ی باپی رانی مه لایي بووه و خویشی و ا به نیاز بوه که جیيان
 بگریته وه به لام به ختی رۆژ رهشی هینا و تووشی ژيانی سرگهردانی و
 ده رده سهری هات. بابی ههژار له سالی ۱۹۲۷ز، له ته مه نی (۶۵) سالی دا
 ده مرئ^(۸). ههژار، خوشکین و سنی برای نه کاملی بچکوله ی بۆ به جیما.
 ئیتر دهستی له خویندن به ردا، بۆ پیوه چوونی برژیوی رۆژانه ملی
 له کاسپی ناو وه هه موو میزد مندالانی لادیکانو له روالیدا دهستی دایه
 کاری وهرزیری و چهرچیه تی و گه نه و تووتن فروشتن^(۹) یه که م
 نوو سراوینک که ههژاری هینایه سهرییری کوردایه تی و نیشتمان په رستی و
 دنه ی داوه بۆ ژيانی سهر به رزی کومه له شیع ره که ی حاجی قادری کویه
 (۱۸۱۶-۱۸۹۷) بووه.^(۱۰)

له جه حیل ییه وه که نه و ده م هه راشتر بوو له م لا و لوه له گونچکه ی
 ده روونی ناخه را بوو که زیندو نیشتمان ه که ی که وتوته بهر که لبه ی
 ژه هراوی و چهر نوکی دریزی درندانه ی نه یاران و ناله ی دی، له میژ ساله
 کویه و دیلی بیگانه یه، گه له خورانی داگیر که زۆر به نامه ردا نه وه که ره وه

گورگ تىي رۇھاتوونو قەپۇزو لەمۇزىيان تىناو، خۇي لە گەل ھاوکارو نىشتماپەرستان ھەلناو لە سىياسەتى کۆمەلەي (ژ.ک) واتە کۆمەلەي ژيانەوہى کورد، بەشدارى کردوہ، بوو بە شاعىرى شۆپشرو ئەندامىنكى چالاكى کۆمەلە.

ئەوکاتو زەمانە کە رووسەکان دەستيان بەسەر تەواوى وولاتدا گرت يەكەم شتىك كە مەبەستيان بوو تايبەت لەلايەن (جەغەر باقرۇف) و کلکيان (جەغەر پىشمەورى) يەو- قوتدانى کۆمەلەي ژى. كاف بوو.^(١) کۆمەلە گۆپرا. حيزبى ديموکراتى کوردستان لەشويىنى دانرا، ھەزارو ژمارەيەكى زۆر لە ئەندامە دلسۆزەکانى کۆمەلە، بە دلى پەر لە ئيمانى کوردايەتىو مرۇفایەتییەو چالاکانە لە سىياسەتو بەرنامەي (حيزبى ديموکراتى کوردستان- ئىيران) دا بەشداريان کرد. لەلايەن کۆمارى جوانەمەرگى کوردستانەو لەقەبى (شاعىرى ميللى) پى بەخشرا.

لە ئەنجامى بەشداربوونى لە سىياسەتو راپەرینو شۆپشدا تووشى بەلاو گىچەلئى عەجەم ھات، پەلکىشى ھەپسخانەي سەقزیان کرد، ھەل ھەلکەوتى وای رەخسان لە گرتووخانە ھەلات. ژینى ناخۆشىو ئاوارەيىو غەریببەنازى لە سالى ١٩٤٧دا دەستى پیکردو بەرمو بەغدايە دايقەلاشت. لە پیناواروہ ناندە دەست بە ھەمالئىو قوہکارىو شاگرد مەيخانەيى کردنو سەرکارى عەمەلەو دوکاندارىو وینەگرى... دەکا. جگە لەمانەش بۆ تیشوى ژيان ناچار دەبئ لەلاي مائە دەولەمەندى خواپیداوہکان غولامىو نۆکەرىو بکات. خۇي واتەنى: (بەنانەزگ!!)

پاشان زەحمەتو کۆرەمورىو کەندو کۆسپى زەمانە لە بەغدايەش لەشانو کۆلئى نەبوو. لەویش توشى گىچەلئى کىشەي پەلاماردانو گرتنو ھەلاتن ھاتوو، پۆلیسرو ئەمنیە بئى لغاوەکانى نوری سەعیدی (١٨٨٨-١٩٥٨) تاوانبارو کەوش دانەرى نینگلیز ھەلیان داشت.

پهنای به جهزیره‌ی کوردستانی داگیرکراوی سوریا بردو له‌گوندی (تربه‌سپی) ده‌گیرسیتوه. ماوه‌ی سنی سالان لهو هه‌رنمه‌دا مایه‌موو. دوو سالانیش له لوبنان مایه‌موو. چۆوه سوریا، دواى شۆڤشى ١٤ ته‌مموزى سالى ١٩٥٨ بۆ به‌غدا بايدايه‌وه. جارێکتر له‌ده‌ستی پۆلیسی عێراق رایرکردوه سوریا.

هه‌زار، هه‌ر له سه‌ره‌تای ژيانى لاوتییه‌وه به‌شى هه‌ره زۆرى ته‌مه‌نى له‌ناو شاخو کونو گه‌لاو قوژبنى نه‌شکه‌وتو بن به‌ردى کوردستان، یان له‌ وولات به‌ده‌ریو کۆلان گه‌ریدا خه‌رج کردووه‌و ژيانیکى گه‌ئى ساده‌و سه‌ختو ناخۆشو پرئیشو نه‌شکه‌نجه‌ی به‌سه‌ر بردووه -ده‌ورنکی گه‌رنگو کاریکه‌ری له‌ژيانى پینشمه‌رگه‌ییو بواى سیاسیدا بینیه‌موو هاویه‌شییه‌کی دیاری کردووه، هه‌رده‌م چرایه‌کی روونو پرشنگداری ناو هه‌موو چینو توێژه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانى شارو گونده‌کانى کوردستان بووه. زۆر رووخۆشو گه‌فتو له‌فت شیرینو ده‌م به‌خه‌ندو خاوه‌ن دلو ده‌روونیکى خاویزو به‌خه‌شده‌و بى‌ریایه. ئەم وولاتانه‌ گه‌پاوه: تاران، به‌غداد، سوریا، لوبنان، قاهره، رۆمانیا، روسیا، ئەلمانیا، فره‌نسا، نه‌مسا. له‌چوونى بۆ یه‌کیته‌ی کۆماره شۆسیالیسته‌کانى شۆڤیه‌ت!!؟ به‌ ئەندامى شانازى ده‌سته‌ی نووسه‌رانى نازمه‌ریایجان په‌سه‌ندو هه‌لبێژبدراده. (١٧).

شاعیره‌که‌مان به‌هۆی رژیمنى نه‌گه‌رسو سه‌تمکارى خه‌مه‌رزا شا ١٩١٩-١٩٧٩)ی گۆڤه‌گۆڤکراوی ئێران‌ه‌وه وه‌ک له‌سه‌ره‌وه نووسیم ده‌ربه‌ده‌ریو ئاواره‌ییو جودایی زۆرى چه‌شتووه، ئەم په‌رته‌وازه‌و دوورکه‌وته‌وه‌یه‌ی له‌خانو گه‌لو نیشتمانه‌که‌ی داخو خه‌مو خه‌فته‌و ئازاریکی فره‌ی خه‌ستۆته‌ ناخی دلو گیانی شاعیره‌ به‌زه‌قی به‌هه‌ندى شیعرییه‌وه دیاره، ئەه‌تا له‌ده‌ست توندو تیژى غه‌نیمو ناحه‌زان په‌رێشانو گه‌لو گه‌زنده‌ی دووری خۆی به‌م شیعرا نه‌ه‌لبێژشتووه نووسیویه‌وه ده‌لێ:

سەرىيە خۇكەتتە شوۋىن ئاۋاتم
 دۈۋر لەتۇ توۋشى نەھاتى ھاتم
 دەستى پانم لەبنى باغەل گەرت
 ئابېرۇم ويىستوسەرى خۇم ھەلگەرت.
 ئىۋە چەند سالا كەوا ھەرىيە ھەرم
 لە گۈتەن نايە چەھا ھاتە سەرم:
 جوانى ۋەك ژىنى كورپىنىم ھەرچۈۋ
 سىپىيەتى روم خەزى بۇ موۋى سەرچۈۋ.
 خەم رەۋىنىم خەمە كەس ھەر كەسەرە
 ھەردى دل چارى دلى ھەرىيە ھەرم...^(۱۲)

كېشەي خەباتى نەتەۋايەتى ۋ ژيانى ناسۋرى مىللەتەكەي وايان لىكرد
 بۇ تىماركردنى زامەكانى ۋ ھەرپىنى ھەستە تاسەي يىروياۋەرى
 ھەروۋنى ھانا بەرىتە ھەر ھەرمانخانەي شىيەر.
 شىيەرە سىياسى ۋ ھەماسى ۋ كۆمەلايەتى ۋ كوردايەتییەكانى ھەژان،
 سەرمەشقى ئازايەتى جوامىزى ۋ لەخۇبوردنىان پىۋە ديارە، كە بە
 خۇشويستنى نىشتەمان ۋ نەتەۋە داپىژاۋن، نەۋونەيەكى بەرزى ۋ تىكەل
 بە گيانى لاۋە خۋىن گەرمەكان بوۋە. ھەر كەسنىك گۈنى بۇ شل بىكات لە
 ناخ ۋ دىسۋىيەۋە كار ھەكاتە سەر جەماۋەرو دلو ھەروۋنى بەگيانى
 نىشتەمانپەرۋەرى زاخاۋ ۋ ھەداتەۋە. تەنیا ۋ ھەشق ۋ خۇشەۋىستىيە
 گەۋرەكە واتە: ئەلنى مەۋقى كوردو سەۋشتى خاكى كوردستان
 ئىلھامى شىيەرى بەھەر ژار بەخشىۋە. ۋەك لەم شىيەرە نىشتەمانىيە كە بە
 دەنگىكى زولالەۋە دەلى:

بەدەر بەدەرى، يان لەمالى خۆم
 لە خاکی عەرەب، لە ئێران و رۆم
 کۆكۆ پۆشته بى، رووت و رەجال بى
 کۆشکەم دە قات بى، وێرانە مال بى
 ئازاد و زنگار بى شادان و خەندان
 يان زنجیر لەمل لە سوچی زیندان
 ساخ بى جەحیل بى، بگرم گوئی سوانان
 يان زار و نزار لە نەخۆشخانە
 دانیشم لەسەر تەختى خونکاری
 يان لەکۆلەنان بکەم ھەژاری
 کوردەم و لەرێنى کورد و کوردستان
 سەر لە پێناوم گیان لەسەر دەستان
 بەکوردی ھەژم، بەکوردی دەمەرم
 بەکوردی دەمەم وەلامى قەبەرم
 بەکوردی دیسان زیندوو دەبەمەر
 لەو دنیاى بۆ کورد تى ھەلەم چەمەر^(۱۴)

زۆربەى شیعەرەکانى ھەژار، لەسەر رێباز و کێشى فۆلکلۆرى کوردییەو
 وەك چاوەگێكى رەسەنو بەپێز سەودای لە تەكدا كەردووە.
 مال و گیان ھەرچى ھەمان بى
 بە قوربانى کوردستان بى
 ھەركەس نەیبى بىرى تۆلە
 لەبابى خۆى نەبەرمو زۆلە^(۱۵)

ھەژاری شاعیرمان، لەسەر ئەساسىنكى واقیعیەت بىر دەكاتەووە لەسەر
 شانۆى گۆراندان نەینىیەكانى خۆى و دەنگە پەنگخواردوو كەفو كۆلە

كەلەكەبووكانى زىندانى دەروونى زۆرىيەى زۆرى مروڧە كلۆلەكانى
 دەروپىشتى رادەگەيەنىو دىئاھاوئىزى لى ھەستو ھىواو نارامو جۆشو
 خرۆشو گىرمانى خەمو پىگەنىناوئاندا. شت ئاشكرا كردنە نەك تەنيا لى
 شىعەردا، تەنانت لى ھەموو ئىو رىنگاو بوارانەى دەرپرېنىشدا كا
 نووسەرانو ھونەر مەندان دەينووسن.

ئىمەى كورد ەك گەلىكى چەوساوە كەم خويندە زۆرىيەى زۆرىيەى
 شاعىرانمان بە كوردىيەكى ساكارو رەسەن، لى ھەموو باخىك چەپكا
 گوئى شىعەيران تەنيا بەنيازو مەبەستى كارتىكردن و ھاندان و وورىيىو
 ھەژانو راپەراندنى جەماوهرى گەلى ستمەدىدەى كوردستان، چنىوہ - تا
 لى پلەى تىگەيشتنى رەشە خەلكە دواكەوتووەكە دانەپرېن.

ھەژار بۇ تىرەى لاتو لەوارانو بەشخوراوان ژىاوەو لىپراوە - لەسەر مافى
 لەدەست چووى نەدارو ھەژاران دژى بى مروتو چەوسىنەرە تۆپراز
 ھەمىشە رووبەر و رادەستاو. سەرومالتى بەرانبەر ئازادىو رزگارو
 بەرەى خاكەسەران بەخشىوہ. زمانو دەرپرېنى ووشەى شىعەرى ھەژار
 زمانىكى رەوانو بى گرفتو كەرەستەيەكى خاوى رووخسارى جوانى
 بى گرىو گۆلە، بە ھەستىكى ووردو ناسك مەبەستو ئامۇزگارىيەكانى
 خستۆتە ناو مىجرابى شىعەرەو.

ئەو كوردستانەيە يارم
 بۇ ويىيە وئىلو ھەژارم
 دلبەرم ئەو دىشتو كنىوہن
 ئەو پىر نەرتو زىپرو زىوہن
 كە غەنبارى رۆژمەلاتە
 سەرچاوەى دىجلەو فوراتە ..
 يەخسىرى دىستى توركانە
 داگىركراوى ئىيرانە

له جینی خانزادی شه قلاوه
 وشتري گهر ئیخ دراوه!!
 لای تورکه نیوهی که لاکم
 عه جهه بهربوونه لولاکم
 عاره بش بهشی خوی لهوی
 قه پیک لیره، قه پیک لهوی..
 به لام به هزار هینده هرد
 نامرم، سهریان داوه له بهرد
 من به پانیپال نه مردم
 جهنگیز خان قهری نه کردم
 شاعه باس له بنهی نه هینام
 تۆزی به با بوو من هر مام
 که لی خواردن که لی گرانه
 تیابا ریخۆلهی نه مانه
 سهه سال جورابم، خورابم
 قورسم هرگیز همزم نابم
 پاروئیکم: جیو لپکاوی
 کئ بمخوا ده بزم هه ناوی
 له چاویانرا سهر هردینم
 هه تا سهر هه روا نامینم
 زهوی دهگۆرئو دهگهرئو
 هردهم دیته رووپهرئو⁽¹¹⁾

نووسهرو بههره مه ندان که دین باسی رووداوی راستی و ناراستی
 شته کان دهکن دهبن مردانه ددان به واقیعه دا بنین، پیویسته له سهه
 ناستی لپرسینه وهی میژوویی خۆیاندا بن وهک ئهو گوته یه که

گوتراوه: "شاعیر شایه دینکی راستگوئی سرده مه که ی خویه تی". شاعر
 نه گهر مه نسو که وتی له گهل کومه له که یدا نه بی شاعر نییه، نووسه
 بهر مه که ی له سردهم جودا بؤوه نه وه نه ده بیکی نامولتهزیمه ناکامی
 بهر مه که ی بی بایه خو ناچیزه درده چیت. شاعر ده بی پوپوچی
 زوردارو کاره به دو گهندو ناپه سه نده کان به جه ماومری گهل بناسینیت و
 بیخاته روو - شاعر هکانی هژار لهو بابته ن.

شاعر لای هژاری شاعیری به هق ریالیستین و وینه کیشانی ژسانی
 مله ته که مانه، واته: شاعیریکه بؤ و مرزیرو پالو فله لایانو مروقی هژارو
 به له نگازانی کورد دهنو سینتو تهنگو چه له مه کانیا ن ده خاتهروو، به
 زمانو بیرو هوشی خه لکی وولاته که مان قسه دهکاتو نه وه ی ههستی پی
 دهکات دهیخاته نیو بۆته ی شاعر مه. په یوهندی به بهرنامه ی پاکي
 نایدولۆژی و دیموکراتی و واقعی و مهنتیق وه هیه که بۆته هله پشتنی
 خه مو ژانو حهزو ئاواتی هه موو ئینسانی کورد.

رهمبه ی پیلایه مه ره شه ی زوردار
 شه قه ی قامچی و دار تیکهل به ماوار
 خوین بمژه، پیستم له دار هالینه
 له سر من ئیستا هیزت بنوینه
 هیزی هژاران دنیا داگره
 بؤ پوشی گیانی خوینمژ ناگره
 یاری ئازادی ده گرینه باوهش
 روژی روون هه لدی له پاش شه ری رهش^(۱۷)

گه ران به نیو دیوانه که ی هژاردا گه تی هیزشو هه جوی ره واو به جی
 به دی ده گرین که ده شن سوکه ئاو پکی ئی بدینه وه.

هه‌زار، ناگاداری ژيانه پر له‌دەردە سەریه‌که‌ی میلله‌ته، هه‌رچی له‌دەدا بووه به‌شيعر ده‌ربەريوه. زۆر نازاو جەربەزه‌و بی پەروا نە‌ی ناپاکو هه‌موو جو‌ره زۆردارو چه‌وسینه‌ران شولێ ئی هه‌لکێشه‌وه، ئەمه له‌لایه‌ک، ر‌قو تو‌ره‌ی تاییه‌تی خۆی به‌رامبه‌ر ئه‌وانه‌ی گه‌ل‌ونیشتمانی خۆیان خو‌ش ناوی‌و له‌به‌ر تیشکی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی‌و نیشتمانی ناجولینه‌وه‌و به‌رژه‌ومندی خه‌باتی ره‌وای گه‌لێ کوردیان فه‌رامو‌ش کرد‌وه له‌لایه‌کی دیکه‌وه ده‌ربەريوه.

هۆی گیره‌شینی‌و شینو‌زی‌و ناشتی (صلح)‌و ئالۆزی بار‌دۆ‌خ‌ی وولات ته‌نیا ناداته پال کرد‌وه‌ی ر‌ژیمی سه‌رکێش‌و گۆپال به‌ده‌ستی نا‌ره‌واو خۆبه‌ده‌عیه‌و فیزگرتو به‌س، به‌شکو ده‌یداته پال تینه‌گه‌یشتر‌و نه‌قامی به‌کرێگیرا‌وان‌و کاسه‌لێسه‌ ده‌به‌نگه‌کان‌و هه‌تیوو مه‌تیوی نا‌په‌سه‌نو نه‌ک به‌حه‌رام که هۆی ناله‌باری‌و دواکه‌وتویی کۆمه‌لن، به‌دیتنی چه‌ندین خو‌فرۆشی کوردی ئەم رۆژگاره‌ ناگر به‌ربۆته‌ گیانی به‌ ئەندازه‌یه‌ک ئاه‌وناله‌ی بزواند‌وه‌و ته‌مغه‌ی ریسوایی‌و چاوشۆ‌پی داوه به‌ ته‌و‌ن‌لی چا‌و‌چنۆکی‌و قه‌ناعه‌تی جاشایه‌تی ئەو زۆله‌ کوردانه‌دا که له‌ هه‌ستی کوردایه‌تی‌و چاره‌نووسی نه‌ته‌وايه‌تی ره‌ها بوون‌و بوون به‌ سوارچاکی مه‌یدانی غه‌یری کورد!! ته‌مغه‌که‌ش وه‌ک خو‌رکه‌و ژه‌نگی سه‌ر ئاسن وایه‌و به‌لیک‌خشان‌دنی ب‌ه‌به‌ندو کارتیغو چه‌رخ‌ی کاره‌باش ناچینه‌وه، یا می‌ژروی کۆ‌نو نو‌ی ب‌ه‌ریاری داوه سپ‌ینه‌وه‌ی بۆ نییه‌ هه‌ر له‌ نیسته‌او هه‌تا کۆتایی گه‌ردوون.

هه‌زار، له‌چه‌ند سه‌ره‌وه زۆله‌ کوردی بی ئاه‌وزو ده‌غه‌ل‌و ناپاکو خیانه‌تکارو ده‌ل‌ال‌و کرێگرتی به‌ر په‌لامارو پلارو گورزی شیرانه‌ی خۆی داوه، په‌رده له‌سه‌ر رووی ئەم قرخه‌ بێنرخ‌و جل خو‌ارو ترسنۆکو خم لێش‌وا‌وو لا به‌لایانه هه‌لمه‌لیوه که نرخ‌و پایه‌ی خۆیان‌و کۆمه‌لایه‌تیان دۆ‌پ‌اند‌وه‌و له‌خزمه‌تی به‌ره‌ی ناحه‌زانی کورد‌دان‌و بو‌نه‌ قونی شه‌قی دۆ‌زمنان‌و که‌وش دان‌ه‌ری دیوه‌خان‌و ئێسک ک‌روسی‌نه‌وه‌و ته‌سبیحاتی ده‌ستی کوردخۆ‌ران "که ن‌ژی هه‌موو به‌رژه‌ومندو ره‌وا بوون هه‌را له‌گه‌ل دۆ‌ست‌دا ده‌نی‌نه‌وه.. وه‌ک فیل‌بازو قۆل‌بو شه‌عه‌به‌ده‌بازی دنیا دۆ‌ست به‌ چاو فرمێسک ده‌بار‌ن‌ن‌و به‌ده‌ستی‌ش باخه‌ل ده‌بن چونکه ده‌قی نه‌زم‌ریه‌که‌یان‌و کرد‌وه‌یان هین‌ده‌ی فرمێسک باراند‌ن‌و قۆل‌ب‌رین له‌یه‌ک‌دی دو‌ورن"^(١٨). ئەم

سەرزەنشەتو پىلار تىڭرتىنەي شاعىرەكەمان بەرامبەر ئەو خۇفۇشانە بۇ
 ئەۋىيە كە كۆمەل لە لالغاۋى كەفى دەميان رىزگارىان بى. چونكە ئەۋجۈرە
 بىنا دەمانە دىئىسۆز نىن ئەبۇ مروۇف ئەبۇ وولات، پىتر پىرۇشى ئەۋىيە كە
 جەردەۋ چەۋتەلى نەمىنئەۋ كورد لەستەمى نەتەۋايەتىۋ بىندەستى
 پىياۋخۇرانى چاۋچىنۇك رىزگار بى. بىڭگومان ھەبۈونى ئەم بارە ناھەمۋارە
 لەمافى زەۋت كراۋمان دۈۋرتىرمان نەخاتەۋە كە ئىستاش دىتەۋە بەرچاۋى
 بىنەر!!

شاعىرمان لە شىعەرەكانىدا نەبەس داۋاي شادمانىۋ ژيانى سەربەستىۋ
 سەرفرانىۋ سىلامەتى گەلەكەي كىردۈۋە، بەلكۈ بە قوۋلىۋ پانايى بۇ
 بەختەۋەرىۋ رىزگارى مروۇفى گەلانى چەۋساۋەۋ زۇرلىكراۋى جىھانىش
 دەنگى بەرزىكردۇتەۋەۋ نوسىۋىيە:

لە ئەفرىقا، لە ئاسىيا
 ھەر گۆپۇن لەگۆپۇ چىيا
 لە عىراق، لە تونسى شىن
 لە ھىند، لە چىن لە ھىندى چىن
 لە مەلاريا، لە كۇررىا
 لە جەزاير، لە كىنىيا
 لە ئەندونىزى، لە يەمەن
 لە مىسرو عومانو عەدەن
 بە ھەزاران، ھەد ھەزاران
 لە چۆلگان، لە لادىۋ شاران
 كوشتەي دەستى ئىستىعمارن
 گىشت كەس ۋەك ئىمە داغ دىرن
 خەزايە داگىر كەر كوشتن
 قىرپان ھەكەين بە خويىن رشتن
 تۈلەي شەھىدان دەستىن
 كوردستانمان دەرەنگىن^(۲۰)

سەرچاوهو پهراویزهکان:

۱- قانون در طب، له عمره بیوه کراوه به فارسی، بمرگ یه کمه، زانستگای تاران و بمرگی دووم "سروش" له تاران چاپیان کردوه.

هۆزی گاوان له عمره بی یوه بۆ کوردی

- میژووی سلیمانی - له زمانی عمره بی یوه بۆ کوردی.

- نهر شاکارانهی خوالیخوشبو دوکتور عه لی شریعه تی له فارسییهوه کردوونی به کوردی.

- یهك له پهنای سیفری پهن پرانهوه.

ناری برا، ولایبرا

- عرفان، بهرانبری نازادی.

- دایه، باوه، کن خراوه؟ نه مانه گه ل بهره می تر..

۲- پینشکی حسه نی قزلچی له کتیبی "مهمو زینی خانی" ههژار، ۱۹۶۰.

۳- به عملدولرحمان شهره فکه ندیش به ناوبانگه.

۴- (سرخه ی) ناوی گهره کینگه له شارستانی مه باباد.

۵- ههژار، بۆ کوردستان، چاپی یه کمه، بیروت، چاپخانه ی عیتان، ۱۹۶۶.

۶- ههژار سروه ختی لاوی له قنیه تی له گوندی (نیسا کهند) و (تهکیه ی شهره فکه ند) دا به سهر بردووه.

۷- بۆ کوردستان، چاپی یه کمه، ده رباره ی پروانه: ل/۱۰۲.

۸- گلکۆی خوالیخوشبوو مه لا محمه د ۱۸۷۲-۱۹۳۷ له خانه قای شهره فکه ندی سهر به بۆکانو له ته نیشته قه بری دایکی جوانه ممرگی هه ژاره وه به خاله سپارنداره.

۹- به سهر چلی: ژینامه ی هه ژار، تکیه ده رباره ی بۆی پروانه: شهره فنامه،

ومرگیناوی هه ژار بۆ کوردی، چاپی دووم، که به ئۆفسیت له بهر چاپه که ی نه جه فر

له چاپخانه ی جهره یی له تاران سالی ۱۹۶۰ هه تاوی- ۱۹۸۱ زایین له چاپدراوتموه، ل/۸۳۵.

۱۰- کۆمه له شیهری حاجی قادری کۆبی، نامانه کردنو چاپکردنی نهر رحمان سه عید، چاپخانه ی "دار السلام" به غدا، ۱۳۴۴-۱۹۲۵. (کۆبی کراوه).

۱۱- قىسىم يادداشتى مەلا قادىرى مۇدىرىسى، كە يەكەنك بوۋە لە بەدىيەنەرانى كۆمەلەي ژ. ك. بۆي بېروانە: نامىلىكەي ژئ. كاف چىبوو؟ چى دەويست؟ چى ژ بەسەرھات؟ ئامادە كىردى: سەيد مەمەدى سەمەدى مەھابادسالى ۱۳۶۰ ھ، ۱۹۸۱ زائىنى ل/۱۷.

۱۲- بېروانە پىشەكى خەسەن قىزىلى لەكتىبى مەھزىنى خانى- ھەژار، ۱۹۶۰.

۱۳- ھەژار، بۇ كوردستان، ۱۹۶۶، ل/۱۱۵.

۱۴- ھەژار، بۇ كوردستان، ۱۹۶۶.

۱۵- ھەژار، بۇ كوردستان، ۱۹۶۶، ل/ ۱۳۷- ۱۳۸.

۱۶- ھەژار، بۇ كوردستان، ۱۹۶۶، ل/ ۳۰، ۳۱، ۳۲.

۱۷- ھەژار، بۇ كوردستان، ۱۹۶۶، ل/ ۳۹، ۴۰، ۴۱.

۱۸- مەسعود مەمەد، مەزۇن دەۋرىيەر، بەشى دوۋەم، بەغدا، چاپ بۆلۈم كوردنەۋى كۆپ... ۱۹۸۴، ل/ ۷۶.

۱۹- ھەژار، بۇ كوردستان، ۱۹۶۶، ل/ ۹۱.

۲۰- ھەژار، بۇ كوردستان

۲۱- ھەژار، بۇ كوردستان، چاپى سىيەم، تاران، چاپخانى جەۋامىرى، ۱۳۵۸ ھ. ل/ ۳۲۰- ۳۲۱.

۲۲- دەر بارەي بېروانە: زىادەي چاپى دوۋەمى كىتەبى شەرەفنامە/ وەرگىپاۋى بۇ كوردى ھەژار، تاران، چاپخانى جەۋامىرى ۱۹۸۱.

کۆچی دوايي مام ههژار

لە رۆژی ۱۹۹۱/۲/۲۰دا، ئەدیبو شاعیریکی شۆپشگێری نەتەوایی مەزنو پیشکەوتنخۆزان، تیکۆشەریکی نەبەزو بەرچاوردوونو چۆلی چاوی نە یاری ئازادیو کۆلۆنیالیست، ئەستێرەییکی بەشەوقی ئاسمانی کوردەواریو چرای رووناکی بیرێ کوردایەتیو لایەنگرو پشتیوانی چینی دەستو پێ قلیشاوو زەحمەتکێش، پەپوولەیی شەیداو عیشقی تیشکی خۆری ئازادیو سەرفرازیو سەربەستی کوردستانو هەموو مەووف.. دۆژمەنی سەرسەختی فس فس پالەوانو چەقەو هەرای پیاوی خوارو بەدگاری گەندەخۆر.. بۆ یەكجارەکی دڵە گەورەکی لە کارکەوتو لە وولاتی غەوارە دەستی لەژێان بەرداو بەرگی مەرگی پۆشیو گیانی پائەن بێ تاوانی بەخوای تەك سپارد، سەد جەیفو مەخاڵین، سەد داغو نێگەرائی دەروونی..

ههژار، ناوی راستی عەبدولرەحمانە، کوپی حاجی مەلا محەمەدی شەرەفکەندییە. لەنیۆ لانکەیی بنەمالەییەکی زانستی ئایینی و ئەدەب دۆستو کوردپەرور. بەدوو ساڵ پاش برانەوهی شەڕی یەکەمی جیەهانی، ١٩٢٠ لە رۆژەلاتی کوردستان لە شارستانی شیرینی مەهاباد، مەلەبەندی شیرە کورانی موکریان چاوی ژیانو کۆلێو کەسەرۆ نازاری هەڵبێناوە.

[illegible]

ھەماسى و ناگرىنەكانى شاعىرى رابىرو داھىنەرى ئەدەبى شۆپشگىرى
 نوڭى كورد حاجى قادىرى كۆڭى (۱۸۱۶-۱۸۹۷) لە سەرەتاي چارەكى
 دووھى ئەم سەدەى تەكنىكو پىركىشەو ھەرايەدا. بۆيە ھەژار ناوبانگى
 بە شاعىرى شۆپشگىرەو مەۋقەنىكى كوردپەروھو ھۇشيارو ئازاد
 تىكۆشەر دەرکردوھ. لەلايەن كۆمارى جوانەمەرگى كوردستانەوھ
 نازناوى شاعىرى مىللى پىن بەخشا.

لە ھەرەتى ھەرزەكارىداو پاش تىكشكانو ھەرس ھىفانى كۆمارى
 دىموكراتى كوردستان، ۱۹۴۶/۱/۲۲ - ۱۹۴۶/۱۲/۱۶، بەھۆى زولمەو
 رىژىمى بۆگەنى فاشىستى و سايەى سىياسەتى شومى ھەمەى كۆپى
 رەزاي پىياوى ھىقتەر، ەك زۆر لە نووسەو شاعىرانى كورد ئەنواى
 شىۋىنراو لە يارو دىارو كەسو كار ھەلپراو لەزىنو نىشتەمانە
 خۆشەويستەكەى تۇرۇنراو ئاوارەو پەريوھى عىراق كرا. لەوئش لەسەر
 كوردايەتى ھەزار ھەورازو نشىۋ دەپىۋىۋ پەندو مەخسەرەو گۆلمەزى
 بەسەردى، تووشى تەشقىلمەو ھەراو راکە راکەو دەرەسەرى زۆر دەپى
 بۇ قوۋتىكى بىن مەنەت ناچار بووە كارى سەختى قورەكارىو ھەمالىو
 شاگرد مەيخانەيى و ۋىتەگرى بكاو سەر بۇ ئاكەسو نامەردان نەوى
 نەكا. ۋىپراى ئەوانەش نەخۆشى وەرەم (سىل) تىنى بۇ دىنىۋ لەمەرگ
 نىزىك دەپىتەوھەو بەجۆرىك بەرچاۋى لىلۋ دىناى روۋنى لەلا رەشەو
 تارىك دەپى. ئىدى ۋاى ئى دى دەست لەزىان دەشۋاۋ ھىوابراو دەپىو
 خۆش خەزمەتى لەمەردن بەئاۋات دەخۋانى.

ئەوھتا بۇ نامرادىو ناگىزورى خۆى پارچە شىعەرىك بەر لە ئاۋىلكەدا بۇ
 سەر كىلى قەبرەكەى خۆى دەنووسى.

نامرادىك

لاۋەكان، گەورە كچان، نازدەلران

دەلەبران، دىلەبران، دىلەلران

دەمەردەن تاۋى بىنەن لىرە

فاتحایینکی بخوینن خیره
 لهنیو ئەم گۆرە هەژار نۆژراوە
 زۆر لە رێی ئێوە جەفای کێشاوە
 ژینی خۆی کردە فیدای خوێشی کورد
 لەرێی ئازادی بە ناکامی مرد
 توخودا کاتێک ئەزادیو سەند
 رەگەزی خوێن مژەکانو هەلقەند
 کێژو کوێ هەرچی بەلاما لادا
 پێم بڵێ و پایتی بە قەبرمدا دا
 ئەو هەژار بەسیەتی مردن هەستە
 موژدەبی مەوتەنەکەت سەربەستە

لەو هەموو ژبانی چارەڕەشی و تالی و سویری و پەرەندەیی و رەنج و
 دەبرەدرییەدا، ئەم بەپێچەوانەی زۆر کەس ناسۆی بیری بپرستو
 بەرفەرەوانتر دەچوو، کۆمەڵی کوردەواری و گری کۆنرە و مەسەلە و
 کوردی باشتەر ناسیوه، ئاگای لە گەندەل بەفیلێ دۆژمان بوو، هەمیشە
 رۆلێ وولاتەکی بۆ خەبات هانداو و هەستی بەنازارو زامیان کردوو و
 دەرمانی بۆ تیمارو چارەسەرکردنی دیوەتەو، رێپیشاندەری ئاوات و
 خواستی گەلەکی بوو، قان بووی کۆپی خەبات بوو.

ئەو یەكەم کەسو ئەدیبێک بوو کە مینژوی کورد و کوردستانی
 "شەرەفخان"ی بە ووشەی زێڕینی پەتی و راست و روانی کوردی
 وەرگێراوە.

ئەو لە شاعری و نووسەرێک بوو کە بەزمانی خەلکی رەشو رووت و
 نەخوێندەوار، بەزمانی ساکارو کوردی پەتی رۆلێ جەماوەری
 زەحمەتکاری کوردستانی دەخروشان، پەیامی ئێشو ئاوات و خواستی
 گەلەکەمانی پێ دەناسین. شیعری هەژار لەم بوارەدا دەنگێکی زوڵالی
 ناشتیخوازو نەبەزو کەم هاوتایە.

به‌شینی له شیعره‌کانی وهرگێردراونه‌ته‌ سه‌ر زمانێ فارسێ و رووسی،
نازهری.. هه‌روه‌تر گه‌ ئێ شیعر و نووسینی بایه‌خدارێ له‌ریی رادیۆ
ده‌نگی شوێشی کوردستان خوێندراونه‌ته‌وه‌ له‌ چاپه‌مه‌نییه‌کانی
کوردستان، خه‌بات، ده‌نگی کورد، رووناھی و نووسهری کورد و ده‌نگ
پێشمه‌رگه‌دا.. باڵا و کراونه‌ته‌وه‌.

پاش په‌یماننا نه‌ی نازاری ۱۹۷۰ یه‌که‌مین سه‌رۆکی یه‌کیته‌ی نووسه‌ران
کورد و نه‌ندامی کارای کۆپی زانیاری کورد بوو، گه‌وره‌ترین خه‌لات کا
پێشکه‌شیان کرد نیشانی فه‌خری بارزانی بوو که‌ سالیك.. پێش مردنی
له‌ لایه‌ن پارتی دیموکراتی کوردستانه‌وه‌ پێشکه‌شی کرابوو.

هه‌زار، یه‌کیکه‌ له‌ریزی هه‌ره‌پێشه‌وه‌ی ئه‌و شاعیر و که‌له‌ نووسه‌رانه‌ی که‌
به‌رچاوترین و به‌نرخترین و زۆرترین به‌ره‌می نازایانه‌ی پێشکه‌شی
کتیبه‌خانه‌ی کوردی کردووه‌، خۆیو پێنوسه‌که‌ی له‌ پێناو پێشکه‌وتن و
سه‌رفرازی و شه‌ی پیرۆزی ره‌سه‌نی کوردی و نه‌ده‌بی کورد و میژوو
گه‌له‌که‌مان ته‌رخان کردووه‌ و تاسه‌ری نایه‌وه‌ نازانه‌ و بازانه‌ کێردی له‌
ئێسک و گیان و سه‌روسه‌کوتی پیاوی چروک و دزو لروژن و جه‌رده‌و
چه‌ته‌ولی داگیرکه‌ری کوردستان راده‌چوو.

به‌هۆی کاره‌ نه‌ده‌بییه‌ باڵا و شیرینکارییه‌کانیه‌وه‌ به‌ بارستایی چیا
به‌رزه‌کانمان سه‌ربلندی و شانازییه‌کی ئێجگار فره‌ی بو‌ خۆی
ستاندووه‌ و تاکو کورد به‌مینی و کورده‌واری به‌پێوه‌ مابێ سه‌ربه‌ری
ده‌نۆینی و هه‌رگیز که‌ مایه‌تی ناهینی و له‌بیر ناچیته‌وه‌. تاماو و
له‌ به‌رچاوان بوو، نووکی تیژی قه‌له‌می له‌کاربوو، داخیک بوو له‌دلی
داگیرکه‌رانی کوردستان و نامووس فروشان.

هه‌زار، به‌راستی شاعیر و نووسه‌ری ده‌ست و قه‌لم نه‌خشین و شیرینکار
بوو، میژو و نووس بوو، وهرگێر بوو، پێشمه‌رگه‌ بوو، به‌هه‌ق بو‌ خۆی
به‌ته‌نی کوردی زان بوو، مه‌رد و رهند و نازا و زانا و ژله‌ی به‌جه‌رگی گه‌لی
قاره‌مانی و کورد بوو، ده‌ست و داوین پانی و بیبات و بێگه‌رد و گزی بوو،

مشورخۇرو چاوقايم بوو... بەلام تا ئو رۇژەي بىرو بوخچەي ژيانى پىر ژانى بۇ دواجار شەتەندەو خاترخوازي وەفاو دۇسۇزى لە كوردو كوردستان كىردو لاشەي نازدارى گلەبان كرا، تىرو تەسەلو چاولەبەرى ھىچ كەس نەبوو.

بەلنى وەيشومەي خەزان شاعىرى كوردايەتى، ئەدىبو مىژوونووسى بەنرخو ھىژاى لەدەست داین، سىبەرى لەسەر زەوى رەوى، ئۇغرى كىرد، ئاوينەي ژىرت تونى خاكو گلنى قەبرىستان (بودلق سولتان) ى مەھابادى زىندو نىشتەمانى كراو لە تەنىشت ھاورنى گىيانى بەگىيانى سەردەمى لاوتىو دەر بەدەرى، مام ھىمن (۱۹۲۳ - ۱۹۸۶/۴/۱۸) ى رەحمەتى شاردرایەو، دلى پىپىاوەتى و موقايەتى لە تەمەنى (۷۱) سالىدا لە لىدان وەستا.

بەلام ئىمە دلىيان تا دنيا دنياىى ناوى پىرۇزى لەنىو دلى ھەمو رۇلەيەكى بەشەرەفى نىشتەمانپەرورەو رۇشنېرو شۇپشگىرېكى بە ئەمەلو راستگوى رىگای كوردپەرورەيتىدا بە زىندوى دەمىنىتەو مىژوومان بەشانازى و فەخرەو، لەتەك كاروانى نەمرانى راستەقىنى مىللەتەكەماندا گىيانى گەرەو چاكى مەردايەتى ئو رۇلە جوامىرەو ماندووى نەناسو بلىەمەتە دەپارىزى.

دروود لەگىيانى پاكو ھەرگىز نەمرى مامۇستا ھەژر.
گىيانى شادېن.*

لەندەن

۱۹۹۱/۲/۲۵

*گۇفارى مامۇستاي كورد، ژمارە (۱۱-۱۲) ھاويىنى ۱۹۹۱ ئەمەي ئىرە دەقى نووسنى ئو كۆپەيە كە يەكىتى نووسەرانى كورد، (لقى برىتانىا)، لەنىوارەي رۇژى شەمە، رىكەوتى ۱۹۹۱/۲/۲۳ دا بۇ يادو رىزگرتن لەسى شاعىرو ئەدىبىي كورد (كاكەي فەلاح، ھەمە سالىح دىلان، ھەژان) رىكخستېوو، لەلايەن خاوەن باس خوئندراو تەو.

شاعیر و شاعیر

شاعیر ئەو مۆفەتیه لە شاعیرە کەیدا ھەلۆنستو بیرو بۆچوونی یاخود گرنی نەینییەکانی خۆی بە جەماوەرانی گەل ئەگەینێ و لە پاشماوە سەلبیاتو عەشیرەتگەرییە کۆن و کەودەنەکان ئەپەرێتەو لە پیناوی ساپزکردنی زامەکاندا تێ ئەکۆشێ و خۆشێ و تا چەند بۆی بلسۆ بەکرەوێ بیا نەسەلمینێ ئەوا لای جەماوەر گەورەتر ئەبێ، نموونە ی ئەو جۆرانە وەک حاجی کۆیی و بیکەسی نەمر.

شاعیر ئینسانە، ھونەرمەندە، لەزۆریی زۆری خەلک زووتر و زیاتر ھەست بە رووداوەکان دەکات و لە شاعیرەکانیدا بەراستی دەیانخاتە بەر چارو نیشانی خەلکی ئەداتەو، ئەو رووداو و دیمەنە شاعیر و لێدەکەن بێرکەدەوێ چۆپەرتر بێ و ژبانی کۆمەڵی بەرھەو پلەییکی بەرزتر بەرێ.

شاعیری مۆلتەزیم ئەوێ وەک ئاسن و پۆل لە گەل گەلەکی یەکیان گرتوو و لە پیناوی بەختیاری و ئاسودەیی کۆمەڵگای رەنج دەکێشێ، وەک لای ھەمووانمان ئاشکراو روونە ھەر ھونەرمەندێ لەساتو رووداوەکانی دەور و بەری و خواست و ئیرادە ی مەسەلە ی نیشتمانەو ھەنگاو بێ مانای ئەوێ چارەنووسی خۆی لە چارەنووسی نەتەرەکی جودا ناکاتەو، "نالی" لەکاتی گەڕانەوێ لەحەج، لەشام نیشتمانی دەبێ سۆزو خۆشەویستی نیشتمانی ئازیزی ئە ی ھەژینی و ئەو پەری جۆشی ھەندەستێ و نامە شاعیریەکی کە بۆ سالمی صاحب قرانی برادەری گیانی بەگیانی کە دوا ی ھەرس ھینانی ئەحمەد پاشا و بانگ کردنی بۆ ئەستەمبوول دەنێرێ کە ریکەوتی سالی ١٨٤٧ ی زایینی، یادوای ئەو پاشای برای و دامرکاندەوێ ھیزی بەبەکان کە دەکاتە سالی ١٨٥١ زایینی (١) کە ھەمووی ھەواڵ پرسی نە لێرووداوی سولەیمانی، لەم چامە شیرینە پەر لە سۆزو ھونەرمەندییە کە تا

نیستاش به خویندنه وه و ئی وردیوونه وهی مرووف دل گران ده بی و خه
دایده گری.
سه ره تاکه ی ده لی:

قربانی توژی ریگه تم ئه ی بادی خوش مرور
وهی په یکی شارمزا به هه موو شاری شارمزور

هه ره ها ده لی:
له م شهرجی دهردی غوربه ته، له م سۆزی هیجرته
دل رهنه بی به ئاوو به چاوا بکا عوبور! (۲)

بۆیه ده بی شیعر له که سایه تی خۆی دانه برئو ریگه نیشان دهری
خه لکی بی و گری کویره ی شته کان بکاته وه. بیگومان "بیری مروقی
توانای گه یشتنی به زانیاری مه زوعی هه یه، که شیخ رهزا به
"حه قایق" ناوی ده بات، ئه م مه سه له یه ش ته نیا تیوری نییه به لکو
پراکتیکشه" (۳).

شیخ رهزا به م تاکه ی وه لامی مه سه له ییکی بنه ره تی له مه سه له کانی
قه لسه فه ده داته وه ..

مومکن نییه ئیدراکی حقایق به ته وایی
مومکن نییه ئیدراکی نه کا زیه نی زه وایی

ئه ده بی نه مه ره وه یه به گیانی برایه تی و خوشه ویستی نیشتمان
دانه برئو و یه کیتی گه ل به هیزنه کاو مروقی نوێ دروست نه کات. بۆ
ئه مه ش "ئه ی ره قیب" که ئیستا بووه به سروود و وێردی زمانی هه موو
لاویکی خوین گهرمه له کوردستانا (۴) نمونه یه کی ئاشکرایه.

با بچینه لای مامه‌ی شارمزوری، که زور دلباکو نهرمو بینگرد بووه ههستی بهرزی بهرانهر زمانی نه‌توه‌که‌ی رهنگی داوه‌توهو پایه‌یینکو مه‌زنی وه‌رگرتوه، نالی بۆیه شیعرى به‌کوردی گوتوهو مایه‌ی سه‌ربه‌زى و شانازی پینوه کردنه لهو سه‌رده‌مه‌دا به جورئیکى وا خوۆ تاقي کردۆتوه، شیعر و ئه‌ده‌بى کوردی برده‌ته شویننکی زور بلنڊ نالی به‌رپرچی ئه‌وانه‌شى داوه‌توه که وایان خستۆته پال گوايه زمانانى تر نازانى بۆیه شیعرى به‌کوردی داناهه. له‌هرامی ئه‌وانه‌د نالی خوۆ ده‌فه‌رموی:

به‌کوردی شیعر وتنم هی ئه‌و نیه ناتوانم به‌فارسی و عه‌ره‌بى شیعر بلیڤ به‌لکو ئه‌مه‌وئ خوۆم تاقي بکه‌مه‌وه شتیکی نوئ بینه‌ ناراه که تا ئیستا که‌س نه‌یکردبئ: به‌کوردی شیعر بلیڤ(5) له‌باروه به‌لگه‌ی راستی ئه‌م رایه‌مان به‌رچاو ده‌ئو و ده‌لی:

طه‌بعی شه‌که‌که‌ری من، کوردی ئه‌گر ئینشا ده‌کا،
 ئیمتیحانی خوۆیه مه‌قسودی، له (عمدا) وا ده‌کا
 یا له‌مه‌یدانی فه‌صاحتدا به‌ میثلی شه‌مه‌سول
 بئ ته‌مه‌مول به‌و هه‌موو نه‌وعه‌ زوبانی راده‌کا(6)

بۆیه ئینه‌ش شیعرنکه‌مان ده‌وئ به‌رگری له‌ میللته‌و زۆربه‌ی زۆری خه‌لکی وولاته‌که‌مان بکاو به‌گژ هه‌موو جوړه چه‌وساندنه‌وه ئازاریکدا بچئ، وشه‌ی ره‌سه‌نو پیرۆزی و شاعیری ئازادیخوازو ده‌رووژ بینگه‌ردیک بۆمانى بنوسی و تۆمارى بکه‌ن، ئه‌وه‌شمان له‌یاد نه‌چئ شاعیرمان هه‌ن به‌ره‌مه‌کانیان هه‌ر بۆ سه‌ر ئیشه‌ نووسراوه‌توهو له‌چه‌ند وشه‌یینکی بی مه‌عنا و له‌ناوه‌روکیکی گه‌نده‌ل پێک هاتوون. ئه‌و جوړه بنیاده‌مانه‌ نایانه‌وئ خه‌لکه‌که‌ له‌ژبانی واقیع و هونه‌ری و رۆشنییری بگه‌ن یان وایر ده‌که‌نه‌وه که هونه‌ر بۆ هونه‌ره‌.

شیعری راسته‌قینه هه‌میشه له‌پیناوی خزمه‌ت کردنو که‌لنو سوودی
چینه چه‌ساوه ساویلکه‌کان نووسراوه‌توو وه‌ک نان پینی هه‌لده‌که‌نو
پینی ده‌ژین، به‌پنچه‌وانی ئه‌و بنیاده‌مانه دروست‌کهری ژیا‌نیک‌ی واقع‌و
پرسنگدارو که‌شاوه‌یه "له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌می میلادیدا، شیعری
مه‌درسه‌ ته‌قلیدی ئه‌ده‌بی کوردی که‌یشته ئه‌وپه‌ری به‌رزبوونه‌وه،
له‌لایه‌ن فه‌نی شیعرییه‌وه، ئه‌م چه‌شنه شیعره به‌هیزه‌ی کوردی دوو‌لقی
لی‌بووه‌و، لقنکیان له‌ئاسۆیه‌کی ته‌سلو تروسکا ئه‌ژیا، شاعیر هه‌ول‌ی
ئه‌دا که‌ سوۆی ده‌روونی خو‌ی بکاته ئامانج‌ی شیعری، دوور بی‌له
کو‌مه‌ل، له‌کو‌مه‌لی کورد، له‌بیروباوه‌ری گشتی" (٧).

بۆیه شیعیر ده‌بی خو‌شه‌ویستی بی، شیعیر چه‌کی به‌رگری بی‌له
جه‌ماوه‌رانی زۆریه‌ی گه‌ل، شیعیر هانمان بدا بۆ سه‌ربه‌زی و سه‌رفرازی و
فی‌ری ئه‌وه‌مان بکا که‌ به‌هیاوه‌ بۆ ژیا‌نی دوا‌روژ به‌وانین.

شیعیر ده‌بی فی‌رمان بکا له‌هه‌ول‌دان سارد نه‌بینه‌وه‌و له‌تیشکاندا
زه‌بوونو له‌سه‌رکه‌وتندا مه‌غرور نه‌بین. شیعیر ئه‌مانه‌و زۆر شتی تری
جوانمان فی‌رئه‌کا.

سه‌رچاوه‌و په‌راویژه‌کان:

- ١- دیوانی نالی: لیکۆینه‌وه‌ی مه‌لا که‌رم مو‌هریس فاتیح عب‌دولکه‌رم، چاپخانه‌ی
کۆن‌ی زانیاری کورد، به‌غدا ١٩٧٦، ل/٤٠.
- ٢- دیوانی نالی، هه‌ر ئه‌و سه‌رچاوه، ل/١٧٤ و ١٩٧.
- ٣- گو‌فاری رۆژی کوردستان، ژماره (١٥) سالی سی‌هه‌م، کانوونی دووه‌می ١٩٧٤.
- ٤- که‌رم شارم‌زا، کو‌یه‌و شاعیرانی، چاپخانه‌ی النجوم، به‌غدا، ١٩٦١، ل ١٠.
- ٥- دیوانی نالی، هه‌مان سه‌رچاوه، ل/٦٥.
- ٦- دیوانی نالی، هه‌مان سه‌رچاوه، ل/١٠٦.
- ٧- نه‌حمه‌د هه‌ردی، پیشه‌کی رازی ته‌نیا‌یی، به‌غدا، ١٩٥٧.

هەلگىرەنە دەى تۇرۇنلىك لە واتاكانى شىعرو شاعىر

شىعەر لىكىكە لە مەيدانەكانى ئەدەب، شاعىر بەھۆمە دەتوانى
هەلۇنستى خۇى بە ئاشكرا لەر رۇژگارەى تىايدا دەژىنت دىارى بىكات.
شىعەر ئىلھامىكى كاتىيەو لەقۇلايى ھۇش و ھەلچوونى ھەستى كاتىكى
دىارى نەكراو ھە دەردەپرى.

شىعەر پىتر بەندە بەدەسەلاتو بەھرى سىرشوتى و لايمە زگماكى
تايەتايەكەو، دەبى لەچىرخ بىرىتو مىشت مال بىرىت. ئەمىش بە
تەجرەبەو خويندەو پىرومردەو تاقىكردەو زادەى مەشق و
راھىنان خەلق دەبى، ھەرو ھا پىوىستى بە چەندىن ھەلۇ زەحمەت و
شتى تىرىش ھەيە كە وەك سەرە رم تىژترو بەپىشتەر دەبى كەئەگەر
ئەمانە لەكار نەخران بەرەو كۇزانەو وەستان و دواكەوتن و نەمان
دەچىت يان وەكو بلىقى سەرئاوى لىدىت، شىعەر تەنبا بىرىتى نىيە لە
دروست كىردنى رستە و شە رىزكردن و ستوون دانانى كىنش و سىروا،
ئەم تەرزە دەمەتەقو تەسك دىترو بۇچوونانە بەھىچ كۇچىك ماناى
راستى و تەواو ەتى شىعەر بەدەستەو نادەن و روو لەشىعەر ناكات (مەگەر
بە زۆرەملى).

بەم پىيە ھەرگىز بەبى پاسپۇرت بە جىھانە فراوانەكەى شىعەر گوزەر
ناكەن و نابىن بە شاعىر، چونكە بىناى شىعەر تەنبا ھەر بەم شىو
دەپرىفانە دروست نابى، "شىعەر ئەو زمانەيە كە لەدەست گىشتمان نايە
قسەى پى بىكەين، زۇرجار دەبى، مۇقى بىر قوولۇ ورد، لىكدانەو
بەرن، ئەندىشەو سۆزىكى ناسكى ھەيە، كەچى ناتوانى بىخاتە قالبى
شىعەرەو،، چونكە ناتوانى شاعىرانە و شە بەكاربەئىن، كە دىارە
بەكارمىنانى ھونەرەندەنەى و شە بۇ خۇى مەرجى ھەرە پىوىستى
شىعەرە" (۱).

لەسەردەمى ئەمۇماندا شاعىرمان لەكەپارو خويندەرى شىعەر زىانە،
بەرەمىشىيان لەناويان زىدەترو بىلوتەرە، بەلام زۇرىكى ئەم بەرەمە

وھكو روونو ئاشكرايە (بەلای خوینەری زیرەك) گىرۆدەن بەئاگرى
 عىشقو سوتان لە مىحوەرىكى كۆنەپەرستى دووقۆلى دلبەرەكانیان
 دەسووپرئەو، لەمەيش بترانزىن مەنتىقو داخوازى -داوا دەكات كە
 بلىنن ئەم بەرھەم زۆرى و ھەرەمەكییە مەرج نییە خواوەنەكانیان بکەن
 بەشاعىرو ھەرەك مێزەرو جىبە مەلا دروست ناكات، شىعر ھەيە ئەمرۆ
 لەدايك دەبى كەچى پاش چەند رۆژىك، نەك تووشى پەتاو نەخۆشى
 گىرۆى ئىفلىجى دەبى بەلكو تووشى شىرپەنجە دەبى و زوو دەچىتە
 رۆخى گۆرۆ بىرچوونەو.

شىعەرى چەندىن كەلە شاعەرى ئەوتۆشمان ھەن وھكو: نالىو سالمو
 كوردیو مەحوىو حاجىو شىخ رەزاو ئەحمەد موختارو بىكەسو
 قانىعو ھەژارو ھىمنو... ھتد ھەمیشە لەزەینو دلو چاوى كۆمەلدا
 دەمىننەو دەوترىنەو، ئىمەو بۆ تا ھەتايە قەرزارى ئەو رۆلە
 وەفاكارانەين.

دوكتۆر مەرف خەزەندار، لەژمارە نۆزدەى گۆڤارى كۆلىجى ئەدەبیاتدا
 نووسىویەتى و دەلى: "تاقە شىعەرىكى وھكو ئىش كە رووى ئىستا-
 نەوھكو تەنیا دەچىتە ناو مێژووى ئەدەبى كوردییەو، بەلكو جىڭايەكى
 دیاریش لەسەر لاپەرەكانى ئەم مێژووە داگیر دەكا، چونكە ئەمە گۆلە
 گەنەو ئەوانى تر زیوان، ھەزارزىوان بەگۆلە گەنمىك ناشى"^(۲)

ھەر ھونەرمەدى بەرھەمەكەى لەسەردەمەكەى داپرا ئەو ئەدەبىيەتى
 نامولتەزىمە (غەیرە مەسنوول) و ناشى و ترسنۆكە، شاعەرى
 نەتەو پەرستى رەسەن ئەو كەسەيە كە بە سەردەمەكەيەو مولتەزىم
 بى، ھەست یەئىشو ئازارى ئامانجە مێژووییەكانى مێللەتەكەى بكاو
 خۆى بۆ سوودو قازانجى نەتەو كەى تەرخان بكات. "ئاشكرايە
 جەماوەرى گەل شىعەرىكى دەوى باسى خۆى بكاو لىنى تىبگا.. ئىمە
 دەبى بۆ جەماوەر بنووسىن.. ھەر شاعەرى لە جەماوەرى رەشو رووتو
 ھەژارى گەلەكەى خۆى دوور كەوتەو ئەوا لەمردن نزیك دەبىتەو...!"^(۳)

ھەر نووسەرنىڭ دەستى دايە پېنووسەكەي لەپىش ئەوھى بنووسىت دەبى ئەوھ لەپىش چاۋ بگرى كە لەسەر نەتوھەكەي لەپىناۋ داخووزىھەكانى نەتوھەكەيدا دەنووسىت، لە بابەتە ئەدەبىيەكانىدا مەسەلە رووداۋە گىرگەكانى سەردەم باس بكاۋ رەنگدانەوھى شىلەي بىرو ھۇشو بارى چىنايەتى و دەردو ژانى ھەژاران خۇي بە بەرپرس بزانى.

شىعر ھەر ئەوھ نىيە بەدەنگىكى پەر لە ھەماسەت بەشدەرى خۇپىشاندانو بەيانى ناپەزايى و سۆزى ئەقېنو فېكرى سىياسى تيا لە قالب بدرى. شاعىر وىژدانو نوئىنەرى راستەقىنەي مىللەتو شاىەتى سەردەمەكەيەتى، دەبى ئاسۆى يىرکردنەوھى فراوانو بەرچاۋ روونو دلى بەدنیا زۆر خۇش بى، ئاگاي لەوھزەي جەماۋەر بىت. لەكىشەكانى ژيانى رۇزانەي كۆمەلگەي كوردەوارىيەوھ بۆ دواروژ بېروانى، ھەولى پىشخستنى بدات، دەبى بېروا بە پاشەرۆژو ھەلاتنى خۇرى ئازادى و سەرفرازى و خەباتى بى پسانەوھ بىننى، تەنانەت نابى بەتەنگ سەرى خۇشەوھ بى. پىرەمىردى گەلپەرومە جوانى فەرموۋە كە دەلى:

ئومىدى سەر لەسەر دەرگەن ئەوانەي راستو رووناكن
قەلەم ھەر سەر قەلەم، مۇم بۇ مەست ھەر بۇ ئەمىش چاكن!^(۱)

سەرچاوهكان:

- ۱- سهباحی غالب "زمانی شیعر" مکتبه زانکو، سلیمانی، چاپخانهی زانکو، سلیمانی، ژماره ۲، تهمموزی ۱۹۷۷.
- ۲- دکتۆر مارف خەزەندەر، شیعرى بەرزى هەندى لە شاعیرە کەم ناسراوهكانى کورد، گۆڤارى گۆلیجى ئەدەبیات، زانستگای بەغدا، چاپخانهی دار الحافظ، ژماره ۱۹، ۱۹۷۹، ل/۱۲.
- ۳- گفوتگۆزیهکی ئەدەبی لهگەڵ شاعیری کورد لەتیف هەلمەت، بۆی بېوانه رۆژنامهی عێراق پاشبەندی کوردی، ژماره ۳۴، له ۲۱ شوباتی ۱۹۷۹، ل/۹.
- ۴- محەمەد رەسوڵ ھاوار، پیرەمێردی نەمر، چاپخانهی (العانی) سالی ۱۹۷۰.

سەرچاوهكان

- ۱- عەلى كەمال باپیر، (۱۸۸۵- ۱۰۷۴/۱۱/۳۰)، شاعیرە نساوون بووهكانى کورد، سلیمانی چاپخانهی راپەرین، ۱۹۷۳.
- ۲- ئەمین فەیزی بەگ، (۱۸۶۲- ۱۹۲۹)، ئەنجومەنى ئەدیباى کورد، ئەستەمبوول، چاپخانهی تەرجومان حقیقت، رەببعولئەوئى ۱۳۳۹- ۱۹۲۰.
- ۳- عەلەئەدین سوڤادى (۱۹۰۷ سنه/ پینچ شەممە: ۱۲/۱۳/ ۱۹۸۴)، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی یەكەم، بەغدا، چاپخانهی مەعاریف، ۱۹۵۲.
- ۴- دیوانى نالی، مەلا عەبدولکەرىمى مودەرىسو فاتیح عەبدولکەرىم، پێداچوونەوهی محەمەدى مەلا کەرىم، لە چاپی بلاوکرارهكانى کۆپی زانیاری کورد، بەغدا، ۱۹۷۶.
- ۵- دکتۆر مارف خەزەندەر، نالی لە دەفتەری نەمریدا، بەغدا، چاپخانهی (بابل) ۱۹۸۱.
- ۶- محەمەدى مەلا کەرىم "نالی لە کلاورۆژنەى شیعرەکانیەوه، بەغدا چاپخانهی ئەکادیمیای عێراق، ۱۹۷۹.

- ۷- نامه‌یه‌کی ده‌ستو خه‌تی مامۆستا هه‌ژار موکریانى.
- ۸- کۆمه‌له‌ شیعری حاجى قادرى کۆيسى، کۆکه‌روه نامانه‌کردنى بۆ چاپ، عه‌بدولپه‌حمان سه‌عيد، به‌غدا، چاپخانه‌ى دار السلام، ۱۳۴۴- ۱۹۲۵ز.
- ۹- مه‌سه‌ود مه‌مه‌د، حاجى قادرى کۆيسى، به‌شى يه‌که‌م، چاپخانه‌و بۆلوکرده‌وه‌ى کۆپى زانبارى کورد، به‌غدا، ۱۹۷۳.
- ۱۰- ديوانى حاجى قادرى کۆيسى، ساخکرده‌وه‌ى مه‌مه‌دى مه‌لا که‌ريم: چاپخانه‌ى (دار الحريه) به‌غدا ج، ۱۹۸۹.
- ۱۱- د. فه‌رياد قازيل عومه‌ر، ئه‌ده‌بى کوردى، چاپى دووه‌م، به‌رلين. ۱۹۸۶.
- ۱۲- گۆلبېژنېك له‌ديوانى ... حاجى قادرى کۆيسى، چاپو بۆلوکرده‌وه‌ى، هه‌ينه‌تى ناوه‌ندى کۆمه‌له‌ى (ژ.ک) خاکه‌ليوه‌ى ۱۳۲۲- ۱۹۴۳، له‌شېوه‌ى سپياره‌يه‌ک چاپ که‌راوه، کتېبخانه‌ى سه‌يدياز سه‌ره‌له‌نوئى چاپى کردۆته‌وه، به‌لام ميژووى سالى له‌سه‌ر تۆمار نه‌که‌راوه‌!
- ۱۳- د. که‌مال فوئاد، کوردستان يه‌که‌مين رۆژنامه‌ى کوردى (۱۸۹۸- ۱۹۰۲) به‌غداد، چاپخانه‌ى (الاخلاص) ۱۹۷۲.
- ۱۴- گۆڤارى "روناکى" پاشبه‌ندى کوردى رۆژنامه‌ى "النور" ژماره. ۱۸۰، هه‌ينى، ۲۳ مایسى ۱۹۶۹.
- ۱۵- ديوانى حاجى قادرى کۆيسى، گرېوکۆو بۆلوکه‌راوه‌ى گيو موکریانى. هه‌ولېر، چاپخانه‌ى کوردستان، ۱۹۵۳.
- ۱۶- عه‌لاهه‌دين سوچادى، ميژووى ئه‌ده‌بى کوردى، چ^(٦) به‌غدا. چاپخانه‌ى مه‌عاريف، ۱۹۷۱.
- ۱۷- وتارى مامۆستا عه‌لاهه‌دين سوچادى، له‌کتېبى (يادى پيره‌ميژد) دا، ئه‌و نووسراوو شيعرانه‌ن که‌ له‌ ئاهه‌نگى چله‌ى دوايى پيره‌ميژد خوڻندراونه‌ته‌وه له‌ سليمانى، له‌سه‌ر ئه‌ركى (يانه‌ى سه‌رکه‌وتن) و له‌ژېر

چاودیری مامۇستا علائەدین سوجادى دالە چاپ دراوه، بەغدا، چاپخانى مەعارىف، ۱۹۵۱.

۱۸- عومەر مەعاروف بەرزەنجەيى، (لىكۆلىنەوھو بىبلوگرافىيە چىزۇكى كوردى) ۱۹۷۸.

۱۹- شىخ مەھمەدى خال، گۇڧارى بەيان، ژمارە ۱۸، تشرىنى يەكەمى ۱۹۷۴. گۇڧارى بەيان، ژمارە ۲۱، كانوونى دووھ مى ۱۹۷۵، چاپىكەوتنىك لەگەل كاك ئەسەد بەگى كوپى عەبدولپەھمان بەگى بابان.

۲۰- مەھمەد رەسول ھاوار، پىرەمىردى نەمر، بەغدا چاپخانى (العانى)، ۱۹۷۰.

۲۱- دىيارى مەلا مەھمەدى كۆيى، چاپخانى كوردستان، چاپى چوارەم، ھولير، ۱۹۶۹.

۲۲- گۇڧارى گەلاويز، ژمارە ۷) سالى چوارەم، بەغدا چاپخانى مەعارىف، تەممووزى ۱۹۴۳. گەلاويز ژمارە ۵) سالى ۴) اغستۇس ۱۹۴۳، بەغدا چاپخانى مەعارىف.

۲۳- شاكر فەتاح، زىوەر، سلىمانى چاپخانى كامەران، ۱۹۷۴.

۲۴- دىوانى زىوەر، سۆزى نىشتەمان، بەشى يەكەم، بەغدا، چاپخانى مەعارىف، ۱۹۵۸.

۲۵- سۆزى نىشتەمان، بەشى يەكەم، لە شىعرەكانى موفتى پىنجوئىنى، بەغدا، چاپخانى (اللواء)، ۱۹۷۲.

۲۶- سەباحى غالب، "موفتى پىنجوئىنى و شىعرى كۆمەلايەتى"، نووسەرى كورد ژمارە ۶، بەغدا، چاپخانى (الزمان) مارت- نىسان، ۱۹۷۲.

۲۷- دىوانى قانئىع، سەرجهمى بەرھەمى قانئىع، چاپى يەكەم، بورھان قانئىع، كۆي كوردتەوھو ئامادەي كوردوھو پىشەكى و پەراويزى بۆ نووسىوھ، چاپخانى زانكۆي سلىمانى، ۱۹۷۹.

٢٨- دیوانی ئەسعد مەحوی، بەشی یەکەم، چاپخانەی راپەرین، ١٩٧٠.

٢٩- سۆران مەحوی، "مەلا ئەسەدی مەحوی لە فەرھەنگی بەسەرکردنەوەدا"، گۆڤاری کاروان، ژمارە ١٦، سالی دووھم، کانوونی دووھم، ١٩٨٤.

٣٠- شێخ لەتێف شێخ مەحمودی نەمر، گۆلی وەرێو، سلێمانی چاپخانەی راپەرین ١٩٧٥.

٣١- نامەی قانێع، بەغدا، چاپخانەی (دار التضامن) ئەهای، ١٩٧٤.

٣٢- دیوانی حەقیقی، (١٩٠٢ - ١٩٩٧/١/١٨)، چاپی دووھم، ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرھەنگی ئەدەبی کوردی، ئینتیشاراتی سەلاحەدینی ئەیوبی، ورمێ، ١٩٨٨.

٣٣- گۆڤاری سروھ، ھەمان ھەژگای چاپی بڵاوکردنەوە، ژمارە ٣.

٣٤- دیوانی بێکەس، کۆکەرەموو ئامادەکردنی بۆ چاپ، مەمەدی مەلا کەریم، بەغدا، چاپخانەی شەفیق، ١٩٧٠.

٣٥- ئۆرخانی غالب، شیعرو شاعیر، پاشبەندی رۆژنامەی (العراق) بەکوردی، ژمارە ٢٨، تەممووزی ١٩٧٩.

٣٦- دکتۆر مەرف خەزەدار، شیعری سیاسی کوردی لە کوردستانی عێراقدا، گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات، زانستگای بەغدا، ژمارە ١٥، ١٩٧٥.

٣٧- دیوانی دەستنووסי بەختیار زیوھر، مەبەست لە دەستنوووس ئەو نێە کە بە دەستو خەتی شاعیر خۆی نووسراوە، بەلکو دەستو دەستی پێ کراوە کە لە لایەن دۆستی بەرپز کاک غەریب زیوھرەو بە دەستم گەیشتم، شایانی باسە، بنەمالە شاعیر سەرجمی شیعەرەکانی بەختیاریان لە دیوانیکدا کۆکردۆتەو سالی ١٩٨٩ ھەژای رۆشنایی بڵاوکردنەوەی کوردی چاپی بڵاوی کردۆتەو.

- ۲۸- کاکه‌ی فەلاح، کاروانی شیعرێ نوێی کوردی، چاپخانه‌و
بلاوکردنه‌وه‌ی کۆپی زانیاری کورد، به‌رگی یه‌که‌م، به‌غدا، ۱۹۷۸.
- ۲۹- حسه‌ین عارف، (چیرۆکی هونه‌ری کوردی ۱۹۲۵-۱۹۶۰)، به‌غدا،
چاپخانه‌ی دار الحریه، ۱۹۷۷.
- ۴۰- پادداشت‌ه‌کانی ئەحمەد ته‌قی، ریکه‌ستن و ئاماده‌کردنی بۆ چاپ،
جه‌لال ته‌قی (۱۹۲۹- ۱۹۹۳/۴/۵)، به‌غدا، چاپخانه‌ی (سلمان
الاعظمی)، ۱۹۷۰.
- ۴۱- دیوانی فانی، چاپخانه‌ی راپه‌ڕین، سلیمانی، ۱۹۷۵، کۆکردنه‌وه‌و
ئاماده‌کردنی بۆ چاپ، که‌مال میراوده‌لی.
- ۴۲- سۆزان مه‌حوی، ناوه‌نده ئەده‌بییکی ئالۆزو ژبانی ئەدیبان،
پاشه‌بندی کوردی عێراق، ژماره‌(۳)، ۲۱ی نیسانی ۱۹۷۷.
- ۴۳- پێشه‌کی هه‌سه‌نی مه‌لا عه‌لی قه‌زنجی (۱۹۱۵- ۱۹۸۴/۹/۲۹)،
له‌کتیبی "مه‌مورینی خانی"ی هه‌ژار، به‌غدا، چاپخانه‌ی نه‌جاح ۱۹۶۰.
- ۴۴- هه‌ژار، بۆ کوردستان، چاپی یه‌که‌م بیروت، چاپخانه‌ی عیتان
۱۹۶۰.
- ۴۵- شه‌ره‌فنامه، وهرگێڕانی هه‌ژار به‌ کوردی، چاپی دووهم، به‌ ئۆفسیت
له‌ به‌ر چاپه‌که‌ی نه‌جه‌ف و له‌ چاپخانه‌ی جه‌واهیری له‌ تاران سالی ۱۳۶۰
هه‌تاوی/ ۱۹۸۱ زاین له‌ چاپدراوه.
- ۴۶- کۆمه‌له‌ی (ژێ. کاف) چ بوو؟ چی ده‌ویست؟ و چی ئی به‌سه‌ره‌ات؟
ئاماده‌کردنی: سه‌ید مه‌مه‌دی سه‌مه‌دی، مه‌هاباد، ۱۳۶۰ هـ، ۱۹۸۱ ز.
- ۴۷- مه‌سه‌عود مه‌مه‌د، مۆلف و ده‌رۆبه‌ر، به‌شی دووهم، به‌غدا، چاپ و
بلاوکردنه‌وه‌ی کۆپی زانیاری کورد، ۱۹۸۴.
- ۴۸- که‌ریم شه‌ره‌زا، کۆیه‌و شاعیرانی، چاپخانه‌ی النجوم، به‌غدا ۱۹۶۱.
- ۴۹- ئەحمەد هه‌ردی، پێشه‌کی رازی ته‌نیاپی، به‌غدا ۱۹۵۷.
- ۵۰- سه‌باحی غالب، زمانی شیعر، مکتبه‌ زانکۆ سلیمانی، چاپخانه‌ی
زانکۆی سلیمانی، ژماره‌(۲)، ته‌مه‌وزی ۱۹۷۷.

۵۱- دكتور مارف خەزىنەدار، شىئەرى بەرزى ھەندى لە شاعىرە كەم ناسراوھەكانى كورد، گۇڧارى كۆلىجى ئەدەبىيات، زانستگای بەغدا، چاپخانى (دار الحافظ)، ژمارە ۱۹، ۱۹۷۹.

۵۲- گۇڧتوگۇسەكى ئەدەبى لەگەل شاعىرى كورد، لەتيف ھەلمەت، پاشكۆى كوردى عىراق، ژمارە ۲۴، شوباتى ۱۹۷۹.

۵۳- كەرىم شارەزاو جەبار جەبارى، ئەسىرى شاعىرىكى شۆپشگىنەرى قۇناغى دواى حاجى قادىرى كۆيىيە، چاپخانى شارەوانى ھەولەىر ۱۹۷۴.

ژياننامەى

ئەو شاعىر ئەدىبىو نووسەرانەى

لەئىرەدا يادىيان كراوھەتەو

سەرپاكيان لە گۇڧارو رۆژنامە كوردىيەكانى نىوخۆى ولاتو دەرەوھى ولاتدا چاپو بلاوكرائەتەو كەوا لەئىرەدا بەرەو خوار بۇ زانەن ناوى سەرچاوەكانىيان تۆمار دەكەين.

* نالى، گۇڧارى پەيڧ، ژمارە (۱۵)، لەندەن، فەبرىومى ۱۹۲۲.

* حاجى قادىرى كۆيى، مەلەبەند، بلاوكرائەتەو مانگانەى مەلەبەندى رۆشنىبىرى كوردە لە لەندەن، ژمارە (۶۳) سەپتەمىر ۱۹۹۵.

* حاجى قادىرى مەزۇڧو دىموكراتىخوازو رابەرى بىرى مەزۇڧايەتى، مەلەبەند، بلاوكرائەو مەلەبەندى رۆشنىبىرى كورد، لە لەندەن، ژمارە ۸۴، نۆڧەمىرى ۱۹۹۷ خەزەلموز، سەرماومز، ۲۶۰۹ى كوردى.

* پىرەمىرد، شۆپەسوارىكى نەمر، گۇڧارى كاروان، ژمارە (۲۱) ۱۹۸۴.

* مەلەى گەورەى كۆيە، زاناو بلىمەتى كورد، رۆژنامەى كوردى پاشكۆى (العراق)، ژمارە (۲۵)، مارتو نىسانى ۱۹۷۹، ئەم باسە جارىكى دى بە ئۇڧسەت لەبەر چاپەكەى پاشبەندى عىراق، لەئىران چاپ كراوھەتەو، بېروانە: گۇڧارى گرشەى كوردستان، ژمارە (۸)، تاران ۱۹۸۱.

*زىئوم، بادهخۆرى راستى و ديوانهى ژيانى مەردايەتى، گۇڧارى كاروان، ژمارە (۲۷) ۱۹۸۴.

*موفتى پىنجوينى شاعىرو ئاشتىخواز، رۇژنامەى ھاوکارى، ژمارە ۶۹۷، ۶۹۸، ۱۹۸۳.

*ئەسىرى شاعىرى شەيداي گەلو نىشتەمان، ھەوائنامەى مەلەبەند، ژمارە (۷۰)، مایىسى ۱۹۹۶، بەشى دووم، مەلەبەند، ژمارە ۷۱، حوزەيرانى ۱۹۹۶، لەندەن.

*مەلا ئەسەدى مەحوى، گۇڧارى پەيڧ، ژمارە (۱۴)، ۱۹۲۲ لەندەن،
*قانع شاعىرى مىللى و چەوساوەکان، پاشبەندى كوردى عىراق، ژمارە (۲۱)، تشرىنى دوومى ۱۹۷۸.

*حەقىقى، گۇڧارى خەرمانە، ژمارە (۷) ۱۹۹۳ سويد.
*فایەق بىكەس، گۇڧارى كاروان، ژمارە (۱۶) سالى دووم، كانوونى دووم، ۱۹۸۴.

*بەختیار زىئوم، بەشى يەكەم، مەلەبەند، ژمارە (۲۳)، دىسەمبەرى ۱۹۹۱. بەشى دووم، مەلەبەند، ژمارە (۲۴)، جانومرى ۱۹۹۲ لەندەن.
*شيعرىكى بلاونەكراوہى بەختیار زىئوم، گۇڧارى ھەلوئىست، ژمارە (۵) خولى دووم ناومپاستى ۱۹۹۰ لەندەن.

*مامەند ئاغای فانى، گۇڧارى رابوون، ژمارە ۲۴ ى ۱۹۹۸ سويد.
*شىخ لەتىفى حەفید، گۇڧارى كاروان، ژمارە (۸) ۱۹۸۳.

*مامۇستا ھەژار شاعىرى شۆپشگىپو ئەدىبى دەستو قەلەم رەنگىنى كورد، بەشى يەكەم، ژمارە (۹) ى رۇژنامەى بارزان، فېبريومرى ۱۹۹۲، بەشى دووم، ژمارە (۲۲) ى بارزان، ئاگوستى ۱۹۹۶ ئەمەرىكا.

*كۆچى دوايى مام ھەژار، گۇڧارى مامۇستای كورد، ژمارە (۱۱-۱۲)، ھاوینى ۱۹۹۱ سويد.

ئەمە لىزە دەقى ئەو نووسىنەيە كە لە ئىوارە كۆپكى يەكىتى نووسەرانى كورد (لقى بەرىتانيا)، رۇژى شەمە، رىكەوتى

۱۹۹۱/۳/۲۳ بۇ يادو رېزىگرتىن لە سىن شاعىرو ئەدىبىي كورد (كاكەي
فەللاخ، خەمە سالج دىلان و ھەژار)ى رېڭخستېوو، لە لايەن خاوەن باس
خویندراو ەتەو.

* شىعرو شاعىر، پاشبەندى عىراقى كوردى، ژمارە (۲۸)، تەممووزى
۱۹۷۹.

* ھەلگىرەنەو ەي تۇڭلىك لە واتاكانى شىعرو شاعىر، مەلەبەند، مەلەبەندى
رۇشنېرى كورد لە لەندەن، ژمارە (۲۱)، نۆقەمبەرى ۱۹۹۱.

مالى كوردى نىە كوپ كوزراو نەبى
روويان لە ئاسفۇ دىل يەشاو نەبى
وامن بەخوینى گيانى شىرىنم
كۆتى دىلىتى ھەر ئەپچرېنم

بەرەى شەپرى گەرووى ئۆمەرناغا ۱۹۷۴/۱۰

كاتى گەتوگۇ ئەكەم، لەگەل ژيان
زەردەخەنەى سەرلېوم نەبىتە ژان
تاكو "ئازادى" دەنگ نەداتەو
بەستەو گۇرانى "دىل" ئاكاتەو
۱۹۷۴/۱۰/۱۰ زۆڭگ

ئاسمان تارىكى ئىلە، يا بىنايىم كۆنرە؟
دوگەلى ئاپالەم دەست رىژى شەستىرە!
ھەلسەن بىسنىن تۆلەى ئەو خوینە رۆلەو
لەشارى قەلەزەى شەھىد مېشك پۆلەو
راكەن بەسەر مېشكى سەرى لاشەى دۆڭمىتانا
كارىكەيان پىن بگەن، بىن حورمەت بىن لە ژيانىانا.
نىسانى ۱۹۷۴ ماوەت

رۆلەي دايكى كوردستانى پيرۆزم
 وەك پىكشۆي گەشى ئاگرى نەورۆزم
 پەروانەي عاشق سووتاوى چرايە
 مەن سووتاوى عەشقى گەلو ھۆزم
 ھەرگىنەي پىنجوين / ۱۹۷۵

خالى ئازادى

لەپىناو خالى سەربەستى، لەدىلى دەستى زۆردارى
 ئەنەين ھەنگاۋ بەيەكسانى بەرمو مەلبەندى رىزگارى
 بەخوۋىنى گەش ئەنەوسىن، ھەر ئەگەين رۆژى بە دلشادى
 ئەژىن، ژىفنىكى سەربەستى، ئەچىژىن تامى ئازادى
 ۱۹۷۴

وىنەيەك لەبەھارى كوردستان^(۱)
 ۱۹۷۵ سەلىمانى

لەباۋەشى خاكا سەرت ھەلدەۋە
 سەرتەي سالى، گۆلت ھىناۋە
 نىرگىز پىكەنى دېك لەتاۋا
 سووتاوى بەتەشكى گەرمى ھە تاۋا
 وەك قەۋسۇ قەزەح گۆلى سەۋزۇ سەۋر
 لەسەر سىنگى خاك ديارە لەدەۋر
 زەۋى بەگەشتى گۆلو گۆلزارە
 چىرىكەي بازو كەو و كەوبارە
 بەرگى پۇشيوە شۇخى رەنگاۋ رەنگ
 مژدەي ھىناۋە بىكەين بەناھەنگ

لەمەر کوئى ھەيە بەھارى لىو ئال
 جوانى ئەبەخشى بە كۆلى منال
 ئەي شا گۆلى جوانى نازمىن
 گۆل بەدەم روو بە پىكەن
 پىو پىستە ئىمە ھەموو بەھارى
 بگىرپىن بەزمى لىگۆئى كەنارى
 شەھى شەمال ئەدا لىروومان
 بە جۆش ئەبزوئىنى دلىو لىروومان
 بەلام من ھەست بەخۆشى بەھار ناکەم
 چونكە دل ناشاھ روو لىگەشت ناکەم

(۱) لەژمارە (۴۲۳) ى ھاوکارى ۱۹۷۸دا بىلاوكر اوو تەوھ.

دەلدارەكانى سىناو جۆلان^(۱)

۱۹۷۸/۶

مەروڤەكان
 ھەزانى كەي "دل" شاد ئەبى!!
 ھەزانى ئەسرىن
 كەي لە چاوان وشك ئەبى!
 ھەزانى ھىوا
 كەي پى ئەگىرى!
 ھەزانى سەروشت
 كەي خەندەي سەركەوتن ئەگىرى!
 بۆ دەلدارىو خۆشەويستى
 بۆ سەرفرازىو بۆ سەربەستى
 كاتى

بیری نوئی و خوینی دلسوزان

ریکخستن و سرکرده تان

بخنه کار

له گشت لایه

له سیناو له جۆلان، له کوردستان

که سه هۆلبه ندانی ژێر دهستی... توایه وه

کیانی شه هید له ژێر عمدا بووژایه وه

پهله و مران بۆ لانه یان گهراپه وه

"نالی" بۆ شارم زوورو لای "حه بیبه" گهراپه وه

ئه له و مند به خاکی خانه قینی نهزگیرانی گهشایه وه

ئوسا (دل) شاد دهی

مه مک له منافان حه لال دهی

دولبه ر بۆ عاشقی به راستی خوی زو لال دهی

لئوی جوانیش زهرده ی میوان دهی

تا به گشتی

ژیانو ئازادی بۆ

ئینسانی چهوسا وه ی هه موو جیهان دهی

(١) له عێراقی کوردی ژماره (٣١) تشرینی یه که می ١٩٧٩دا به

نا ته وای بڵاو کرا وه ته وه .

له گه ل هه ره سی شو پشی ئه یللول، کۆمه لێ شیعرم فه و تا، ئه مانه ی ئێره

ته نیا به نیازی یاد کړنه وه، له بیر کړنه وه ی خۆمه وه نو سیوومن، وه ختی

ئه م با سه م بۆ مام هه ژاری ره حمه تی گێړایه وه وتی (به خودای پێم خۆش

بو...) مه به ستی مام هه ژار نه وه بوو بۆ شیعرو شاعیرمان زۆن،

پێویستمان به په خشان نووسی هیه، پێم وایه هه ر ئه ویش به پله ی

یه که م وازی پێ له شیعر هێنām. سوپاسی ئه که م.

سوپاس و پىزانىن

ئەگەر ھىمەتى جوامىزانە ھەستى برايانەى كامەرانى بىرام بۇ چاپکردنى ئەم چەند پەلکە نووسىنەم ئەبوايە، رەنگ بوو وا بەئاسانى چاوى بە رووناكى چاپ ھەلنەدەھىنا. شايانى ئەوئە لەكانى دلمەوہ سوپاسى دەكەم، لەپال ئەوہشدا دەخولزم وئەنى بىراى دلسۆزو مرقى بە ئەمەنى ھوشيارو زىنگ لەنىوان كورداندا ھەر لە برەو و زيادبووندا بى.

لەسەر مە سوپاسى ئەم برا ئازىزانەشم بکەم، كە وئەنى سى لە شاعىرانى ناو ئەم نامىلکەيەمان لەكاتى خۆيدا بەديارى بۇ ناردەم، مامۇستا سۆران مەھوى وئەنى مامۇستا مەلا ئەسەدى مەھوى بۇ ناردەم، كاك عەتا پىنجوئىنى وئەنى موفتى پىنجوئىنى بۇ ناردەم، دکتور يوسف زەنگەنە وئەنى مامۇستا ھەژرى بۇ ناردەم.

ئۇرخان